

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaalteaduskond
Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika osakond

Kadri Soo

**KODUNE KASVATUSATMOSFÄÄR JA NOORUKI
PROBLEEMKÄITUMINE - SEKSUAALSE
VÄÄRKOHTLEMISE RISK**

Magistritöö

Juhendaja: Dagmar Kutsar, Ph. D, prof
Juhendaja allkiri: _____

Osakonnas registreeritud: “___” _____
Allkiri: _____

Tartu 2006

SUMMARY

Domestic upbringing atmosphere and adolescent's problem behaviour - risk of sexual abuse

Sexual abuse is a sensitive topic that has not been broadly investigated in Estonia. The purpose of the current Master's thesis is to determine the importance of the adolescent's domestic upbringing atmosphere as a risk factor of sexual abuse. In addition, the thesis tried to answer the question whether the adolescent's problem behaviour might also be a risk factor of sexual abuse or if it is simply a consequence of abuse as it is usually treated in the literature of the field.

The empirical data are drawn from a comparative study which carried out in Estonia in 2003 and included 1943 participants aged 16 – 18. The current study tests three major hypotheses: (1) the negative domestic upbringing atmosphere is an important risk factor of sexual abuse; (2) the adolescent's problem behaviour is an important risk factor of sexual abuse; (3) the problem behaviour is a consequence of sexual abuse in childhood but a risk factor in adolescence.

The analysis revealed the following:

1. 31% of the interviewed adolescents have experienced at least one episode of sexual abuse in their life – girls three times as frequently as boys. Most frequently, victims of sexual abuse were adolescents (13 to 18 years of age). Sexual abuse occurred very rarely in childhood. It may be assumed that childhood abuse is underreported.
2. Adolescents were most frequently abused by an acquaintance a few years older than them or by an adult stranger. Adolescents (after 12) were rarely abused by members of their own family. Abuse occurring between adolescents of the same age need not always be a malevolent assault intended to gain sexual satisfaction, but may also be (at least as perceived by the respondent as the former victim) an unwanted sexual relationship. Reasons for the occurrence of such abuse may be the adolescents' poor knowledge of sexual behaviour, misinterpretation of one another's wishes and social pressure resulting from gender role expectations. Children (up to 12) were most often abused by a stranger, a family member or a relative.
3. Children and adolescents, who have experienced mental and/or physical abuse at home, have little possibility to receive help from parents and whose parents are rejecting,

authoritarian or permissive, are more likely to become victims of sexual abuse. Respondents of rejecting parents reported having experienced sexual abuse most frequently; respondents raised by authoritarian parents reported having experienced sexual abuse least frequently. An unfavourable parenting style as well as insecure growing environment may have a negative impact on the development of the child's sense of responsibility and life skills. Such a child or adolescent may be easily affected by and vulnerable to external dangers.

4. In adolescence, problem behaviour may be an important risk factor of sexual abuse. For example, perceptions of reality and a sense of danger are reduced by using drugs. This may easily result in becoming a victim of abuse.
5. Problem behaviour is a consequence of sexual abuse mostly in childhood and in some cases also in adolescence. Drugs may be used to find relief from depression and anxiety and to compensate one's low self-esteem. At the same time, it cannot be ruled out that problem behaviour itself is a consequence of poor domestic upbringing.

To conclude, the study verified that the sexual victimisation is determined by the type of parenting style as well as problem behaviour of the child or the adolescent.

SISUKORD

SISSEJUHATUS	5
1. KIRJANDUSE ÜLEVAADE JA PROBLEEMI SEADE	7
1.1 Laste väärkohtlemise mõiste	7
1.1.1 Lapse seksuaalse väärkohtlemise määratlemine	9
1.1.2 Intsest ja pedofiilia	12
1.2 Lapse seksuaalse väärkohtlemise seletused	15
1.3 Seksuaalse väärkohtlemise osapooled	26
1.3.1 Seksuaalse väärkohtlemise ohver	26
1.3.2 Seksuaalse väärkohtlemise toimepanija	27
1.4 Seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemise tegurid	28
1.4.1 Kodusest kasvatusatmosfäärist tulenevad seksuaalse väärkohtlemise tegurid ...	28
1.4.2 Noore enda probleemkäitumisest tulenevad seksuaalse väärkohtlemise tegurid	33
1.5 Probleemi seade	36
1.6 Empiirilise uurimuse hüpoteesid	37
2 METOODIKA	40
2.1 Andmekogumismeetod ja valim	40
2.2 Uurimuse käik	41
2.3 Analüüsimeetodid	41
3 ANALÜÜS	44
3.1 Ülevaade respondendi kodusest kasvatusatmosfäärist ja probleemkäitumisest	44
3.2 Seksuaalse väärkohtlemise kogemused	48
3.2.1 Respondendi esimene seksuaalse väärkohtlemise kogemus	49
3.3 Seksuaalse väärkohtlemise riskitegurid	52
3.4 Probleemkäitumine seksuaalse väärkohtlemise tagajärjena ja seda soodustava tegurina	57
3.5 Koduse kasvatusatmosfääri seos vastaja probleemkäitumise ja seksuaalse väärkohtlemise esinemisega	59
4 ARUTELU	63
4.1 Seksuaalse väärkohtlemise esinemine noorte hulgas	63
4.2 Seksuaalse väärkohtlemise riskitegurid	66
4.2.1 Koduse kasvatusatmosfääriga seotud riskitegurid	66
4.2.2 Ohvri enda probleemkäitumisega seotud riskitegurid	70
4.3 Vanema kasvatusstiilide ja probleemkäitumise seos seksuaalse väärkohtlemisega ..	73
KOKKUVÕTE	80
KASUTATUD KIRJANDUS	83
LISA	

SISSEJUHATUS

Lääneriikides on laste seksuaalset väärkohtlemist aktiivselt uuritud ning sellest rohkesti kirjutatud alles viimastel aastakümnetel. Tegelikult on laste seksuaalse ärakasutamise teemadel diskuteeritud suuremal või väiksemal määral peaaegu terve 20. sajand. Veel eelmise aastasaja alguses püüti täiskasvanute seksuaalset tegevust laste suhtes eitada, toimunud deseksualiseerida või pidada seda ülerahvastatud tingimustes elamise ja vaesuse süüks (Smart 2000). Tänapäeval tänu lapse ja lapsepõlvekäsitlemise kardinaalsele muutusele on saanud lapsest subjekt ning sotsiaalsetes protsessides aktiivne osaleja – indiviid, kellel on omad õigused, sealhulgas ka õigus kaitsele igasuguse seksuaalse ekspluateerimise ja seksuaalse ärakasutamise eest (Lapse õiguste konventsioon, artikkel 34).

Kuna seksuaalne väärkohtlemine võib kahjustada noore areneva indiviidi tundeelu, sotsiaalset kompetentsust ja eakohast seksuaalset arengut, siis on väga tähtis antud teemaga tegeleda nii teaduslikul kui ka praktilisel tasandil. Eestis on seksuaalse väärkohtlemise teema teadusliku käsitlemise ajalugu veel väga lühike ja paljud väärkohtlemisega seotud aspektid uurimata. Käesolevas magistritöös keskendutakse noorte seksuaalse väärkohtlemise kogemuste retrospektiivsele uurimisele.

Noorukiiga on oluline periood inimese elus mitte ainult organismis toimuvate füsioloogiliste muutuste, vaid eelkõige enesemääratlemise ja oma koha otsimise pärast täiskasvanute maailmas. Noorukieas tärkab seksuaalne huvi vastassoo vastu, luuakse rohkem suhteid eakaaslastega, sealhulgas ka intiimsusel baseeruvaid. Noorukiiga on ka ärevuse ja ebakindluse periood, kus testitakse enda võimekust ja lubatud käitumise piire. Uudishimust, põnevusest või grupi surve mõjust ajendatuna proovitakse tihti ka keelatud – sigarette, alkoholi, narkootikume – või pannakse toime kuritegusid.

Nooruk on oluliselt iseseisvam ja autonoomsem kui väikelaps, ent perekond jääb endiselt tema tähtsaks arengu kujundajaks. Peresuhete kvaliteet mõjutab oluliselt seda, kuidas noor inimene tuleb toime oma arenguperioodi põhiülesannete lahendamise, kuivõrd ta on seotud probleemkäitumisega ning kui kompetentne ta on lähedaste suhete loomisel inimestega väljaspool kodu (Noller ja Callan 1991). Negatiivne interaktsioon pereliikmete vahel, kodu vähene toetus ja mitteturvalisus võib muuta noore vastuvõtlikumaks

riskikäitumisele ning kaitsetuks väliste ohtude ees, sealhulgas ka seksuaalne väärkohtlemine.

Käesolevas magistritöös uuritaksegi, kui paljud noored Eestis on kogenud oma elus seksuaalset väärkohtlemist ning millises eas on see nendega toimunud. Töö eesmärgiks on teada saada, kui oluline seksuaalse väärkohtlemise riskitegur on noore kodune kasvatusatmosfäär. Viimase all peetakse silmas vanemate rakendatavaid kasvatustiile Baumrindi vanematüüpide järgi, nooruki vaimse ja füüsilise vägivalla kogemusi kodus ning vanematelt isikliku probleemi korral abisaamise tõenäosust. Lisaks püütakse leida vastust küsimusele, kas nooruki enda probleemkäitumine (sh uimastipruukimine, õigusrikkumised ja vanemate teadmata kodus mitteöbimine) võib olla ka seksuaalse väärkohtlemise riskifaktor või on see üksnes väärkohtlemise tagajärg, nagu seda tavaliselt erialases kirjanduses käsitletakse.

Magistritöö teoreetilises osas tuuakse välja mõned laste seksuaalse väärkohtlemise definitsioonid ja käsitletakse mõistete ja terminitega seotud probleeme erialases kirjanduses. Seejärel antakse ülevaade lapse seksuaalse väärkohtlemise erinevatest seletustest ning väärkohtlemise ohvri ja toimepanija karakteristikutest empiiriliste uurimuste põhjal. Järgnevalt keskendutakse vanemate kasvatustiilidele, noorte uimastitarvitamisele ja kriminaalsele käitumisele ning nende seostele seksuaalse väärkohtlemise kogemisega.

Töö empiirilises osas uuritakse noorte seksuaalse väärkohtlemise kogemusi. Seejärel analüüsitakse koduse kasvatusatmosfääri ning nooruki probleemkäitumisega seotud seksuaalse väärkohtlemise riskitegureid. Empiirilise osa teises pooles püütakse kindlaks määrata, millises eas on ohvri probleemkäitumine väärkohtlemise riskiteguriks ning millises eas tagajärjeks. Töö empiirilise alusena on kasutatud 2003. aastal Eestis gümnaasiumi ja kutsekooliõpilaste seas läbiviidud uuringu “Seksuaalse väärkohtlemise kogemused ja hoiakud Eesti noorte hulgas” andmestikku. Küsitletud noorukid olid peamiselt vanuses 16 - 18 aastat.

1. KIRJANDUSE ÜLEVAADE JA PROBLEEMI SEADE

1.1 Laste väärkohtlemise mõiste

Laste väärkohtlemise mõiste määratlemisega on tegeletud hoogsalt viimastel kümnenditel ning paljude autorite poolt on välja pakutud erinevaid määratlusi, kuid sellegipoolest ei ole peetud neid rahuldustpakkuvateks. Ebatäpne defineerimine võib kahandada nii uurimistulemuste kvaliteeti, raskendada tulemuste võrdlemist kui ka väärkoheldud lastega tegelevate praktikute tööd (Manly 2005). Laste väärkohtlemise defineerimisel on peetud peamiseks raskusteks “sotsiaalse konsensuse puudumist teemal, millised vanemluse vormid on ohustavad ning mitteaktsepteeritud; ebaselgust, kas väärkohtlemise defineerimisel tugineda täiskasvanu karakteristikutele, täiskasvanu käitumisele, tegevuse tagajärgedele lapsele, keskkondlikule kontekstile või mõne kombinatsioonile; konflikti, kas ohtuseadmise või kahjustamise kriteeriume peaks kasutatama definitsioonide konstrueerimisel; ning segadust, kas sarnaseid definitsioone peaks rakendatama teaduslikel, õiguslikel ja kliinilistel eesmärkidel” (National Research Council 1993: 5).

Barnett jt (1995: 14) pakuvad välja mitmeid eelnevalt märgitud komponente sisaldava definitsiooni.

Laste väärkohtlemine ja hooletussejätmine tähendab füüsilist või vaimset kahju tekitamist, seksuaalset väärkohtlemist, mittehooolivat või halba kohtlemist ükskõik millise alla 18aastase lapse suhtes, mis võib ohustada või kahjustada lapse tervist ja heaolu ning mis on toime pandud isiku poolt, kes on vastutav lapse heaolu eest.

Sarnaselt laste väärkohtlemise defineerimisele esineb segadust ka väärkohtlemise klassifitseerimisel. Kõige traditsioonilisemalt on väärkohtlemist liigitatud füüsiliseks, seksuaalseks, vaimseks väärkohtlemiseks ja hooletussejätmiseks. Samas on väidetud, et reaalselt ei eksisteeri puhtaid tüüpe, vaid need esinevad enamasti koos (Lau jt 2005). Seega on püütud väärkohtlemise liigitamiseks leida enam esinevaid kombinatsioone. Lisaks võib kohata ka klassifikatsioone, mis sisaldavad erinevaid dimensioone, nagu näiteks tegevuse raskusaste, väärkohtlemise kestus ja lapse vanus (Barnett, Manly ja Cicchetti 1995). Uuema kirjanduse järgi liigitatakse veel laste väärkohtlemiseks teiste pereliikmete, peamiselt aga vanematevahelise vägivalla pealtnägemine (Stiles 2002).

Erialases kirjanduses võib kohata kõige sagedamini laste väärkohtlemise neljast liigitust: füüsiline, emotsionaalne ja seksuaalne väärkohtlemine ning hooletussejätmine.

Füüsiline väärkohtlemine. Kõige kergemini märgatavaks ja enimuuritud väärkohtlemise liigiks on füüsiline vägivald (Barnett, Manly ja Cicchetti 1995). Gil (1970) defineerib seda kui tahtlikku, mitte-õnnetuslikku füüsilise jõu kasutamist või tahtlikku õnnetuse mittevältimist lapse suhtes eesmärgiga vigastada, solvata või kahjustada last. Füüsiliseks väärkohtlemiseks peetakse tegevusi, nagu tõukamist, lükkamist, löömist käe, jala või mingi esemega, hammustamist, peksmist, kinnisidumist, ähvardamist noa või relvaga ning noa või relva kasutamist lapse vastu (Arias ja Pape 1994; Flitcraft jt 1994).

Emotsionaalne ja vaimne väärkohtlemine. Emotsionaalset väärkohtlemist on tunduvalt raskem märgata ja ära tunda kui füüsilist ning seksuaalset väärkohtlemist, kuna temaga ei kaasne märgatavaid füüsilisi kahjustusi ning pealegi esineb ta tihti koos teiste väärkohtlemise liikidega. Osad autorid väidavad, et iga väärkohtlemise liik sisaldab endas emotsionaalset komponenti (Barnett, Manly ja Cicchetti 1995; Hurt, Germain ja Brassard 1987). Paljud autorid samastavad vaimset ja emotsionaalset väärkohtlemist, Soonets (1997) aga eristab neid. Soonetsi järgi on emotsionaalne ehk tundeline vägivald tegevusakt, mis tekitab lapses emotsionaalse pingeseisundi, ohustades lapse eakohast emotsionaalset arengut. Vaimne ehk psühholoogiline vägivald kahjustab aga lapse potentsiaalsete võimete arengut. Emotsionaalseks ja vaimseks väärkohtlemiseks nimetatakse tegevusi, nagu näiteks hirmutamise, alandamine, häbistamine, kahju tegemisega ähvardamine, ebaseadlike nimedega kutsumine, pidev kritiseerimine ja sotsiaalne isoleerimine (Flitcraft jt 1994; Soonets 1997). Siia võib lisada veel keeldudega kauplemise, mille puhul lapsele keelatakse midagi, kui ta ei ole olnud või teinud midagi vanemate tahtmise järgi, ning kõlbelise laostamise, mis tähendab lapse kaasamist tegevustesse, mis on ühiskonna normidega vastuolus (vargused, alkoholi ja narkootiliste ainete tarvitamine jne; Soonets 1997).

Seksuaalne väärkohtlemine. Seksuaalset väärkohtlemist käsitletakse kui kvalitatiivselt erinevat väärkohtlemise liiki, kuna seksuaalsed suhted täiskasvanu ja lapse vahel on ühiskonnas peetud tabuks ning sotsiaalselt hälbivaks (Barnett, Manly ja Cicchetti 1995). Lapse seksuaalne väärkohtlemine võib sisaldada tegevusakte, nagu seksuaalse sisuga mängud lastega, lapsest pornograafiliste piltide ja fotode tegemine, lapse piilumine vannis-

või magamistoas, suguelundite hellitamine ja puudutamine, sõrmega suguühete matkimine ja masturbeerimine, vaginaalne, anaalne või oraalne suguühe lapsega (Child Sexual Abuse 1997; Soonets 1997).

Hooletussejätmine. Lapse hooletussejätmine on Soonetsi (1997) määratluse kohaselt lapse oluliste füsioloogiliste ja emotsionaalsete vajaduste rahuldamata jätmisega või erinevate ohtude eest kaitseta jätmisega lapsele psüühilise või füüsilise ebamugavusseisundi tekitamine, mis kahjustab tema eakohast arengut ja/või tervist. Lapse hooletussejätmist liigitatakse füüsiliseks, emotsionaalseks, tervistkahjustavaks, hariduslikuks hooletussejätmiseks ning järelvalvetuseks.

Väga harva tuuakse välja ka sellist väärkohtlemise liiki nagu ülikaitstus, mille puhul püüavad vanemad last pidevalt kontrollida, lapse eest ise otsuseid teha ja vastutust kanda, lapse eakohase suutlikkusega arvestamata (Soonets 1997).

1.1.1 Lapse seksuaalse väärkohtlemise määramine

Kuna käesolev töö keskendub peamiselt laste seksuaalsele väärkohtlemisele, siis räägitakse järgnevalt põhjalikumalt seksuaalse väärkohtlemise määramisest. Samuti kui lapse väärkohtlemise defineerimisel on esinenud ebaselgust, nii on ka probleeme seksuaalse väärkohtlemise formuleerimisel, alates terminite rohkusest kuni defineerimise raskusteni.

Rosental ja Tilk (1999) on võtnud kokku erinevate terminite paralleelse rakendamise probleemi. Nad märgivad, et eri autorid kasutavad mõistet '*child sexual abuse*' erinevalt. Rosentali ja Tilki järgi sisaldab *lapse seksuaalne väärkohtlemine* (ingl. k. *child sexual abuse*) ka termineid *lapse tülitamine* (ingl. k. *child molestation*), *seksuaalkallaletung* (ingl. k. *sexual assault*), *seksuaalvägivald* (ingl. k. *sexual violence*) ja *seksuaalobjektina kasutamine* (ingl. k. *sexual exploitation*). Seega on seksuaalne väärkohtlemine laiem mõiste kui näiteks seksuaalne vägivald. Seksuaalne vägivald viitab seksuaalse sisuga füüsilisele kontaktile ohvri ja väärkohtleja vahel (näiteks suguorganite puudutamine või pealesunnitud suguühe). Seksuaalne väärkohtlemine võib sisaldada nii füüsilist kontakti kui ka verbaalseid ja vaimseid komponente. Kuna termin *seksuaalne väärkohtlemine* on üldiselt kõige sagedamini kasutatav, siis leiab nimetatud mõiste ka käesolevas töös kasutust.

Schechter ja Roberge (1976: 129) on pakkunud välja laste seksuaalse väärkohtlemise normatiivse definitsiooni: “Laste seksuaalne väärkohtlemine on sõltuvate ja arenguliselt ebaküpsede laste ja noorukite haaramine seksuaalsesse tegevusse, mille sisust nad ei saa täielikult aru, millele nad ei ole võimelised andma adekvaatset nõusolekut ning mis astub üle pererollide sotsiaalsetest tabudest”

Furniss (1991: 4) täiendab seda lausega “...ja mille eesmärgiks on väärkohtleja seksuaalsete nõudmiste ja soovide rahuldamine”. Furniss (1991) märgib veel, et lapse seksuaalse väärkohtlemise defineerimisel võib osutada määravaks kultuuriline, sotsiaalne ja normatiivne kontekst. Teisiti öeldes, milliseid lapsekasvatamise praktikaid peetakse sotsiaalselt aktsepteeritavateks ja milliseid mitte, või millised normid ja piirid on täiskasvanule kohased lapsega käitumisel. Näiteks kehtivad ühiskonnas teatud reeglid pereliikmete omavahelise seksuaalse läbikäimise kohta. Seksuaalsuhteid abikaasade/partnerite/vanemate vahel käsitletakse kui perekonna üht olulisema funktsiooni väljendust. Seksuaalvahekord lapse ja vanema, kasuvanema või vanavanema vahel on keelatud. Karistusseadustiku § 144 järgi on suguühendus järeltulijaga kriminaalkorras karistatav (Sootak ja Pikamäe 2004). Seksuaalsuhted õdede-vendade või laste ja teiste sugulaste vahel on üldiselt taunitud, teatud tingimustel ka seadusega karistatavad.

Kui ei ole just tegemist otsese seksuaalkontaktiga, võib osutada raskeks tegevust seksuaalselt väärkohtlevaks või mitteväärkohtlevaks pidada. Näiteks kui vanem vannitab last, magab regulaarselt öösiti oma lapse kõrval või seisab alasti tema ees. Probleemne on, kust võiks minna piir sündsa käitumise ning lapse füüsilist ja emotsionaalset olukorda kahjustava tegevuse vahel. Haugaard (1994) toob välja kolm olulist faktorit, mille järgi võib tegu kategoriseerida väärkohtlevaks või mitte:

- lapse vanus;
- vanema kavatsus (tahtlus);
- sündmuse toimumise kontekst.

Samuti kehtivad teatud legaalsed normid lapse ja mittepereliikmest täiskasvanu seksuaalsuhete kohta. Karistusseadustiku §-de 145 – 146 järgi on Eestis täiskasvanul keelatud astuda noorema kui 14aastase isikuga suguühendusse või rahuldada oma seksuaalkirge mõnel teisel moel (Sootak ja Pikamäe 2004). 14. eluaastat peetakse üldiselt

vanuseks, millal noor on võimeline andma informeeritud nõusoleku seksuaalaktis osalemiseks (Muehlenhard jt 1992). Muehlenhard jt (1992) leiavad, et isegi kui noorem laps on valmis astuma vahekorda täiskasvanuga, ei saa pidada tema valmisolekut informeeritud nõusolekuks.

Lapse õiguste konventsiooni käsiraamatu (Hodgkin ja Newell 1998: 241) järgi on seksuaalne väärkohtlemine igasugune seksuaalse sisuga mittesooitud käitumine lapse suhtes. Väärkohtlemiseks peetakse isegi sellist seksuaalset tegevust, mille puhul laps väljendab soovi seksuaalsuhtes osalemiseks või intrigeerib partnerit, kuid laps on noorem, kui seksuaalsuhtega nõustumise iga ette näeb.

Lähtuvalt eelnevast definitsioonist ning Eestis kehtivatest seadustest on Eestis lubatud seksuaalsuhted vanema kui 13aastase nooruki ja täiskasvanud isiku vahel juhul, kui mõlemad osalevad seksuaalaktis oma vabal tahtel. Seksuaalseks väärkohtlemiseks saab pidada situatsiooni aga siis, kui nooruk on allutatud seksuaalsesse tegevusse, kasutades selleks füüsilisi või verbaalseid sunni või surve avaldamise meetodeid. Vastavate meetodite kasutamist võimaldab väärkohtleja võim ohvri üle, kas siis füüsilise üleoleku, suurema psühholoogilise, sotsiaalse ja kognitiivse küpsuse, vanuselise või positsiooni erinevuse (näiteks õpetaja – õpilane) kujul. Eestis on karistusseadustiku §-de 141 – 143 alusel karistatav 14aastase või vanema isikuga suguühendusse astumine või mõnel muul moel seksuaalkire rahuldamine, kasutades selleks vägivalda, kasutades ära kannatanu sõltuvust süüdlasest või kannatanu seisundit, milles ta ei olnud võimeline vastupanu osutama või toimunust aru saama (Sootak ja Pikamäe 2004).

Lapse seksuaalseks väärkohtlejaks ei pea olema alati täiskasvanud isik. Uurimustulemused on näidanud, et väärkohtlejaks on osutunud ka teine alaealine (Rosental ja Tilk 1999; Veneziano ja Veneziano 2002). Seega ei ole määravaks kriteeriumiks isegi mitte niivõrd täisealisus, vaid suurema võimu omamine ja sellest tulenev ebavõrdne olukord ohvri ja väärkohtleja vahel.

Seksuaalse sisuga situatsiooni väärkohtlevaks defineerimisel tuuakse välja veel väärkohtleja kavatsusi (eesmärgiks on rahuldada oma seksuaalseid nõudmisi ja vajadusi) ning ohvri subjektiivset hinnangut toimunu kohta (Muehlenhard jt 1992) ja tagajärgi temale. Nimelt on ohvri seisukohast vaadatuna tegemist seksuaalse väärkohtlemisega siis,

kui ohver tajub seda kui temale suunatud ebameeldivat ja alandavat ning tema seksuaalset enesemääratlust riivavat tegevust, mis võib kahjustada ohvri psüühilist ja füüsilist arengut.

Kokkuvõtvalt võib välja tuua neli olulist aspekti, mida kasutatakse kõige sagedamini seksuaalse tegevuse hindamisel lapse/nooruki seksuaalseks väärkohtlemiseks:

1. tegevuse vastuollu minek kultuuriliste, sotsiaalsete ja seadusandlike normidega;
2. osapoolte ebavõrdne võimupositsioon, mis on tingitud lapse/nooruki arengulisest ebaküpsusest ja mis võimaldab teda ära kasutada;
3. nooruki mittevabatahtlikkus seksuaalses tegevuses osalemisel;
4. väärkohtleja kavatsus rahuldada oma vajadusi ning ohvri subjektiivne hinnang toimunule kui väärkohtlemisele.

Seega võib pidada lapse seksuaalseks väärkohtlemiseks ühiskonnannormidega vastuolus olevat seksuaalse sisuga füüsilist, emotsionaalset või verbaalset tegevust, mis on toime pandud paremal võimupositsioonil oleva ning arenguliselt küpsema isiku poolt (enamasti täiskasvanu poolt) lapse kui arenguliselt ebaküpse isiku vastu sooviga rahuldada oma seksuaalseid vajadusi. Kui seksuaalne tegevus läheb otseselt seadusega vastuollu, siis on tegemist kuriteoga. Ühiskonnannormidega mittekooskõlalist tegevust võib nimetada väärteoks.

1.1.2 Intsest ja pedofiilia

Laste seksuaalse väärkohtlemisega seoses kasutatakse sageli mõisteid intsest ja pedofiilia. Järgnevalt tuuakse välja selgitusi nende terminite kohta.

Encyclopaedia Britannica (Incest 2005) defineerib intsesti seksuaalsuhtena isikute vahel, kellel on sugulussidemete olemuse tõttu keelatud seaduse või tavade järgi üksteisega abielluda. Eelkõige on seksuaalne läbikäimine keelatud veresidemetega seotud isikute vahel (näiteks isa ja tütar, ema ja poeg või õed-vennad omavahel). Paljudes ühiskondades on aga ka tabuks seksuaalsuhted onu/tädi ja õe- või vennalapse vahel, samuti ka esimese põlvkonna nõbude vahel.

Freudi arvates kehtisid intsesti keelavad reeglid juba inimühiskonna alguspäevil (Vander Mey 1992). Tema nägemuse kohaselt on lastel alateadlik soov astuda verepilastuslikku

suhtesse oma vanematega, eriti tugev on selline soov poisslastel oma ema suhtes (Kinship 2005). Seega järeltas Freud, et intsesti keeld on kehtestatud just sellepärast, et võidelda selliste lapsest endast tulenevate tendentside vastu, mis vastasel korral oleksid sotsiaalselt hävituslikud.

DSM-III-R (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 1987: 284-285) defineerib pedofiiliat kui korduvat tugevat seksuaaltungi ja seksuaalselt erutavaid fantaasiasid eelteismeliseeas lapse suhtes, mis on kestnud vähemalt kuus kuud. Prepuberteedialine laps on üldiselt 13aastane või noorem. Teo toimepanijaks võib olla 16aastane või vanem isik, kes on vähemalt viis aastat vanem kui ohver ning kellel on püsiv seksuaalne huvi laste vastu. Antud määratluse järgi ei saa pidada pedofiiliaks juhtumit, kui 16aastane nooruk väärkohtleb seksuaalselt 12- või 13aastast last, kuna vanusevahe on väiksem kui viis aastat.

DSM-IV (1994) lisab, et pedofiilide seksuaalne käitumine laste suhtes ning lapse sooline eelistus on erinevad. Mõnele pedofiilidele meeldib lapsi ainult vaadata või ennast neile eksponeerida, välistades füüsilise kontakti, teised tahavad lapsi katsuda, keha silitada või lahti riietada. Kui füüsiline seksuaalne tegevus leiab aset lapse ja pedofiili vahel, siis on selleks sagedamini oraalseks või lapse genitaalide puudutamine. Kui pedofiil nõuab seksuaalvahekorda, siis võib see toimuda koos hirmutamise ja jõu kasutamisega ning ohver on tavaliselt vanem laps (Diagnostic and ..., 1994).

Kelly, Regan ja Burton (2000) ei pea pedofiiliat üldiselt eraldiseisvaks kategooriaks laste väärkohtlemisest. “ ‘Pedofiilide’ eristamine teistest seksuaalselt väärkohtlevatest meestest tähendab seda, et me eeldame, et nad erinevad üksteisest, ning me ei pane tähele sarnasusi tegevustes, mida nad toime panevad, ning meetodites, kuidas nad lapsi löksu püüavad ja kontrollivad” (Kelly, Regan ja Burton 2000: 78). Erinevalt mõistetest “lapse kuritarvitaja” (ingl. k. *child abuser*) ja “lapse tülitaja” (ingl. k. *child molester*) viitab “pedofiil” pigem isikutüübile kui käitumisiigile. Murray (2000) märgib, et lapse tülitajad võivad olla ka pedofiilid, kuid sageli on lapse tülitamine ühekordne tegevus, pedofiiliat iseloomustab aga pikaajalisus.

Abel jt (1988) toovad välja lapse seksuaalse väärkohtlemise klassifikatsiooni, mis hõlmab erinevaid aspekte, nagu toimepanija ning ohvri sugu ja vanus (tabel 1). Antud

klassifikatsioonis käsitletakse pedofiiliat seksuaalse väärkohtlemise liigina, intsest on aga pedofiilia alakategooria, mis näitab väärkohtleja ja ohvri vahelist sugulust.

Tabel 1. Lapse soolise seksuaalse väärkohtlemise klassifikatsioon (Abel jt, 1988)*

Toimepanija vanus	Toimepanija sugu	Toimepanija ja ohvri seotus	Ohvri sugu	Väärkohtlemise liik
<i>Laps</i>				
Teismeline	Teismeline poiss	❖ Intsestuaalne (perekonnasisene)	Tüdruk/poiss	PEDO-FIILIA
		❖ Mitte-intsestuaalne (perekonnaväline)	Tüdruk/poiss	
	<i>Teismeline tüdruk</i>	❖ <i>Intsestuaalne (perekonnasisene)</i>	<i>Tüdruk/poiss</i>	
Täiskasvanu	Täiskasvanud mees	❖ Mitte-intsestuaalne (perekonnaväline)	Tüdruk/poiss	
		❖ <i>Intsestuaalne (perekonnasisene)</i>	<i>Tüdruk/poiss</i>	
	<i>Täiskasvanud naine</i>	❖ <i>Mitte-intsestuaalne (perekonnaväline)</i>	<i>Tüdruk/poiss</i>	

* Märkus. Tumedam kiri tabelis näitab vastavast soost ja vanusest isiku poolt toimepandud väärkohtlemise sagedasemat esinemist võrreldes heledamalt trükitud situatsioonidega.

Itzin (2000) näeb intsesti, laste seksuaalset väärkohtlemist väljaspool kodu tuttava või võõra isiku poolt, laste prostitutsiooni, pornograafiat, lastega äritsemist (ingl. k. *trafficking*) ja seksiturismi pigem kattuvate kui eraldiseisvate kategooriatena, kuna need sisaldavad samu toimepanijaid, ohvreid, sarnaseid tegevusi ja sündmuskohti.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et seksuaalse väärkohtlemise alases kirjanduses valitseb suur segadus mõistetega. Eelnevast teoreetilisest ülevaatest kipub jääma siiski arusaamatuks intsesti, pedofiilia ja lapse seksuaalse väärkohtlemise mõiste omavaheline vahekord. Käesoleva töö autor pakub välja omapoolse nägemuse intsesti ja pedofiilia paiknemisest lapse seksuaalse väärkohtlemise käsitluses (tabel 2). Kõige üldisemaks kategooriaks on lapse seksuaalse sisuga väärkohtlemine, mis võib kesta nii lühemat (näiteks ühekordne situatsioon) kui ka pikemat aega. Seksuaalne väärkohtlemine liigitub selle järgi, kes on tegevuse toimepanija – kas pereliige (olenevalt kultuurikontekstist ka lähisugulane) või sugulussidemetega mitteseotud isik. Väärkohtlev tegevus saab olla nii vaimset, verbaalset kui ka füüsilist laadi.

Tabel 2. Lapse seksuaalse sisuga väärkohtlemise liigitus toimepanija, väärkohtlemise kestuse ja tegevuslaadi järgi*

LAPSE SEKSUAALSE SISUGA VÄÄRKOHTLEMINE				
Toimepanija	Pereliige, lähisugulane		Kaugem sugulane ja sugulussidemetega mitteseotud isik	
Väärk. Kestus	Lühiajaline	<i>Pikaajaline</i>	Lühiajaline	<i>Pikaajaline</i>
Tegevuse laad	Vaimne Verbaalne Füüsiline (s.h intsest)	<i>Vaimne Verbaalne Füüsiline (s.h intsest)</i>	Vaimne Verbaalne Füüsiline	<i>Vaimne Verbaalne Füüsiline</i>

* Märkus. Tabelis on tähistatud võimalik pedofiilne käitumine kursiivis. Kursiivis ja rõhutatult on märgitud intsesti ja pedofiilia kattumiskoht.

Intsesti saab käsitleda seksuaalse väärkohtlemise alakategooriana, mis viitab eelkõige ohvri ja toimepanija omavahelisele sugulusele. Kuna intsesti puhul on tegemist seksuaalsuhtega, siis liigitub mõiste füüsilise tegevuslaadi alla, samas ei välista see vaimse ja verbaalse komponendi sisaldamist. Pedofiilia on pikemaajaline seksuaalhälve, mille puhul on seksuaalobjektiks lapsealine isik. Pedofiilia määratluses ei kajastu tegevuse laad, seega võib pedofiilide poolt toime pandud väärkohtlemine olla nii vaimne, verbaalne kui ka füüsiline. Kuna pedofiilia puhul on oluline üksnes seksuaalse sisuga huvi pikem kestus laste vastu, intsesti puhul aga toimepanija ja tegevuse laad, siis võib intsesti ja pedofiilia kattumiskohaks pidada sugulussidemetega seotud isiku poolt toime pandud pikemaajalist füüsilist seksuaalset väärkohtlemist.

1.2 Lapse seksuaalse väärkohtlemise seletused

Laps on majanduslikult, sotsiaalselt ja psühholoogiliselt täiskasvanutest sõltuv. Täiskasvanu kohustuseks on last kaitsta võimalike ohtude eest. Sellest lähtudes on lapse väärkohtlemine otsene ühiskonnainstitutsioonide eiramine, kus kokkuvõttes tuleb last aegajalt kaitsta tema väärkohtleva “kaitsja” eest. Kuigi last väärkohtlev käitumine võib olla karistatav, leiab sellest hoolimata väärkohtlemine ikkagi aset. Järgnevalt analüüsitakse, kuidas erinevad lähenemised seletavad laste seksuaalset väärkohtlemist – indiviidi olemuse ja käitumise tasandilt (psühhoanalüütilised ja sotsiaalse õppimise lähenemised), perekonnainstitutsiooni funktsioneerimise tasandilt (süsteemiteoorial baseeruvad lähenemised) ning ühiskonna hoiakute, tavade ja normide tasandilt (sotsiokultuurilised ja feministlikud lähenemised) lähtuvalt. Ökoloogiline ja faktor-mudelite lähenemine püüavad

hõlmata kõiki märgitud tasandeid ja anda seeläbi suurema panuse laste väärkohtlemise seletamisele.

Psühhoanalüütilised lähenemised

Psühhoanalüütilise lähenemise esindajad näevad laste seksuaalse väärkohtlemise põhjusena väärkohtleja intrapsüühilisi probleeme, peamiselt fikseerumist või regressiooni psühhoseksuaalse arengu prelatentses faasis (Kelly ja Lusk 1992).

Üks olulisemaid psühhoanalüütilise suuna esindajaid Sigmund Freud töötas välja psühhoseksuaalse arengu staadiumid, mida ta nimetas oraalseks, anaalseks, falliliseks ja genitaalseks. Kõigis arengustaadiumides võib esineda subjektil intrapsüühilisi konflikte. Kui nende lahendamine ei õnnestu, võib toimuda arengu fikseerumine vastavasse staadiumisse. Freudi teooria kohaselt on pedofiilia keskseks determinandiks fikseerumine või regressioon fallilises staadiumis – jäänud on lahendamata Oidipuse konflikt ja/või esineb kastratsiooniärevus (Kelly ja Lusk, 1992). Näiteks lahendamata konfliktid emaga või ilmnenu kastratsiooniärevus võib muuta peaaegu võimatuks pedofiilidel suhtlemise täiskasvanud naistega ja seetõttu kasutavad nad lapsi ära oma seksuaalsete ihade rahuldamiseks.

Groth jt (1982) on jaganud lastepilastajad kahte tüüpi: fikseerunud ja regresseerunud. Fikseerunud toimepanijad ei ole kunagi saavutanud psühhoseksuaalset küpsust, et neil võiks olla võrdväärseid seksuaalsuhteid eakohaste isikutega. Neil on tugev, teisi võimalusi välistav seksuaalne eelistus laste suhtes. Pealegi tunnetavad nad iseendid justkui lapsi, neil on lapselikud emotsionaalsed vajadused ja seetõttu soovivad nad suhelda lastega. Nad peavad seksuaalseid kontakte täiskasvanutega mitterahuldustpakkuvateks. Nad võivad isegi leida, et sotsiaalne interaktsioon teiste täiskasvanutega on ärevusttekitav ja põhjustab ebaadekvaatsuse tunde. Nad ei tunne erilist distressi oma tegevuse suhtes ning nad planeerivad oma väärkohtlemise hoolikalt ette. Selliste pedofiilide ohvrid on tavaliselt meessoost alaealised (Finkelhor 1984).

Regresseerunud toimepanijad võivad olla normaalse psühhoseksuaalse arenguga ja nad eelistavad seksuaalpartneritena üldiselt täiskasvanuid. Laste seksuaalne ärakasutamine võib saada võimalikuks nende suutmatuse tõttu kohaneda raskete stressirohkete tingimustega (näiteks abielulahutus, töökoha kaotus). Regresseerumist võivad põhjustada ka negatiivsed

kogemused esimeses armusuhtes. Näiteks mehed, kellel on olnud esimese seksuaalvahekorra ajal erutuvusega probleeme ja on pidanud end seetõttu impotentseks või keda on esimene armastatu maha jätnud, võivad leida, et seksuaalsuhted täiskasvanutega on frustreerivad ja valulised. Kuna lastega seksuaalne läbikäimine ei kuulu regresseerunud pedofiilidel kohase käitumise hulka, siis tunnevad nad süümepiinasid oma tegevuse pärast. Laste seksuaalse väärkohtlemise juhtumid on nende puhul episoodilised ja impulsiivsed, ohvriteks on üldiselt tüdrukud (Groth jt 1982).

Sarnaselt Groth'i jt (1982) regresseerunud toimepanija käsitlusele väidab Steele (1987) Vander Mey (1992) alusel, et vanema-lapse intsesti puhul kannatavad vanemad vastastikku ebaõnnestunud abielu all. Autor arvab, et intsestuaalne vanem tajub, et tema abikaasa ei mõista ning alahindab teda. Laps kui ohver tajub end samuti mittemõistetuna ja alahinnatuna teise vanema poolt. Nõnda laps ja see vanem, kes kannatavad emotsionaalse mahajäetuse all teise vanema poolt, otsivad teineteiselt rahuldust oma kiindumusvajadusele. Steele leiab, et külm ja vaenulik ema on osaliselt süüdi intsesti toimumises, sest tema osavõtmatus abikaasa ja lapse suhtes õhutabki meest intsestuaalselt käituma. Steele käsitleb üksnes isa-tütar intsesti. Vander Mey (1992) heidab siinjuures Steele'ile ette, et viimane püüab ema osavõtmatuses ja jaheduses süüdistamisega justkui isa tegu välja vabandada. "Kui naine on nii ükskõikne mehe suhtes, siis miks ei otsi mees rahuldust väljastpoolt kodu?", küsib Vander Mey (1992: 236).

Sotsiaalse õppimise teoorial baseeruvad lähenemised

Sotsiaalse õppimise teoreetikud peavad last seksuaalselt ära kasutatavat käitumist operantse tingimise ja vaatlusõppe (modelleerimise) tulemuseks (Kelly ja Lusk 1992). Nimelt saavad pedofiilid sageli esimesed seksuaalkogemused puberteedieas või veidi pärast seda just noorte lastega. Sellise käitumise võimsaks sarrustajaks on seksuaalne erutumine ja orgasm (Howells 1981). Kinnitajaks on ka harv karistamine toimunud seksuaalsuhte eest. Täiskasvanuks saades on juba lapsi seksuaalselt ära kasutatav käitumine tugevalt ja korduvalt kinnistunud. Vaatlusõppe teooria lisab veel, et paljusid pedofiile endid on lapsena seksuaalselt ära kasutatud, seega õpivad lapsed, et täiskasvanute seksuaalne huvi laste vastu ning seksuaalsuhted lastega on kohane tegevus.

Howells (1981) lähtudes atribuutsiooniteooriast arutleb, et väärkohtlejad võivad pidada erutust kergemini seksuaalseks ning laste poolt esile kutsutuks, seevastu teevad

mitteväärkohtlejad sellise erutuse korral mitteseksuaalse sisuga järelduksi. Pealegi võivad pedofiilid laste poolt öeldud asekuaalseid sõnu ja nende käitumist pidada ebakorrektselt võrgutavaks. Näiteks kui laps soovib kallistust, siis pedofiilid võivad seda interpreteerida kui väljakutset seksida.

Sotsiokultuurilised ja feministlikud lähenemised

Sotsiokultuuriline ja feministlik nägemus lapse seksuaalse väärkohtlemise põhjustest on üsnagi sarnane, seetõttu käsitletaksegi neid lähenemisi koos. Mõlemad lähenemised peavad seksuaalset väärkohtlemist valesti sotsialiseerimise tagajärjeks. Täpsemalt öeldes toodab meeste “maskuliinne sotsialiseerimine” pedofiilset käitumist (Finkelhor 1984). Mehi sotsialiseeritakse olema eemal lastest ja nende kasvatamisest ning neid ei õpetata tegema vahet seksuaalsel ja mitteseksuaalsel intiimsusel. Mõnede meeste puhul võib vajadus läheduse ja füüsilise intiimsuse järele lastega suheldes viia selleni, et nad hakkavad käituma ainukesel viisil, mida nad teavad ja oskavad – seksuaalselt. Pealegi on mehi õpetatud astuma rohkem sellistesse seksuaalsuhetesse, mis ei baseeru romantilistel tunnetel, pidama sobivateks sekspartneriteks endast nooremaid ja väiksemaid ning olema seksis rohkem domineerivamad, võimukamad ja initsiatiivikamad kui naised. Siinjuures tekib küsimus, et kui enamus mehi on sotsialiseeritud sellisel “valel” viisil, siis miks käitub ainult väike osa neist väärkohtlevalt?

Sotsiokultuurilise lähenemise pooldajad usuvad, et läänelikus ühiskonnas eksisteerivad repressiivsed seksuaalsed normid laste jaoks (Finkelhor 1984). Lapsed on loomult uudishimulikud seksiga seonduva suhtes. Kui aga nende uudishimu täielikult represseerida (ehk seksuaalsuse teemat vältida), võib laps olla oluliselt kaitsetum, siis kui täiskasvanu peaks pakkuma lapsele võimalust seksuaalsuhteks. Feministliku suuna esindaja Rush (1980) vaidleb siinjuures vastu. Tema järgi on patriarhaalses ühiskonnas, kus eksisteerib mehe ülemvõim, kõige põhilisemaks pedofiiliat soodustavaks teguriks laste erootilisena kujutamine nende varases eas. Poisse pannakse mõtlema, et mehed on tugevad ja kontrollivad ja naised on nõrgad ning kontrollitavad. Tüdrukuid õpetatakse seevastu, et nad on alamad olevused ning kes on olemuselt pigem masohistlikud. Pealegi erotiseeritakse või seksualiseeritakse tütarlapsi juba varases lapsepõlves, mistõttu nad naistena aktsepteerivad oma alamat staatust ühiskonnas ja tajuvad, et naiste seksuaalne väärkohtlemine meeste poolt on normatiivne. Rush märgib veel, et mehe psüühika “alateadlikud elemendid”, nagu

soov seksida noore süütu sekspartneriga, võimaldavad kesta seksil täiskasvanud mehe ja alaealise tütarlapse vahel ning pääseda hukkamõistust.

Finkelhor (1984) lisab, et kasvanud on sotsiaalsed ootused, et seks on kergemini kättesaadav, kuid tegelikud võimalused omaealiste hulgas ei pruugi olla mõnele meestele nii kättesaadavad nagu nad on lootnud ja nagu on lubatud seksuaalse revolutsiooni käigus. Seetõttu võivad mõned pedofiilid rahuldada oma seksuaalseid vajadusi lapsi ära kasutades. Eelneva kinnituseks märgib Finkelhor, et naiste roll on alates 1960ndatest muutunud: naised on muutunud rohkem emantsipeerunuks, mis võib omakorda osasid mehi hirmutada. Lapsed on aga vähem hirmutavad ja sellepärast eelistavad nad seksuaalpartneritena lapsi.

Süsteemiteoorial baseeruvad lähenemised

Perekonnasüsteemi teooria kohaselt on perekond kui kindel süsteem, millel on omad reeglid ja seaduspärasused (Minuchin 1985). Minuchin toob välja kuus baasprintsipi, mis kirjeldavad perekonna süsteemiteooriat.

- Perekond on organiseeritud tervik, mis koosneb omavahel sõltuvatest “elementidest” – pereliikmetest. Kui ühe liikmega toimub muutus, olgu põhjustatud kas individuaalse arengu või välise surve poolt, siis see toob kaasa muutuseid teistes liikmetes.
- Interaktsioonimustrid seovad pereliikmeid üksteisega pigem tsirkulaarselt kui lineaarselt. Ühe liikme käitumine toob tavaliselt kaasa teiste liikmete positiivse või negatiivse vastureaktsiooni.
- Perekonna süsteem töötab eesmärgiga säilitada teatud läbikäimise viis, see tähendab, et püüab säilitada homöostaasi.
- Hästifunktsioneeriv perekond ei ole kunagi staatiline, vaid areneb pidevalt vastavalt sellele, kuidas muutuvad pereliikmete vajadused.
- Perekond on niiõelda süsteem süsteemis: koosneb allsüsteemidest. Ühe suure perekonna süsteemi sees toimib näiteks abielusüsteem, vanemlusesüsteem ning samuti ka õdede-vendade süsteem.
- Indiviidid ja pere allsüsteemid on eraldatud piiridega ning seetõttu suhtlevad pereliikmed üle nende piiride. Sellisel interaktsioonil on omad reeglid.

Perekonnasüsteemi teoreetikud keskenduvad peamiselt intsesti seletamisele. Nende järgi on väärkohtleval perekonnal halvasti toimiv süsteem: ei ole selgeid piire allsüsteemide vahel, ei peeta kinni interaktsiooni reeglitest ega suudeta rahuldada efektiivselt liikmete vajadusi ning süsteemis puudub homöostaas.

Furniss (1991) toob välja põhjaliku intsestuaalset perekonda analüüsiva seletuse. Tema arvates on seksuaalselt väärkohtlevates peredes generatsioonidevahelised piirid lõhutud teatud perekonna funktsioneerimise valdkondades. Ümberpööratud perekonna hierarhia vanemate ja laste vahel mõnes vallas viib ebajärjekindlusele teistes perekonna funktsioneerimise tasandites. Pikaajaline lapse seksuaalne väärkohtlemine on seletatav varjatud emotsionaal-seksuaalse konfliktiga vanemate vahel. Termin emotsionaal-seksuaalne konflikt kirjeldab konfliktide segiajamist emotsionaalsel ja seksuaalsel tasandil. Näiteks kui laps ootab emotsionaalset hoolt, langeb talle osaks seksuaalne "hoolitsus". Hiljem võib aga seksuaalselt väärkoheldud laps ise segi ajada emotsionaalse hoolitsuse ja seksuaalse kogemuse ning emotsionaalse hoolitsuse eesmärgil väljendada hoopis seksuaalset käitumist. Ekstreemsetel juhtudel võivad poistest saada täiskasvanutena väärkohtlejad ja tüdrukud võivad korrata emotsionaal-seksuaalset segiajamist saades prostituutideks.

Pereliikmete roll väärkohtlemise protsessis. Furniss (1991) lükkab ümber müüdi väärkohtlevast isast kui tugevalt sõltumatust 'gorilla'-tüüpi mehest, kes nõuab seksi nii naiselt kui ka tütrelt. Ta väidab, et väärkohtlevad isad on tavaliselt emotsionaalselt ebaküpsed ja oma naise emotsionaalsest hoolitsusest oluliselt sõltuvad. Emad, hoolimata isa näilisest domineerimisest, determineerivad perekonna kultuuri, eriti selle, mis puutub emotsionaalsete suhete kvaliteeti. See sisaldab ka viisi, kuidas käsitletakse emotsionaalseid ja seksuaalseid teemasid. Rangetes ja moralistlikes peredes kompenseerivad emad sageli oma moralistlikku või karistatavat hoiakut seksuaalsusesse kompulsiivse lastekasvatamisega. See tähendab, et nad püüavad perfektselt hoolitseda oma laste eest ning näivad olevat väga lähedased ja hoolivad. Kuid kui laps peaks rääkima seksuaalsest väärkohtlemisest, hakkavad emad toimunut eitama või ei võta lapsi tõsiselt. Lapsed pikka aega kestnud seksuaalse vägivallega peres ei ole kogenud emotsionaalset mõistmist või adekvaatset hoolitsust oma vanemate poolt. Mõned lapsed ei ole tundnud kunagi emotsionaalset lähedust ema poolt ja seetõttu otsivad nad seda isalt, leppides kasvõi väärkohtlemisega.

Intsesti funktsioon perekonnas. Furniss (1991) toob välja kaks erinevat rolli, mida lapse seksuaalne väärkohtlemine perekonnas võib täita.

1) Intsest kui konflikti vältimine. Konflikti vältiva perekonna (ingl. k. *conflict-avoiding family*) minapildi ja tegelike peresuhete kvaliteedi vahel on tohutu lõhe. Selline pere demonstreerib end väljapoole kui hästifunktsioneerivat ja tugevate moraalnormidega perekonda. Perekonnal võib olla isegi hea reputatsioon ja ta võib toimida näiliselt edukalt. Samas kehtib aga peres karistav ja moralistlik suhtumine seksi ja seksist rääkimisse. Emotsionaalne sõltuvus ja seksuaalne tõrjutus abielupartnerite vahel toidab konfliktivältimise protsessi. Vanemad on võimetud avalikult lahendada oma abielu ja seksuaalelu konflikte, kuna abielu ja kogu pereelu on idealiseeritud ning see takistab adekvaatset probleemide lahendamist. Partnerite omavahelisi probleeme on vaja eitada, et jätkata probleemidevaba abieluharmonia teesklemist. Seksuaalprobleemide vältimine toob mängu kolmanda osapoole – lapse. Seksuaalsuhte delegeerimine lapsele asetab lapse pseudo-täiskasvanu seksuaalsesse allianssi oma isaga ning annab lapsele pseudo-seksipartneri staatuse, mida ema eest hoitakse salajas. Samas on tütar jätkuvalt laps, kelle eest kantakse hoolt. Seksuaalne väärkohtlemine varjab emotsionaalse sõltuvuse ebavõrdsust abielusuhtes ja vähendab ebakindlast seksuaalsuhetest tingitud survet partnerite vahel. Sellises kõrgete ja rigiidsete moraalnormidega peres ei räägita kunagi väärkohtlemise teemal.

2) Intsest kui konflikti regulaator. Konflikte reguleerivas perekonnas (ingl. k. *conflict-regulating family*) on perekonna ja abielu konfliktid palju nähtavamad ja teadvustatud ning sellises peres ei ole nii suurt lõhet perekonna minapildi ja tegeliku peresuhete kvaliteedi vahel. Konflikte reguleerivas peres on rohkem avatud ja agressiivsed konfliktid. Laps on alistatud isale ning see on sellises peres üsnagi avalik saladus. Väärkohtlemisest küll avalikult pereringis ei räägita, kuid pereliikmed teavad sellest ning seda varjatakse väljaspool perekonda. Väärkohtlemise funktsiooniks on maandada isa agressiivsust, mis on tekkinud tema personaalsete probleemide tulemusena. Väärkohtlemise “salalepe” abielupoolte vahel suurendab mehe sõltuvust oma naisest, kes omakorda sallib mehe väärkohtlevat käitumist või isegi hõlbustab seda. Väärkohtlemine hoiab isa hoolimata kõigist avalikest ja vägivaldsetest konfliktidest perest emotsionaalselt sõltuvana ning perekonnaga kindlalt seotuna. Konflikte reguleerivas peres tasandab seksuaalne vägivald sagedaste vägivaldsete abielukonfliktide poolt tekitatud teravaid olukordi, et vältida abielu purunemist.

Seksuaalne väärkohtlemine õdede-vendade vahel. Furniss (1991) eristab kahte liiki seksuaalset väärkohtlemist, mis võib aset leida ühe pere laste vahel. Eristamise peamiseks kriteeriumiks on vanusevahe. Kui seksuaalselt väärkohtlev vend on oluliselt vanem oma ohvril (näiteks on väärkohtleja hilises teismeliseeas või varajases täiskasvanueas), siis võib leida toimunud sarnaseid jooni täiskasvanu-lapse vahelise seksuaalse väärkohtlemisega, sest vanem vend on sageli vanemaga sarnasel autoriteedi positsioonil. Samuti esineb erinevusi küpsustasemes ja struktuuralses sõltuvuses.

Seksuaalset väärkohtlemist, mis leiab aset peaaegu samaealise õe-venna vahel, kutsutakse sageli “Hansu ja Grete sündroomiks” (ingl. k. *Hansel-and-Gretel syndrome*). Hans ja Grete olid kaks last, kelle vanemad saatsid nad metsa ning jätsidki sinna. Lapsed pidid ise hakkama saama, enda eest hoolitsema ja ellu jääma. Seksuaalne väärkohtlemine samaealiste laste vahel on oma karakteristikute poolest erinev peaaegu täiskasvanud venna või vanema poolt toime pandud väärkohtlemisest peamiselt seetõttu, et samaealiste laste vahel ei ole olulisi erinevusi küpsuses ja puudub struktuurane sõltuvus autoriteetsest isikust. Hansu ja Grete sündroomi puhul on tegemist üldise emotsionaalse deprivatsiooniga, samuti võivad mõlemad lapsed olla tõsise vanemapoolse füüsilise või seksuaalse väärkohtlemise ohvrid. Seksuaalne väärkohtlemine on antud juhul segi aetud emotsionaalse hoolitsuse vormiga, milles seksuaalne stimulatsioon ja erutumine on kasinavõitu aseaine vanemate emotsionaalse hoolimatuse/mittehooldamise korral. Emotsionaalselt deprimeeritud ja ka füüsiliselt väärkoheldud lapsed on sageli madala frustratsioonitaluvuse ning vähearenenud toimetulekustrateegiatega. Seksuaalne tegevus võib olla nende jaoks ainuke viis saavutada pingelangust. Hansu ja Grete sündroomi puhul on mõlemad lapsed võrdväärsed ohvrid.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et Furnissi nägemuse kohaselt on intsesti toimumise põhjuseks emotsionaalne jahedus perekonnas, raskused emotsioone väljendada ja neid mõista. Seda vajakajäämist püütakse kompenseerida astumisega keelatud seksuaalsuhtesse läheduse otsimise või pingete maandamise eesmärgil.

Ökoloogiline lähenemine

Vander Mey ja Neff (1986) on loonud kõrge seletamisjõuga ja empiirilisele materjalile tugineva mudeli, mis analüüsib intsesti nii individuaalselt, perekonna kui ka ühiskonna tasandil. Nende käsitlus eristab nelja interakteeruvat mõjutasandit. Ühiskonna tasand

sisaldab tegureid, nagu üldine ühiskonna vägivalla tase, üldine ühiskonna tolerantsus vägivalla suhtes, kultuuri poolehoid perekonna privaatsuse suhtes ja kultuuris naistele ja lastele madalama staatuse omistamine. Teine, naabruskonna tasand, hõlmab tegureid, nagu olemasoleva subkultuuri vägivaldsus, üldine madalam sotsiaal-majanduslik tase ja vägivaldsuse olemasolu naabruskonna peredes.

Kolmas tasand on perekonna ja abieludiaadi tasand. Perekonnaga üldiselt seotud teguritena toovad Vander Mey ja Neff välja madala sotsiaal-majandusliku staatuse, isa dominantsuse, üldise perekonna vägivaldsuse, pererollide desorganiseerituse ja perekonna sotsiaalse isolatsiooni. Autorid jagavad abieludiaadi tegurid kaheks: isaga seotud (isa kehv impulsside kontroll ja autoritaarsus, vägivalla kogemused lapsepõlvest, vägivaldsus naiste suhtes ning tase, millisel määral kohtleb isa lapsi enda omandina) ja emaga seotud teguriteks (ema rahuldamata lapsepõlve vajadused, rahulolematuse abieluga, füüsilise ja/või seksuaalse vägivalla kogemused lapsepõlves, tase, milleni ema tajub end abituna).

Neljanda tasandi moodustab isa-tütrediaad. Tasand kirjeldab võimuerinevusi isa (suurem, vanem, autoriteetne staatus) ja tütre vahel (noorem, naissoost, sõltuv, vähem teadlik). Intseti teeb võimalikuks tütre usaldus isa vastu, hirm ja sõltuvus temast. Intseti toimumise tõenäosust võib oluliselt mõjutada see, kuivõrd isa järgib eksisteerivaid normatiivseid ettekirjutusi täiskasvanu ja lapse vaheliste seksuaalkontaktide suhtes isegi siis, kui kõik teised tegurid ülejäänud tasanditel soodustaksid intseti toimumist. Verepilastuslikku suhet aitaks ära hoida või seda kiiremini peatada tütre parem seksuaalharidus, suurem sotsiaalne teadlikkus ning eakaaslastega kui oluliste sotsialiseerimisagentidega tihedam suhtlemine.

Faktor-mudelite lähenemine

Selle lähenemise autorid on heitnud paljudele teiste teoreetiliste suundade esindajatele ette peamiselt üksikutele aspektidele tuginevat intseti ja pedofilia seletamist. Finkelhor ja Araji (1986) ning Frude (1982) on lähtunud erinevatest teooriatest ning empiirilisest materjalist ning loonud kõikehõlmava lapsi seksuaalselt ära kasutavat käitumist seletava mudeli. Finkelhori ja Araji mudel käsitleb pedofiilset käitumist ning sisaldab nelja faktorit: emotsionaalne kongruentsus (ingl. k. *emotional congruence*), seksuaalne erutuvus laste suhtes (ingl. k. *sexual arousal to children*), blokeerumine (ingl. k. *blockage*) ja mittepärssumine (ingl. k. *disinhibition*). Frude'i mudel on mõeldud seletama verepilastuslikke suhteid pereliikmete vahel, kuid sobib hästi kirjeldama ka seksuaalset

väärkohtlemist laiemalt. Tema mudel hõlmab viit faktorit: seksuaalvajadus, atraktiivne partner, soodne võimalus, suutmatust ihasid pärssida ja seksuaalkäitumine.

Emotsionaalne kongruentsus Finkelhori ja Araji (1986) arvates rõhutab pedofiilia psühhoemotsionaalset aspekti ning püüab seletada, miks pedofiili jaoks on seksuaalne seotus lapsega emotsionaalselt rahuldustpakkuv. Finkelhor ja Araji viidates Bellile ja Hallile (1971) märgivad, et emotsionaalne kongruentsus võib tuleneda sellest, et pedofiilid kogevad iseend kui lapsi, neil on lastepärased emotsionaalsed vajadused ning seetõttu tunnevadki nad suurt soovi olla seotud lastega. Teise argumendina toovad Finkelhor ja Araji välja, viidates siinjuures Lossile ja Clancy'le (1983), et pedofiilidel on madal enesehinnang ning puudulik võime sotsiaalsetes suhetes toime tulla. Seotus lastega annab neile võimu, kõikvõimsuse- ja kontrollitunde.

Teine Finkelhori ja Araji faktor – seksuaalne erutuvus laste suhtes – püüab põhjendada, miks leiavad pedofiilid lapsed seksuaalselt kütkestavad olevat. Ühe seletuse kohaselt on pedofiilidel olnud varaseid seksuaalkogemusi, mis on tinginud selle, et hiljem täiskasvanutena näevad nad lapsi erutavatena (Money 1981, viidanud Finkelhor ja Araji 1986). Frude (1982) oma atraktiivse partneri faktori puhul väidab, et enamus intsesti toimepanijaid peab suurema tõenäosusega atraktiivseks ohvreid, kellega neil on juba lähedane ja soe isiklik suhe, seega just perekonnaliikmeid. Frude lisab veel, et laps-ohvri atraktiivsena tajumist võib soodustada ka kultuuri tendents erotiseerida lapsi ning julgustada tüdrukuid olema “seksikad”. Feministliku suuna esindajad väidavad, et lastepornograafial ja reklaamil on oluline roll pedofiilse käitumise kujunemisel (Rush, 1980).

Blokeerumise faktorit seletavad Finkelhor ja Araji (1986), miks osadel inimestel on blokeerunud võime saada seksuaalset ja emotsionaalset rahuldust seksuaalsetest suhetest täiskasvanutega. Täpsemalt öeldes peaksid normaalse arengu või normaalse seksuaalse eelistuse korral inimesed rahuldama oma vajadusi teiste täiskasvanutega, kuid pedofiilidel on selline normaalne areng blokeerunud ning neil on kujunenud välja seksuaalne huvi laste vastu. Frude'i (1982) seksuaalvajaduse faktori järgi ei ole väärkohtlejad mitte alati seksuaalperverdid, vaid on seksuaalselt frustreritud. Frustrerituse allikaid on mitmeid ja erinevaid: naisepoolne seksuaalne eemaldumine, naise puudumine, religioosne vastuseis

masturbeerimisele kui alternatiivsele lahendusele, vastumeelsus külastada prostituute või omada perekonnaväliseid seksuaalsuhteid teiste täiskasvanutega.

Finkelhori ja Araji (1986) ning Frude'i (1982) neljas faktor on üsnagi sarnane. Selle keskse idee kohaselt ei ole mõnedel täiskasvanutel tavapäraselt pärssunud soov seksida lastega või on nad sellest üle astunud. Finkelhor ja Araji, tuginedes teistele teoreetikutele, on toonud välja võimalikke seletusi. Mittepärssumine võib olla tingitud pedofiili karakteristikutest: madal impulsside kontroll, neuroloogilised kahjustused, alkoholism. Samuti võib pidurdust vähendada tugev personaalne stress – töötus, armastuse puudumine, lähedase surm. Frude arutleb, et enamus intsesti toimepanijaid tunneb süüd oma ihade pärast. Hoolimata süütundest ei suuda nad maha suruda soovi seksida lapsega. Toimepanija võib last hirmutada või mõjutada teda nõustuma. Mõned lihtsalt ratsionaliseerivad. Nad võivad väita, et täiskasvanu-lapse vaheline sekskontakt ei ole kahjustav ja on “vale” üksnes seetõttu, et ühiskond seda väidab. Nad võivad arvata, et lapse kaasamine seksi on justkui osa sotsialiseerimisest. Lisaks võivad nad püüda veenda last, et too on tegelikult vastutav toimepanija seksuaalse frustratsiooni ja soovide rahuldamise ees.

Frude'i käsitluse kohaselt peab seksuaalse väärkohtlemise toimumiseks olema veel soodne võimalus. Täpsemalt vajab toimepanija kõigepealt võimalust, et meelitada ohvrit ning seejärel asuda seksuaalakti enda juurde. Frude leiab, et perekonna sotsiaalne isolatsioon tõstab soodsate võimaluste hulka. Frude väidab oma viiendas faktoris, et eriti isa-tütrel intsesti korral toimub tütre seksualiseerimine, mis kasvab järk-järgult ning kulmineerub seksuaalvahekorraga. Kui toimepanija on ükskord “keelatud käitumise” piiri ületanud, võib tõenäoliselt toimuda seda veel ja veel. Intestuaalse suhte järjepidevuse võib tingida veel ohvri süü- ja hirmutunne. Kui tütar peaks kogema seksuaalset meeldivustunnet, siis võib isa kasutada seda, et sundida tütart jätkama sellist suhet. Intsest võib lõppeda kas tütre küpsusega, raseduse tagajärjel, tütre lahkumisega kodust, tütrepoolse loo avalikustamisega või loo avastamise ja avalikustamisega kellegi teise poolt.

Käesoleva töö autori arvates on lapse seksuaalse väärkohtlemise seletused, mis püüavad haarata kõikvõimalikke tegureid indiviidist ühiskonna tasandini välja, liialt laialivalguvad ning muudavad hägusaks väärkohtlemise toimumise põhjuste mõistmise.

1.3 Seksuaalse väärkohtlemise osapooled

1.3.1 Seksuaalse väärkohtlemise ohver

Ohvri sugu. Seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langevad oluliselt sagedamini tütarlapsed kui poisid (Brown jt 1998; Soo ja Soo 2002; Straus jt 1980). Svedin (2001) postuleerib, et viimaste uurimuste järgi on tütarlastest ohvreid kaks kuni viis korda rohkem kui poistest ohvreid. Tütarlaste ülekaal on aga seletatav sellega, et väärkohtlejad on suuremalt jaolt mehed ning olles seksuaalselt orienteeritud vastassugupoolele, eelistavad nad väärkohtlemise objektidena tüdrukuid. Samas tuleb nentida, et poiste oht langeda pedofiilide ärakasutamise ohvriks ei ole sugugi väiksem kui tüdrukutel. Poiste kasuks räägib fakt, et nad ei jää rasedaks. Lisaks ei luba poiste roll “väikeste meestena” neil karjuda, kaevata ega juhtunust rääkida (Vander Mey 1992). Seetõttu võib väärkohtlemine olla poistele isegi veelgi rohkem traumeerivam kui tüdrukutele (Beitchman jt 1992).

Finkelhor jt (1990) töid välja oma uurimuses, et 27% naistest ja 16% meestest on kogenud lapsepõlves vähemalt ühte seksuaalse väärkohtlemise juhtumit, mis ulatus vastajale alasti eksponeerimisest, käperdamisest kuni oraalseksi ja vahekorrani välja. Bouvier'i jt (1999) uurimuse järgi on 8% poistest ning 13% tüdrukutest olnud mittekontaktse seksuaalse väärkohtlemise ohvrid. Väärkohtlevas suguühtes on olnud 1% poistest ning 5,6% tüdrukutest.

Rosental ja Tilk (1999) leidsid oma uurimuses, et rohkem kui kolm neljandikku vastanud keskkooli neidudest ja pooled noormeestest on olnud seksuaalse väärkohtlemise ohvrid, enamasti küll verbaalse ja vaimse seksuaalse väärkohtlemise ohvrid. Põhikoolilõpetajate seas läbiviidud uurimus näitas aga, et kokku oli seksuaalset väärkohtlemist kogenud 62% teismelistest tüdrukutest ja 51% poistest (Soo ja Soo 2002). Füüsilist seksuaalset väärkohtlemist ehk Soonetsi mõistes seksuaalset vägivalda oli kogenud 5% tüdrukutest, poisid aga neli korda vähem. Tulemuste selline varieeruvus on tingitud seksuaalse väärkohtlemise definitsioonide ja mõõtmismeetodite ja erinevusest.

Ohvri vanus. Seksuaalset väärkohtlemist võib esineda igas vanuses. Svedin (2001) leiab, et kõige sagedamini võib see juhtuda eel-teismeeas, siis kui laps ei suuda veel ennast ise kaitsta, aga tal on hakanud juba välja arenema teisesed sootunnused. Bouvier jt (1999)

tuginedes väärkohtlemisalastele uurimistulemustele, märgivad, et seksuaalse väärkohtlemise ohvriks sattumise vanus hakkab kasvama 6. - 7. eluaastast, intsidentide hulk suureneb aga oluliselt pärast 10. eluaastat. Risk langeda verepilastuse ohvriks on suurem 6 - 11aastaste laste hulgas, pereväliste agressiooni ohvriks aga 12 kuni 17aastaste noorte hulgas.

1.3.2 Seksuaalse väärkohtlemise toimepanija

Väärkohtleja sugu. Erinevad uurimused ja ka politseistatistika näitab, et seksuaalse väärkohtlemise toimepanijad on enamasti meessoost (Rosental ja Tilk 1999; Svedin 2001). Finkelhor jt (1990) leiavad oma uurimuses, et 83% poiste ning 98% tütarlaste suhtes on pannud toime seksuaalsed väärkohtlemist meesterahvas. Naiste osakaal väärkohtlejate hulgas on suhteliselt väike – 5 kuni 15% (Svedin 2001).

Väärkohtleja vanus ja seotus ohvriga. Väärkohtleja on tavaliselt ohvrilt vanem isik, enamasti võõras, lihtsalt tuttav või sõber (Rosental ja Tilk 1999; Soo ja Soo 2002). Finkelhor jt (1990) toovad välja, et poisid (40%) on väärkohelnud sagedamini võõras isik kui tüdrukuid (21%), samas on tütarlapsed (29%) langenud sagedamini perekonnaliikme seksuaalse väärkohtlemise ohvriks kui poisid (11%). Ühes teises Ameerikas täiskasvanud naistega läbiviidud uurimusest selgus, et 16% vastanutest oli teatanud peresisese seksuaalse väärkohtlemise kogemusest nooremana kui 18 aastat, 12% aga nooremana kui 14 aastat (Russel 1984). Varasemad Eesti tulemused on näidanud, et ligi 4% juhtudel võib osutada väärkohtlejaks ohvri perekonnaliige või sugulane (Soo ja Soo 2002).

Väärkohtlevate situatsioonide klassifikatsioon. Bouvier jt (1999) on uurinud Šveitsi teismeliseeas noori ja töötanud tulemuste põhjal välja erinevaid parameetreid hõlmava seksuaalse väärkohtlemise situatsioonide klassifikatsiooni koos esinemissagedustega.

Klass A (umbes 30% kõigist uurimuses teatatud väärkohtlevatest situatsioonidest) sisaldab üksikuid ilma füüsilise kontaktita väärkohtlevaid intsidente, mis on toime pandud peamiselt ohvrile võõra täiskasvanud inimese poolt (vanusevahe 5 aastat või isegi rohkem). Klassi B ja C on grupeeritud situatsioonid, kus ohvriks on teismeline ja väärkohtlejaks eakaaslane, kes võib olla ohvrilt vanem kuni 4 aastat. Klassi B (15%) moodustavad üksnes poisid ning C (29%) teismelised tüdrukud. Klassi B tüüpiline situatsioon on väärkohtlemine ilma

kontaktita, toimepanijaks on tuttav eakaaslane väljastpoolt perekonda. Klassi C kätkeb intsidente koos füüsilise kontaktiga ning väärkohtlejaks on enamasti tuttav või perekonnaliige (ohver on 12aastane või vanem). Klass D ja E sisaldavad füüsilise kontaktiga väärkohtlevaid situatsioone, kus laps on noorem kui 12 eluaastat ning vägivallatseja lapsele tuttav täiskasvanud isik vanusevahega rohkem kui 5 aastat. Klassi D (15% juhtudest) kuuluv verepilastuslik suhe algab tavaliselt ohvri 8. – 11. eluaasta vahel ning kestab kaks või enam aastat. Klassi E (12%) puhul saab väärkohtlemine alguse juba enne ohvri 8aastaseks saamist, sisaldab seksuaalvahekordi, mis võivad ette tulla kahe või enama aasta jooksul ning mille toimepanijaks on kas tuttav täiskasvanu või täisealine perekonnaliige.

Bouvier jt (1999) leidsid veel, et 62% kõigist noormeestega toimunud väärkohtlemiskogemustest jäävad klassi B, 22% klassi A ja 17% klassi D ja E. Tütarlaste poolt kogetu jaguneb üsna homogeenselt A, C ja D ning E vahel ära, igasse gruppi langeb umbes neljandik tüdrukutega juhtunust.

1.4 Seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemise tegurid

Lapse seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemist võivad soodustada väga paljud erinevad tegurid, alates isiksuse omapärast kuni ühiskonnas eksisteerivate hoiakute ja väärtusteni välja. Käesolevas töös on vaatluse all kahte liiki tegurid: perekonna kasvatusatmosfäärast ning nooruki enda probleemkäitumisest tulenevad tegurid.

1.4.1 Kodusest kasvatusatmosfäärast tulenevad seksuaalse väärkohtlemise tegurid

Kodune kasvatus ning peresisene suhtlemismuster on väga olulisteks noore inimese käitumist ning elus toimetulemist determineerivateks faktoriteks. Selles osas antakse kõigepealt ülevaade Baumrindi vanemate kasvatusstiilide käsitlesest, seejärel tuuakse välja empiirilisi tulemusi ja teoreetilisi järeldusi perekonna mikrokliima ja seksuaalse väärkohtlemise vahelistest seostest.

Vanemate kasvatusstiilid. Baumrind (1999) on jaganud vanemate kasvatusstiilid nelja tüüpi vastavalt vanemate nõudlikkusele (ingl. k. *demandingness*) ja osavõtlikkusele (ingl.

k. *responsiveness*). Osavõtlikkus näitab tema arvates seda, millises ulatuses vanemad soodustavad individuaalsust, iseotsustamist ja enesekindlust, olles kohanduvad, toetavad ja leplikud lapse vajaduste ja nõudmiste suhtes (Baumrind 2005: 61-62). Osavõtlikkus hõlmab nii soojust, autonoomsuse toetamist kui ka põhjendatud suhtlemist (ingl. k. *reasoned communication*). Nõudlikkust seletab ta kui vanemate esitatud nõudmisi lastele, mis muudavad lapsed integreerituks ühiskonda käitumise reguleerimise, sõnakuulmatuse korral otsese konfronteerumise, eakohaste nõudmiste (käitumuslik kontroll) ning laste tegevuse järelvalve kaudu.

Esimesse tüüpi kuuluvad autoriteetsed vanemad. Sellised vanemad on nii nõudlikud kui ka osavõtlikud. Nad püüavad suunata lapse tegevust ratsionaalsel ja tulemusele orienteeritud viisil (Baumrind 1966, 1999). Vanemad on kehtestavad, kuid mitte sundivad ega piiravad. Nad pooldavad pigem toetavaid kui karistavaid distsiplineerimismeetodeid. Vanemad julgustavad lapsi mõttevahetusele, küsivad laste arvamust neisse puutuva kohta ning samuti ka vanematega mittenõustumise põhjusi. Autoriteetsed vanemad soovivad, et nende lapsed oleksid enesekindlad, sotsiaalselt vastutavad, iseotsustavad, aga ka kooperatiivsed.

Autoritaarsesse tüüpi kuuluvad vanemad on nõudlikud ja direktiivsed, kuid mitte osavõtlikud. Nad on kuuletumisele ja staatusele orienteeritud ning eeldavad, et nende käskudele allutakse ilma seletusteta. Autoritaarsed vanemad püüavad kujundada, kontrollida ja hinnata laste käitumist ja hoiakuid kooskõllaliselt standardsete käitumisreeglitega, mis võivad olla formuleeritud suuremate autoriteetide poolt. Autoritaarsed vanemad loovad distsiplineeritud keskkonna, kasutavad ranget reeglistikku ning jälgivad hoolikalt oma laste tegevust.

Lubavad (mittedirektiivsed) vanemad on rohkem osavõtlikumad kui autoritaarsed vanemad ning vähem nõudlikumad kui autoriteetsed emad-isad. Need vanemad püüavad käituda mittekaristaval, aktsepteerival ning pooldaval viisil lapse impulsside, soovide ja tegevuse suhtes (Baumrind 1966). Nad võimaldavad lapsel langetada ise otsuseid oma tegevuse üle nii palju kui võimalik ning väldivad kontrolli rakendamist. Vanemad ei julgusta lapsi kuuletuma väliselt määratletud standarditele.

Tõrjuvad või mittehõivatud vanemad ei ole nõudlikud ega osavõtlikud. Nad ei kontrolli lapse tegevusi, nad on vähe toetavad ja võivad olla aktiivselt tõrjuvad või jätta isegi hooletusse oma lapsekasvatamise kohustused.

Tuginedes erinevatele uurimustele ja analüüsidele postuleerib Baumrind (1999), et eespool väljatoodud neli kasvatustiili prototüüpi on iseloomulikud pigem väikeste lastega peredele. Teismelistega perekondade puhul saab eristada juba seitset erinevat vanemate kasvatustiili tüüpi, osad neist on eelnevate prototüüpide alakategooriad. Näiteks jagab Baumrind lubava prototüübi, mis eelistab vabadust kontrollile, demokraatlikuks ja mittedirektiivseks tüübiks. Demokraatlikud vanemad on väga osavõtlikud ja mõõdukalt nõudlikud, samas aga mittepiiravad. Võrreldes autoriteetsete vanematega on demokraatlikud vanemad kontrolli rakendamisel vähem konventsionaalsed, suunavad ja kehtestavad. Mittedirektiivsed vanemad on väga vähe keelavad, väldivad vastandumist sõnakuulmatuse korral ja rakendavad üldse tagasihoidlikku kontrolli. Vanemad võimaldavad noortel suurel määral ise otsustada, samas on nad keskmisel tasemel osavõtlikud. Mittedirektiivsed perekonnad võivad olla desorganiseeritud ja sageli on vanemad lahutatud. Vanematel võib esineda isiklike probleeme ning nad võivad kasutada uimasteid. Samuti ei ole nad väga vastu ka noorte uimastipruukimisele.

Teatavasti autoritaarne prototüüp hõlmas eelkõige direktiivset kasvatustiili, mis seadis esikohale kontrolli ning tahaplaanile vabaduse. Lähtuvalt direktiivsusest eristab Baumrind mitteautoritaarseid-direktiivseid ning autoritaarseid-direktiivseid vanemaid. Esimest alatüüpi eristab teisest just pealetükkivuse tase – mitteautoritaarsed vanemad ei ole pealetükkivad, kuid autoritaarsed on.

Autoriteetse ja mittehõivatud prototüübi puhul Baumrind alakategooriaid välja ei too, vaid lisab, et autoriteetsed pered on hästi organiseeritud, väiksema probleemide arvu ja stressitasemega ning vähese mõnuainete kasutamise ja mittesoodsa hoiakuga sellesse. 14% autoriteetsete perede vanematest on lahutatud. Seevastu on mittehõivatud pered desorganiseeritud, 60% juhtudel esineb lahutamist ning vanemaid iseloomustab sagedane probleemne käitumine.

Eraldi tüübina lisab Baumrind “piisavalt hea” (ingl. k. “*good-enough*”) vanemluse tüübi, mida iseloomustab mõõdukas nõudlikkus ja osavõtlikkus. Selliste perede puhul ei ilmnenud eriti probleemkäitumist ega desorganiseeritust. Lahutuse protsent selle tüübi puhul oli 39.

Perekonna mikrokliima seos lapse seksuaalse väärkohtlemisega. Perekondi, kust on pärit seksuaalselt väärkoheldud lapsed, on kõige sagedamini kirjeldatud kui düsfunktsionaalseid, ebastabiilseid, sagedaste konfliktide ja probleemse mõnuainete tarbimisega (Brown jt 1998; Gold jt 2004; Kellogg 2002; Paavilainen ja Åstedt-Kurki 2003; Soo 2002; Svedin, Back ja Söderback 2002). Väärkoheldud lapse suhted vanematega on jahedad ja külmad, neil esineb palju omavahelisi tülisid ning vähe emotsionaalset lähedust (Gold jt 2004; Soo 2002; Svedin, Back ja Söderback 2002). Samuti on seksuaalselt väärkoheldud lapsed kogenud kodus nii füüsilist kui ka emotsionaalset vägivalda (Chandy, Blum ja Resnick 1996; Soo ja Soo 2002).

On leitud, et kui väärkohtleja on pereliige, siis on need pered rohkem düsfunktsionaalsed võrreldes nende peredega, kus ei panda toime seksuaalset vägivalda laste suhtes (Gold jt 2004; Kellogg 2002; Svedin, Back ja Söderback 2002). Peresisese seksuaalvägivalla puhul on täheldatud oluliselt negatiivsemat pere sisekliimat - kaootilised suhted, sagedased konfliktid, madal sidusus ja suurem distants pereliikmete vahel.

Kellogg (2002) analüüsis, millised on seksuaalselt väärkoheldud laste perekonnad ning kuivõrd pakuvad vanemad lapsele kaitset väärkohtlemise korral. Kellogg tüpiseeris pered nelja rühma lähtuvalt sellest, milline on pere suhetemuster ja struktuur ning kas peres esineb patoloogilisust (tabel 3). Grupeerimisel võttis ta arvesse veel seksuaalse väärkohtleja seotust lapsega, väärkohtlemise kestust ja raskusastet ning vanemate reaktsiooni vägivalla avalikuks tulemisele. Tabelis kirjeldab mõiste kaitsev selliseid perekondasid, kes püüavad toetada ja kaitsta last toimunud vägivalla korral. Kahjustavad on sellised pered, kus vanema osavõtlikkust ja kaitset väärkoheldud lapse abistamisel võib pidada mitterahuldavaks. Täiskasvanukeskus tähendab seda, et täiskasvanud on orienteerunud peamiselt enda käitumisele ja probleemidele, perekeskus viitab aga pereliikmete omavahelisele suuremale integreeritusele.

Tabel 3. Last kaitsvate ja kahjustavate peremudelite karakteristikud (Kellogg 2002)

		PEREKESKNE	TÄISKASVANUKESKNE
		<i>Turvaline-kindel</i>	<i>Turvaline-ebakindel</i>
K A I T S E V	Pere kirjeldus	Vanemad ei ole füüsiliselt ja seksuaalselt väärkohtlevad. Stabiilne perekonna struktuur. Head suhted vanema ja lapse vahel.	Vanemad ei ole füüsiliselt ja seksuaalselt väärkohtlevad. Perekond on ebastabiilne surma, lahutuse, vanema vaimse tervise probleemide, õigusrikkumiste, madala haridustaseme või töötuse ning uimastipruukimise tõttu. Vanema ja lapse vaheline side on nõrk.
	Lapse seksuaalne väärkohtlemine	Väärkohtleja väljastpoolt perekonda. Vägivald on kestnud lühikest aega ning on kergemat laadi. Lapse paranemine on väga hea.	Väärkohtleja on mittesugulane. Vägivald on kestnud veidi kauem, on sagedasem, keskmise raskusastmega. Lapse paranemine on üsna hea.
	Ema reaktsioon väärkohtlemisele	Laps-ohver räägib juhtunust vanemale. Väärkohtlemisest teatatakse kohe vastavatele ametiisikutele. Vanemate toetus ja kaitse järjepidev.	Laps-ohver ei räägi vanemale, vaid kellelegi teisele. Väärkohtlemisest teatamine lükkub edasi. Vanemate toetus ja kaitse ei ole järjepidev.
K A H J U S T A V		<i>Mitteturvaline-suletud</i>	<i>Mitteturvaline-ebastabiilne</i>
	Pere kirjeldus	Vanem(ad) on füüsiliselt ja/või seksuaalselt väärkohtlevad. Autoritaarne perestruktuur. Perekoosseisus muutusi ei toimu. Lapsed on seotud emaga.	Vanem(ad) on füüsiliselt ja/või seksuaalselt väärkohtlevad. Isa/isa figuur on nii lapse kui ka partneri suhtes füüsiliselt ja seksuaalselt vägivaldne. Sagedased muutused perekoosseisus. Nõrk side vanema ja lapse vahel. Emal puudub mõjuvõim.
	Lapse seksuaalne väärkohtlemine	Väärkohtleja on isik perekonnast. Vägivald kestab kaua, sageli ning on raskemat laadi. Lapse paranemine sõltub ema toetuse suurusest.	Väärkohtleja on isik perekonnast. Vägivallaperiood võib olla lühike, kuid sage, vägivald on raskemat laadi. Võib olla mitu väärkohtlejat. Lapse paranemine on kehv.
	Ema reaktsioon väärkohtlemisele	Laps-ohver räägib juhtunust vanemale mitmel korral, enne kui toimunust teatatakse. Lapse kaitsmisel on ema kõhklev ja mittejärjepidev.	Laps-ohver ei räägi vanemale, vaid kellelegi teisele. Väärkohtlemisest teatamine lükkub edasi. Vanemate toetus ja kaitse on kehv.

Kelloggi (2002) järgi ei pea mitte kõik seksuaalvägivalla ohvrid olema pärit düsfunktsionaalsest perest. Nii mõnedki ohvrid elavad mittevägivaldsetes, emotsionaalselt lähedaste suhetega peres, n.ö usalduslikes ja turvalistes kodudes. Need ohvrid on kogunud väärkohtlemist väljaspool kodu ning enamasti mitte raskemaid liike, nagu näiteks pealesunnitud suguuhe.

Teise tüübi – turvalise-ebakindla perekonna puhul on vanemad hõivatud oma probleemse käitumise või selle tagajärgedega toimetulemisega, mistõttu jääb vanema ja lapse vaheline side nõrgaks ja katkendlikuks. Vanemate düsfunktsionaalsus asetab lapse suuremasse riski langeda väärkohtlemise ohvriks. Näitena märgib Kellogg, et alkoholi kuritarvitavates peredes puudub piisav järelvalve lapse tegevuse või muu toimuva üle ning seega võivad last kergesti ära kasutada vanemate endi “joomasõbrad”.

Mitteturvalised-suletud perekonnad on küll stabiilse perestruktuuriga, kuid isoleeritud ning isa või isa figuuri range kontrolli all. Lapsed ja teised täiskasvanud (tavaliselt ema) on suletud rigiidselt funktsioneerivasse süsteemi, mida juhib väärkohtlev pereisa. Perekonda iseloomustavad kehvad suhtlemisoskused, rollisegadus ja raskused probleemide lahendamisel. Ema on võimetu mõjutama isa väärkohtlevat käitumist ning võib olla muutunud patoloogiliselt sõltuvaks laste armastusest, et tasakaalustada paarisuhtest tulenevat stressi. Lapsed hoiavad ema poole, kuna loodavad leida temalt tuge ja kaitset isa vägivalda puhul.

Viimast tüüpi – mitteturvalist ja ebastabiilset perekonda iseloomustavad kõige rohkem ema mitmed lühiajalised ning ebapüsivad suhted erinevate meessoost isikutega, kes kasutavad lapse suhtes nii füüsilist kui ka seksuaalset vägivalda. Samuti võib olla ka ema lapse suhtes vägivaldne. Peres on hulganisti probleeme: mõnuainete kuritarvitamine, vägivald nii partnerite kui ka peres viibivate isikute vahel, õigusrikkumised, töötus, vaimse tervise probleemid.

Kokkuvõtvalt võib väita, et mida düsfunktsionaalsem on perekond, seda suurem risk on langeda lapsel seksuaalse väärkohtlemise ohvriks nii perekeskkonnas kui ka väljaspool perekonda ning seda väiksem võimalus on leida vanematelt abi ja tuge väärkohtlemiskogemusega toimetulemiseks.

1.4.2 Noore enda probleemkäitumisest tulenevad seksuaalse väärkohtlemise tegurid

Noorukieas kasvab märgatavalt probleemkäitumise tase, mis võib olla tingitud kasvanud autonoomsuse, eakaaslaste surve, suurema uudishimu, aga ka ealise ärevuse ja rahutuse tõttu. Üsna sageli leiavad erialases kirjanduses käsitlemist noorte uimastikasutamise, delinkventse ja seksuaalkäitumise probleemid. Käesolevas alapeatükis keskendutakse peamiselt kahele esimesele probleemkäitumise liigile ja nende seostele seksuaalse väärkohtlemisega. Uimastite teema puhul tuuakse välja veel uimastite ehk psühhotroopsete substantside hulka kuuluvate ainete loetelu ning nende mõju inimesele.

Uimastid ja nende mõju inimesele. Psühhotroopseteks loetakse aineid, mis tekitavad kesknärvisüsteemile mõjumise kaudu mööduvaid käitumishäireid või psüühikamuutusi (Kiianmaa ja Hyytiä 2000: 92). Neid tarvitatakse naudingu või joobe saavutamiseks ilma

terapeutilise vajaduseta. Sellisteks aineteks on alkohol ja narkootikumid. Narkootikumide hulka arvatakse nikotiin, opiaadid, kanepitooted, hallutsinogeenid (LSD), barbituraadid, mitmed stimulandid (amfetamiin, kokaiin ja kofeiin) jt. Mõned mõnuained stimuleerivad (kokaiin, amfetamiin, kofeiin), teised rahustavad või pärsivad (alkohol, opiaadid, barbituraadid) närvisüsteemi. Psühhotroopsed ained tekitavad veel teisi meeldivana tajutavaid toimeid (heaolu- ja teatav töövõimetõus, söögiisu vähenemine jt) mistõttu tarbitakse neid üha enam ja enam ning mis võib viia lõpuks sõltuvuse tekkeni. Näiteks väike kogus alkoholi veres mõjub enamikule inimestest stimuleerivalt, heaolu- ja lõdvestumistundena ning soosib sotsiaalset suhtlemist (Kiianmaa 2000). Alkoholisisalduse tõus veres toob kaasa peale väheneva füüsilise suutlikkuse veel valvsuse alanemise, hindamisvõime ja valutunde vähenemise ja teadvuse hägunemise.

Uimastite tarvitamine Eesti noorte hulgas. Eesti uurimused näitavad, et enamus noorukeid on joonud oma elus alkoholi ning umbes veerand noortest on vähemalt proovinud mõnda narkootikumi (Derman 2004; Undusk 2004). Aastatega on nihkunud uimastitarvitamisega alustamine järjest nooremasse ikka, kasvanud on nii purjutajate, suitsetajate kui ka illegaalsete uimastitega katsetajate osakaal. Kõige sagedamini tarvitavad mõnuaineid sõpradega tihti õhtuti väljas käivad noored. Kuna viimaste seas on järjest enam tütarlapsi, siis on eelkõige neidudele kujunemas uimastitarbimise üheks riskiteguriks just sage pidudel, baarides ja teistes sellistes ajaveetmise kohtades käimine (Heinla 2004).

Tänapäeva Eestis räägitakse üha enam illegaalsete uimastite proovimisest ja tarvitamisest kui ühest noorte elustiili osast, eriti kanepitarbimist peetakse juba “normaliseerunud” nähtuseks (Allaste 2005). Allaste märgib, et paljude noorte jaoks on uimasti osaks klubikultuurist. Selline meelelahutuslik uimastipruukimine seostub eelkõige pidutsemise, sõpradega ajaveetmise, lõdvestumise, uudishimuna ja vaimse eneseotsinguga. Uimasti on sellistele noortele pigem vahend, mis aitab paremini sotsialiseeruda, kui eesmärk omaette. Allaste toob välja veel teisegi grupi uimastitarvitajaid Eestis – marginaliseerunud, valdavalt opiaatide kasutajad. Tegemist on seltskonnaga, kes tajuvad end kõrvalejäetutena kiiresti areneva ja muutuva tarbimisühiskonna poolt esitatud väljakutsete kasutamisest ja pakutavate hüvede tarbimisest, kes on pigem kibestunud, vähehuvitatud ning perspektiivitud tuleviku suhtes.

Uimastite seos seksuaalse väärkohtlemisega. Seksuaalselt väärkoheldud noorte suuremat kalduvust alkoholi ja narkootikumide tarvitamisele käsitletakse enamasti väärkohtlemise võimaliku tagajärjena (Bailey ja McCloskey 2005; Bergen jt 2003; Harrison, Fulkerson ja Beebe 1997; Kendall-Tackett jt 1993; Southwick Bensley jt 1999; Widom 1994). Mitmed uurimustulemused on näidanud, et lapseas seksuaalselt ära kasutatud isikud on alustanud varem uimastitega katsetamist, nad on probleemsemad alkoholi ja narkootikumide tarvitajad (joovad purju, kasutavad mitmeid erinevaid narkootikume; Bergen jt 2003; Harrison, Fulkerson ja Beebe 1997; Southwick Bensley jt 1999) ning võivad olla suurema tõenäosusega täiskasvanueas uimastite kuritarvitajad võrreldes isikutega, keda ei ole lapsena seksuaalselt väärkoheldud (Downs ja Harrison 1998; Liebschutz jt 2002). Harrison jt (1997) uurisid 6., 9. ja 12. klassi õpilaste väärkohtlemise kogemusi ja uimastite kasutamist ning leidsid, et seksuaalselt väärkoheldud noorukitel on suhteline risk muutuda probleemseks uimastitarvitajaks 3 kuni 15 korda suurem kui seksuaalselt mitteväärkoheldud noortel. Kõige suurem tõenäosus hakata mõnuaineid pruukima ning kasutada neid sageli oli vastajatel, kes olid kogenud nii seksuaalset kui ka füüsilist vägivalda. Väärkoheldud tütarlaste tõenäosust hakata kasutama tihti alkoholi ja narkootikume peetakse üldiselt väiksemaks kui väärkoheldud poistel (Harrison, Fulkerson ja Beebe 1997; Southwick Bensley jt 1999).

Bailey ja McCloskey (2005) ei pea noorte uimastitarvitamist seksuaalse väärkohtlemise vahetuks tagajärjeks, vaid negatiivsest minatundest vabanemise katseks. Nende järgi kahjustab kogetud seksuaalne väärkohtlemine areneva lapse identiteedi ja positiivse minatunde kujunemist. Igale inimesel on aga omane säilitada terviklik ja positiivne minapilt. Eriti pikaajalise seksuaalse vägivalda ohvritel kujunevad välja kehvad ja väärad toimetulekumehhanismid stressipingele lahendamiseks (Furniss 1991). Puudulikest oskustest tingituna ei suuda nooruk taastada psüühilist tasakaalu ning ärevus, depressioon ja abitus võivad viia ta katseni põgeneda valu tekitavast madalast eneseaustusest, kasutades selleks ennastkahjustavat ja "reaalsusest põgenevat" käitumist nagu narkootikumide pruukimine. Mõnuained aitavad muuta mina afektikogemust, mõjutades selle tähendust ja tugevust või produtseerides meeldivat minaaistingut väljakannatamatu asemel (Granström ja Kuoppasalmi 2000).

Antud seletust kinnitavad ka Harrisoni jt (1997) uurimistulemused. Teadlased küsisid väärkoheldud ja mitteväärkoheldud noorukitelt, miks nad kasutavad uimasteid? Vastustest

selgus, et väärkoheldud poisid ja tüdrukud pidasid mitteväärkoheldutest oluliselt sagedamini meelemürkide pruukimise põhjusteks vanemate analoogset “eeskuju”, painajalikest emotsioonidest vabanemist, probleemide eest põgenemist, vanemate mitte lähedal olemist ning sõprade survet.

King jt (2004), uurisid noorte alkoholi ja narkootikumide pruukimist ja vägistamise ja vägistamiskatse kogemusi ning leidsid, et alkoholitarmine on oluline seksuaalse väärkohtlemise riskitegur. Nende järgi suurendab intoksikatsioon noorte kaitsetust ning loob soodsa võimaluse seksuaalseks ärakasutamiseks. Samuti märgivad autorid, et sageli alkoholi kasutavad noored võivad kuuluda sellistesse kampadesse, kus “seksuaalset tegevust peetakse kui kampa sisseõnnistamise rituaaliks” (King 2004: 692). Uurijad ei leidnud samasuunalisi seoseid suitsetamise ning narkootikumide pruukimise puhul.

Kriminaalse käitumise seosed seksuaalse väärkohtlemisega. Mitmetest uurimustest on selgunud, et seksuaalse väärkohtlemise ja delinkventse käitumise vahel esineb oluline seos (Bergen jt 2004; Chandy, Blum ja Resnick 1996; Southwick Bensley jt 1999). Nimelt on lapsepõlves seksuaalselt väärkoheldud hakanud hiljem (peamiselt noorukieas) toime panema õigusrikkumisi. Chandy jt (1996) väidavad, et eriti suur risk hakata vandaalitsema, varastama ja petma on just seksuaalselt väärkoheldud poistel. King (2004) oma kaasautoritega toob välja hoopis vastupidise seose – antisotsiaalse käitumisega teismelised võivad langeda oluliselt suurema tõenäosusega vägistamise ohvriks võrreldes mitte antisotsiaalselt käituvate noortega.

1.5 Probleemi seade

Käesolevas magistritöös uuritakse seksuaalse väärkohtlemise ohvreid ning analüüsitakse nende ohvrikslangemise riski koduse kasvatusatmosfääri ja noore enda probleemkäitumise vaatevinklist. Teoreetilise ülevaate osas selgus, et perekonnad, kust on pärit seksuaalset väärkohtlemist kogunud noored, on enamasti multiprobleemsed. Kõige enam iseloomustavad neid peresid jahedad suhted vanema ja nooruki vahel ning väike emotsionaalne lähedus. Eestis on uuritud varem seksuaalselt väärkoheldud teismeliste interaktsioonimustreid vanematega (Soo 2002). Samas aga ei ole käesoleva töö autori teada Eestis uuritud vanemate kasvatusstiilide seost seksuaalse väärkohtlemisega. Antud töös analüüsitaksegi, kui paljud Eesti noored on kogunud oma elus seksuaalset väärkohtlemist

ning millist mõju avaldab vanemate rakendatav kasvatusstiil, vaimse ja füüsilise vägivalda kogemine kodus ning vanematelt toetuse ja abi saamise võimalus väärkohtlemise kogemisele. Täpsemalt öeldes huvitab autorit see, kuivõrd võib soojust, hoolivust ja turvalisust mittepakkuv kodukeskkond suurendada seksuaalse väärkohtlemise riski.

Lisaks paelub töö autorit probleem, milline seos eksisteerib noorukite probleemkäitumise ja seksuaalse väärkohtlemise vahel. Kas on uimastitarvitamise ja kriminaalse käitumise puhul tegemist üksnes väärkohtlemise tagajärgedega, nagu teaduskirjanduses valdavalt väidetakse, või võib noorukite endi deviantne käitumine samuti soodustada väärkohtlemise toimumist? Kingi jt (2004) uurimus, mis analüüsis noorte probleemkäitumise seost seksuaalse väärkohtlemisega senisest hoopis teise nurga alt, oli ainuke, mida õnnestus käesoleva töö autoril leida. Sellest inspireerituna püütaksegi käesolevas töös leida vastust küsimusele, kuivõrd oluliseks seksuaalse väärkohtlemise riskiteguriks on nooruki enda probleemkäitumine.

Samas on teada, et seksuaalse väärkohtlemise ohvriks võib langeda igas vanuses, kuid probleemkäitumine ilmneb kõige sagedamini just puberteedieas. Sellest lähtuvalt on veel üheks uurimishuviks teada saada, millise suunaga seosed esinevad probleemkäitumise ja lapseas või noorukieas toimunud seksuaalse väärkohtlemise vahel. Teisiti väljendudes, kas lapseas asetleidnud väärkohtlemise puhul saab rääkida probleemkäitumisest kui tagajärjest ning noorukieas kui potentsiaalsest riskitegurist.

1.6 Empiirilise uurimuse hüpoteesid

Seksuaalse väärkohtlemise ohver koduse kasvatusatmosfääri foonil. Seksuaalselt väärkoheldud laste suhteid oma vanematega kirjeldatakse kui emotsionaalselt jahedaid, vähe usalduslikke, tüliderohkeid ja võõrandunuid (Paavilainen ja Åstedt-Kurki 2003; Soo 2002; Svedin, Back ja Söderback 2002). Vanemad rakendavad laste suhtes sageli füüsilist karistamist (Garbarino 1989) või on füüsiliselt ja emotsionaalselt väärkohtlevad (Chandy, Blum ja Resnick 1996; Soo ja Soo 2002). Seega võib arvata, et seksuaalse väärkohtlemise ohvrid on pidanud sagedamini kodus taluma vaimset ja füüsilist vägivalda ning nad ei eelista isiklike probleemide korral oma vanemate poole pöörduda.

Vanemate kasvatusstiilide ja seksuaalse väärkohtlemise vaheliste seoste kohta on vähe teada. Käesoleva töö autor ei leidnud ühtegi konkreetset uurimust, mis oleks analüüsinud seda, kuidas mõjutab vanemate rakendatav kasvatus lapse seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemist. Newcomb ja Locke (2001) uurisid vastupidist mõjusuunda, täpsemalt öeldes, milliseid kasvatusstiile kasutavad lapsepõlves väärkoheldud inividid. Nad leidsid, et lapsena väärkoheldud vastajad kasutasid vähem positiivseid kasvatusstiile kui mitteväärkoheldud isikud. Nende järgi kaldusid seksuaalselt väärkoheldud emad olema agressiivsed ning isad tõrjuvad. Märkida tuleb, et Newcombi ja Locke'i poolt kasutatud vanemate kasvatusviisid ei kattunud päris Baumrindi vanematüüpide käsitlusega. Samas kui võtta arvesse Newcombi ja Locke'i tulemusi – väärkohtlemise kogemus lapsepõlves soodustab ebasoodsa vanemluse kujunemist täiskasvanueas, siis võib eeldada, et eksisteerib ka vastupidine seos – *kehv kasvatusstiil võib olla ise väärkohtlemise riskiteguriks.*

Seksuaalselt väärkoheldud laste perekondasid iseloomustatakse erialases kirjanduses kui düsfunktsionaalseid (Brown jt 1998; Gold jt 2004; Kellogg 2002). Seega võib eeldada, et väärkohtlemise ohvrid on kõige sagedamini pärit just tõrjuvatest ning autoritaarsetest peredest. Baumrind (1994) väidab, et autoriteetsed vanemad on harva väärkohtlevad ja kindlasti mitte hooletussejätvad. Samuti ütleb Baumrind (1999), et autoriteetse kasvatusena noored on kõige küpsemad, sotsiaalselt vastutavamad, sisemise kontrollilookusega ning vähemate probleemidega kui teisi kasvatusstiile kogenud noored. Eelnevast lähtuvalt võib oletada, et autoriteetsest perest pärit vastajad on kogenud vähem seksuaalset väärkohtlemist.

Siit ka esimene hüpotees: *negatiivne kodune kasvatusatmosfäär suurendab oluliselt seksuaalse väärkohtlemise riski.*

Hüpotees 1.1 Seksuaalse väärkohtlemise ohvrid on enamasti pärit tõrjuva ja autoritaarse kasvatusstiiliga perest.

Hüpotees 1.2 Seksuaalse väärkohtlemise ohvrid on kõige vähem autoriteetse kasvatusena vastajate hulgas.

Hüpotees 1.3 Seksuaalse väärkohtlemise ohvrid on kogenud kodus rohkem vaimset ja/või füüsilist vägivalda kui mitteohvrid.

Hüpotees 1.4 Seksuaalse väärkohtlemise ohvritel on vanematega väheusalduslikud suhted (nad saavad vähem mõlemalt vanemalt abi isikliku probleemi korral kui mitteväärkoheldud vastajad).

Ohver omaenese probleemkäitumise foonil. Enamasti käsitletakse erialases kirjanduses probleemkäitumist (sh uimastitarbimine, õigusrikkumised) kui seksuaalse väärkohtlemise üht enamlevinud tagajärge noorukieas (Bailey ja McCloskey 2005; Bergen jt 2003; Kendall-Tackett jt 1993; Southwick Bensley jt 1999). Ainuke vastupidist seost käsitlev uurimus, mis käesoleva töö autoril õnnestus leida, oli Kingi jt (2004) oma. Nende järgi on suurem risk langeda vägistamise või vägistamiskatse ohvriks noortel, kes joovad alkoholi ja on käitunud antisotsiaalselt (sh varastamine). Siit johtuvalt võib eeldada, et nooruk võib uimasteid pruukides kaotada valvsuse enda ja teiste tegevuse üle ning sattuda situatsiooni, kus osutub võimalikuks tema seksuaalne ärakasutamine. Samuti eeldab autor, et kui noored ei viibi öösiti vanemate teadmata kodus (mis väljendab koduse kontrolli puudumist või sellest üleastumist), võib neil olla suurem risk langeda väärkohtlemise ohvriks. Muidugi ei saa välistada võimalust, et kodu ise on seksuaalse väärkohtlemise riskiallikaks, kuid sellisel juhul on lapsel suurem tõenäosus langeda ohvriks ka väljaspool kodu.

Teine hüpotees: *noorukite enda probleemkäitumine on oluliseks seksuaalse väärkohtlemise riskiallikas.*

Hüpotees 2.1. Suurem tõenäosus langeda seksuaalse väärkohtlemise ohvriks on neil vastajatel, kes tarvitavad sageli alkoholi ja/või narkootikume.

Hüpotees 2.2. Vanemate teadmata öösiti kodust ära olnud vastajatel on suurem tõenäosus langeda seksuaalse väärkohtlemise ohvriks kui neil, kes ei ole kodust ära olnud.

Hüpotees 2.3. Õigusrikkumisi toimepannud respondentidel on suurem tõenäosus langeda seksuaalse väärkohtlemise ohvriks võrreldes nende vastajatega, kes ei ole kriminaalselt käitunud.

Ohvri probleemkäitumine ja vanus esimese seksuaalse väärkohtlemise ajal. Seksuaalse väärkohtlemise ohvriks võib langeda igas vanuses. Kuna uimastipruukimine ja kriminaalne käitumine ilmnevad tavaliselt puberteedieas (Derman 2004; Moffitt 1993; Undusk 2004), siis võib oletada, et lapsealiste ohvrite puhul ei saa rääkida probleemkäitumisest kui riskitegurist.

Hüpotees 3.1. Lapseealise seksuaalse väärkohtlemise puhul on probleemkäitumine tõenäoliselt väärkohtlemise tagajärg.

Hüpotees 3.2. Noorukiealise väärkohtlemise korral on probleemkäitumine tõenäoliselt väärkohtlemist soodustav faktor.

2 METOODIKA

2.1 Andmekogumismeetod ja valim

Antud töös kasutatakse uurimuse “Seksuaalse väärkohtlemise kogemused ja hoiakud Eesti noorte hulgas” andmestikku. Nimetatud uurimus oli Tartu Ülikooli, Tartu Laste Tugikeskuse, Läänemeremaade Riskilaste Tugivõrgustiku ja EV Sotsiaalministeeriumi koostööprojekt. Tegemist oli rahvusvahelise võrdlusuuringuga, milles osales peale Eesti veel Rootsi, Norra, Poola, Venemaa, Leedu ja Island. Rahvusvahelise võrdlusuuringu meetoodika aluseks oli 2001. aastal Norras NOVA (Norra Sotsiaaluuringute Instituut) poolt läbi viidud noorte seksuaalset ärakasutamist ning hoiakuid mõõtev uurimus. Uurimuse meetodiks oli ankeetküsitlus. Algse ankeedi töötasid välja Svein Mossige ja Carl Svedin. Eesti uuringus kasutati eesti- ja venekeelset ankeeti. Ankeet sisaldas järgmisi küsimusteblokke: respondendi enda seksuaalse väärkohtlemise kogemused, respondendi poolt toime pandud seksuaalne väärkohtlemine, vastaja prostitueerimiskogemused, vastaja kokkupuuted pornograafilise materjaliga, vastaja hoiakud laste seksuaalsesse väärkohtlemisse, pornograafiasse ning seksuaalteenuste müümisse (vt lisa 1). Lisaks olid ankeedis veel küsimused vastaja seksuaalkogemuste, kooli- ja ühiskonnareegleid rikkuva käitumise ning vanemate kasvatusviiside kohta.

Planeeritud valim oli 2000 16 – 19aastast noort üle Eesti. Valim koostati põhimõttel, et see oleks proportsionaalne õppekeele (eesti ja vene keel), koolitüübi (kutsekool ja gümnaasium või keskkool), soo ja geograafiliste piirkondade lõikes. Suuremates linnades valiti koole lähtuvalt võrdse esindatuse printsiibist.

Lõplik valim sisaldas 1943 noort, kellest 45% oli meessoost ning 55% naissoost indiviide. 70% respondentidest väitis end olevat eesti rahvusest, 28% vene rahvusest, ülejäänud olid valdavalt ukrainlased ja valgevenelased. Üldhariduskooli õppureid oli valimis 68% ning kutsekooliõppureid 32%. Linnakoolides käis kolm neljandikku noortest, ülejäänud õppisid maakoolides. Küsitletud noorukid olid peamiselt vanuses 16 - 18 aastat. Keskmine vanus oli 17,9 eluaastat (st. hälve 1,12).

61% respondentidest elas koos mõlema bioloogilise vanemaga. 21% vastajatest oli pärit üksikvanemaga ning 9% kasuvanemaga perekonnast. Ülejäänud vastajad elasid peamiselt

vanavanematega, üksinda või osa aega ühe ja osa aega teise vanema juures. Ühel neljandikul vastajatest olid bioloogilised vanemad lahutatud, 8%-l oli üks vanematest või olid mõlemad vanemad surnud ning 4%-l ei olnud pärisvanemad kunagi koos elanud.

2.2 Uurimuse käik

Eesti uuring viidi läbi 2003. aasta aprillist maini. Uuringu läbiviimiseks koolides küsiti koolijuhtidelt luba. Küsitlus viidi läbi klassiruumis tunni ajal. Küsitlejateks olid Tartu Ülikooli üliõpilased ja Eesti Pereplaneerimise Liidu noortesektsiooni liikmed, kes olid saanud eelneva ettevalmistuse õpilaste anketeerimiseks. Enne ankeetide väljajagamist selgitasid küsitlajad vastajatele uuringu eesmärgi ning ankeedi täitmise põhimõtteid. Ankeedile vastamine oli vabatahtlik, anonüümne ja iseseisev. Õpilastel oli võimalus küsimustiku täitmisest keelduda, kuid realselt seda võimalust ei kasutatud. Küll jäeti hilisemal andmete sisestamise etapil ankeetide pooliku või mitteusaldusväärse täitmise tõttu kõrvale 15 ankeeti. Ankeedi täitmine võttis aega keskmiselt 45 minutit. Kõigis koolides oli uurimuse läbiviimise eeltingimuseks, et õpilased istuksid eraldi pinkides, et vältida olukorda, kus õpilane ei julge delikaatsetele küsimustele vastata, kartes, et pinginaaber võib vastuseid näha. Samuti ei lubatud anketeerimise ajal koolipersonaalil klassiruumis viibida. Pärast ankeedi täitmist murdis iga õpilane ankeedi kokku nii, et ankeedi kaas jäi väljapoole, ning klammerdas ankeedi kinni. Seejärel kogus küsitleja kõik ankeedid ühte suurde ümbrikusse, mille ta sulges õpilaste juuresolekul. Pärast anketeerimist tõi küsitleja suletud ümbriku Tartu Ülikooli, kus täidetud ankeetidega tegelesid edasi ainult andmesisestajad. Niiviisi garanteeriti ankeetide mittesattumine kõrvaliste isikute kätte.

2.3 Analüüsimeetodid

Analüüsimisel on kasutatud statistikapaketti SPSS for Windows (11.5) ning Microsoft Excelit, millega on tehtud joonised. Uuritavast temast kirjeldava ülevaate saamiseks on kasutatud peamiselt protsentjaotust ning keskmisi. Tunnustevaheliste seoste kindlakstegemisel on kasutatud lineaarset korrelatsiooni, gruppidevahelisi erinevusi on testitud χ^2 -statistikuga, keskmiste erinevusi aga dispersioonanalüüsiga. Mõjusuundi ja nende olulisust on analüüsitud binaarse logistilise ning multinomiaalse logistilise

regressiooniga. Kõik tekstis sulgudes märgitud statistikud kehtivad olulisusenivool $p < 0,05$.

Ankeeditunnuste teisendamine

Edasise analüüsi hõlbustamiseks ja parema ülevaate saamiseks on kodeeritud ümber mõned tunnused.

A. *Seksuaalse väärkohtlemise ohver*. Seksuaalse väärkohtlemise kogemist mõõdeti uurimuses kuue situatsiooniga (küsimused 36: 1-7; lisa 1). Respondent loeti siis seksuaalset väärkohtlemist kogenuks, kui ta oli vastanud jaatavalt vähemalt ühele situatsioonile. Uus skaala:

- 1 – on kogunud seksuaalset väärkohtlemist
- 2 – ei ole kogunud seksuaalset väärkohtlemist

B. *Verbaalse ja/või füüsilise vägivalda kogemine kodus*. Vastaja füüsilise ja vaimse vägivalda kogemist kodus mõõdeti kahe küsimusega (70: 2, 72: 2). Vastaja loeti siis vaimset ja/või füüsilist vägivalda kogenuks, kui ta oli vastanud jaatavalt vähemalt ühele neist kahest tunnusest. Uus skaala:

- 1 – on kogunud vaimset ja/või füüsilist vägivalda kodus
- 2 – ei ole kogunud vaimset ja/või füüsilist vägivalda kodus

C. *Vanemate kasvatusstiil*. Ankeedis esitati vastajale üheksa väiteid selle kohta, kuidas vanemad on neid kohelnud või kasvatanud (22: 1-9). Vanemate kasvatusstiilide kindlaksmääramiseks tehti klasteranalüüs k-keskmiste meetodil. Uus skaala:

- 1 – tõrjuv (väga madal kontroll, kõrge otsustusvabadus, väike toetus ja interaktsioon vanematega, mittetoetamine ja -mõistmine)
- 2 – autoritaarne (kõrge kontroll, väike otsustusvabadus, kaldutakse kohtlema nooremana, nõrk toetus, vähene mõistmine, mõõdukas hoolitsus)
- 3 – lubav (madal kontroll, palju iseseisvust, palju toetust, mõistmist, sage suhtlemine)
- 4 – autoriteetne (kõrge otsustusvabadus ja kontroll, ei kohelda nooremana, palju mõistmist, hoolitsust, toetust ja interaktsiooni)

D. *Vanematelt abisaamise tõenäosus*. Vanematelt abisaamise tõenäosust mõõdeti ankeedis kahe küsimusega (23: 1-2). Kui vastaja märkis nii isa kui ka ema kohta “jah, tõenäoliselt”, siis loeti, et vastaja saab abi mõlemalt vanemalt. Kui vastaja märkis nii isa kui ka ema kohta “ei, tõenäoliselt mitte”, siis vastaja ei saa abi kummaltki vanemalt. Kui vastaja

märkis, et ta saab abi kas isalt või emalt, siis loeti vastaja abi saavat ainult ühelt vanemalt. Analüüsist on välja jäetud (võõras)vanemateta elavad respondendid ning need üksikvanemaga elavad inividid, kellel oli teine vanem surnud, kuna neil puudus reaalne võimalus saada mõlemalt vanemalt abi. Uus skaala:

- 1 – ei saa abi kummaltki vanemalt
- 2 – saab abi ainult ühelt vanemalt
- 3 – saab abi mõlemalt vanemalt

E. *Kuritegelik käitumine*. Respondendi kriminaalset käitumist mõõdeti kolme küsimusega (16: 1, 4, 19). Respondent loeti siis kriminaalselt käitunuks, kui ta oli vastanud jaatavalt vähemalt ühele küsimusele. Uus skaala:

- 1 – vastaja on käitunud kriminaalselt
- 2 – vastaja ei ole käitunud kriminaalselt

F. *Vastaja perestruktuur* (6). Uus skaala:

- 1 – traditsiooniline perekond (vastaja elab koos mõlema bioloogilise vanemaga)
- 2 – üksikvanemaga perekond (vastaja elab kas ainult emaga või isaga)
- 3 – kasuvanemaga perekond (vastaja elab kas kasuemaga või kasuisaga)

G. *Seksuaalne väärkohtleja esimese väärkohtleva situatsiooni ajal* (37: 5). Uus skaala:

- 1 – pereliige või sugulane
- 2 – perekonnatuttav või –sõber
- 3 – ainult vastajale tuttav isik
- 4 – võõras

3 ANALÜÜS

3.1 Ülevaade respondendi kodusest kasvatusatmosfäärist ja probleemkäitumisest

Hinnang vanemate kasvatusstiilile. Uuritavatele esitati rida väiteid selle kohta, kuidas vanemad võiksid lapsi kasvatada ning paluti hinnata väidete kehtivust enda kohta. Üldiselt leidsid vastajad, et nende vanemad on olnud hoolitsevad ja toetavad ning lasknud ise otsustada (tabel 4). Samas arvas 38% respondentidest, et vanemad on olnud väga kontrollivad ning 30% leidis, et vanemad on kohelnud neid nooremana, kui nad tegelikult on. Poiste ja tüdrukute hinnangud oma vanemate kasvatusel olid suhteliselt sarnased. Erinevustena võib märkida, et tüdrukud pidasid võrreldes poistega vanemaid rohkem hoolitsevaks ja kaitsvaks ning vähem vastaja probleeme ja muresid mõistvaks.

Tabel 4. Poiste ja tüdrukute hinnangud vanemate kasvatusel (%)¹

	Poised			Tüdrukud			χ^2
	Ei kehti	Määratlemata	Kehtib	Ei kehti	Määratlemata	Kehtib	
Vanemad on lasknud teha vastajal iseseisvaid otsuseid	5,5	32,6	61,9	7,4	28,7	63,9	5,3
Vanemad on olnud väga kontrollivad	19,1	44	36,9	19,7	41,7	38,6	1,1
Vanemad on kohelnud vastajat nooremana, kui ta tegelikult on	36,4	34,9	28,7	35,9	32,8	31,4	1,8
Vanemad on olnud ülikaitsvad	22,2	47,7	30,1	23,9	39,9	36,1	12,6*
Vanemad suhtlesid harva vastajaga	75,4	18,7	5,8	75	17,7	7,3	1,8
Vanemad olid vastaja suhtes hoolitsevad	3,3	20,7	76,5	3,1	14,9	82	9,6*
Vanemad mõistsid vastaja probleeme ja muresid	9,6	36,1	54,4	13,9	33	53,1	9*
Vanemad jätsid vastaja toetuseta, kui ta seda vajab	69,5	18,4	12	65,3	20	14,7	4,3
Vanemad ei mõistnud vastaja soove ja vajadusi	47,9	34,3	17,8	50,3	30,5	19,2	3,2

* Statistiliselt olulised erinevused poiste ja tüdrukute vastustes χ^2 - statistiku alusel, *p<0,05

¹ Vastaja sai hinnata vanemate kasvatusviise 6-pallisel skaala, kus 1 tähendas “ei kehti üldse” ja 6 “kehtib täielikult”. Ülevaatliskuma pildi saamiseks summeeriti esimene ja teine skaalapunkt (tabelis märgitud “ei kehti”), kolmas ja neljas (“määratlemata”, st et võib sisaldada nii üht kui teist hinnangut) ning viies ja kuues (“kehtib”).

Klasteranalüüsi tulemusena moodustus neli vanemate kasvatusstiili gruppi: tõrjuv, autoritaarne, lubav ja autoriteetne. Selgunud jaotuse alusel võib öelda, et iga viies vastaja pidas oma vanemaid tõrjuvaks. 21% respondentidest oli enda arvates pärit autoritaarse kasvatusstiiliga perest. 30% noortest hindas oma vanemaid lubavateks ning teine samapalju arvas, et vanemad on autoriteetsed. Neiud pidasid oma vanemaid pisut sagedamini autoritaarseteks, noormehed seevastu leidsid veidi rohkem, et vanemad on tõrjuvad. Märgitud erinevused ei olnud statistiliselt olulised.

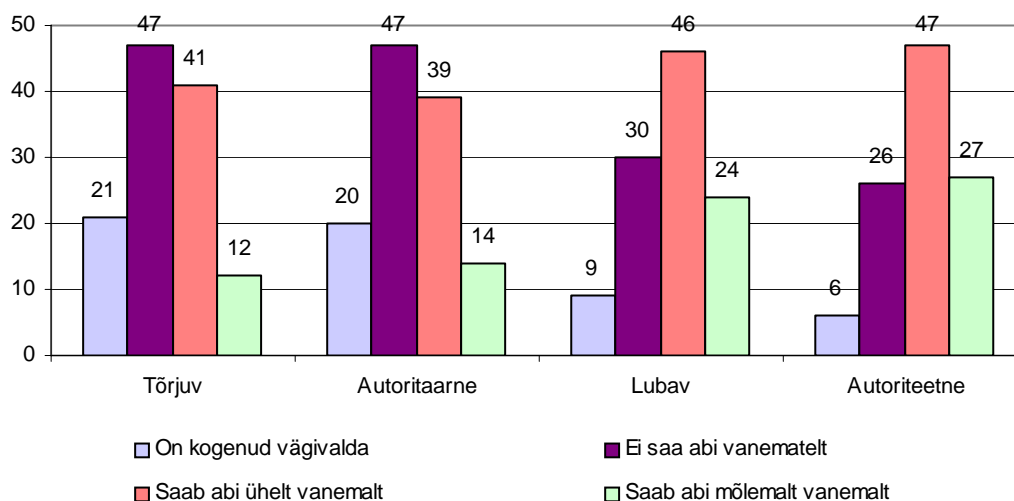
Vanemate kasvatusstiilide ja perestruktuuri omavahelisest võrdlusest ilmnes, et kõige sagedamini elasid mõlema bioloogilise vanemaga koos autoritaarse (70%) ja autoriteetse (68%) kasvatuses vastajad, kõige vähem aga tõrjuvast kodust pärit respondentid (59%; $\chi^2 = 16,2$; $df = 6$). Tõrjuva kasvatuses vastajad elasidki kõige sagedamini üksikvanemaga või kasuvanemaga peres.

Vanematelt abipalumine. Ankeedis paluti vastajatel mõelda olukorrale, kui neil oli mõni isiklik probleem või nad olid tundnud ennast õnnetu ja üksijäetuna, siis kui suure tõenäosusega nad räägiksid probleemist ema või isaga või paluksid neilt abi. Tulemustest selgus, et emalt palutakse abi oluliselt rohkem kui isalt. Emalt paluks abi isikliku probleemi korral 62% ning isalt 28% vastajatest. Üksikvanemaga noorte vastuseid analüüsidest ilmnes, et 20% ainult emaga elavatest vastajatest sai abi ka isalt ning ainult isaga elavatest respondentidest võis 43% leida mure korral tuge emalt.

Uue vanematelt abisaamise tõenäosust hindava tunnuse järgi saaks abi mõlemalt vanemalt iga viies vastaja. Ühelt vanemalt leiaks abi 44% respondentidest ning rohkem kui iga kolmas vastaja ei pidanud tõenäoliseks, et ta vanematelt probleemi korral tuge saaks. Noormehed vastasid ligi kaks korda sagedamini kui neiud, et nad saaksid abi mõlemalt vanemalt ($\chi^2 = 90,3$; $df = 2$). Selline tulemus võib olla tingitud peamiselt asjaolust, et poisid hindasid tõenäosust abi saada nii emalt kui ka isalt suuremaks kui tüdrukud. Tüdrukud seevastu eelistasid suhelda isikliku probleemi korral enamasti emaga. Samas oli noormeeste hulgas veidi rohkem neid vastajaid, kelle suhted ei olnud mõlema vanemaga nii usaldusväärsed, et abi paluda.

Jooniselt 1 ilmneb, et erineva kasvatusstiiliga peredest pärit vastajad erinesid oluliselt vanematelt abisaamise tõenäosuse poolest ($\chi^2 = 87,6$; $df = 6$). Tõrjuvas ja autoritaarses

peres elavad noored hindasid enda võimalust saada mõlemalt vanemalt abi oluliselt väiksemaks kui näiteks autoriteetsest perest pärit noored. Kõige sagedamini väitsid end mõlemalt vanemalt abi saavat pärisvanematega perekonnast pärit vastajad (24%), kõige vähem aga üksikvanemaga vastajad (13%; $\chi^2 = 29,2$; $df = 4$). Ühelt vanemalt arvas isikliku probleem korral toetust leidvat 41% bioloogiliste vanematega, 52% üksikvanemaga ning 47% kasuvanemaga elavad respondendid.

Joonis 1. Erineva vanemate kasvatustüüliga vastajate hinnangud vaimse ja/või füüsilise vägivalda kogemisele ning vanematelt abisaamise tõenäosusele (%)

Vaimse ja/või füüsilise vägivalda kogemine kodus. 13% vastajatest oli kogunud oma kodus küsitlusele eelnenud aasta jooksul vaimset ja/või füüsilist vägivalda. Tütarlapsed olid langenud kodus enda hinnangul oluliselt sagedamini vaimse või füüsilise vägivalda ohvriks kui poisid (protsendid vastavalt 17 ja 8; $\chi^2 = 31,5$; $df = 1$). Tõrjuvast ja autoritaarsest perest pärit vastajad olid kogunud kodus oluliselt sagedamini vaimset ja/või füüsilist vägivalda kui lubava ja autoriteetse kasvatustüüliga vastajad ($\chi^2 = 79$; $df = 3$; joonis 1). Perestruktuuri ja kodus kogetud vägivalda tunnuse omavahelisel võrdlemisel ei ilmnenud statistiliselt olulisi erinevusi.

Vanemate teadmata öösiti kodust ära olemine. 36% noormeestest ja 26% neidudest vastas jaatavalt küsimusele, kas ta on olnud öösel kodust ära ilma, et vanemad teaksid, kus ta viibis. Nii noormehed kui ka neidud olid keskmiselt 15aastased esimesel korral, kui nad ei ööbinud kodus ilma, et vanemad teaksid, kus nad on (st.hälve poistel 2, tüdrukutel 1,5). Väikseim märgitud vanus oli poistel 8 aastat ning tüdrukutel 10 aastat. Kõige rohkem oli

olnud vanemate teadmata öösel kodust ära tõrjuva (38%) ja autoritaarse kasvatusesega noored (34%), kõige vähem aga autoriteetse kasvatusesega vastajad (25%; $\chi^2 = 20,5$; $df = 3$).

Alkoholipruukimine. Peaaegu kõik vastajad olid joonud oma elus alkohoolseid jooke. Alkoholijoomise all peeti silmas seda, kui vastaja oli joonud kas pudeli õlut, klaasi veini või pitsi kanget alkoholi (viina, konjakit vms). Ainult 37 noormeest ja 43 neidu teatas, et nad ei ole kunagi pruukinud alkoholi. Meessoost vastajad olid küsitlusele eelnenud 12 kuu jooksul joonud oluliselt sagedamini alkoholi kui tüdrukud ($\chi^2 = 73,6$; $df = 6$). Võrreldes tütarlastega oli peaaegu kaks korda rohkem neid noormehi, kes tarbisid vägijooke kord või enam nädalas (tabel 5).

Tabel 5. Alkoholijoomise sagedus viimase 12 kuu jooksul poiste ja tüdrukute hulgas (N; %)

	Poisid		Tüdrukud	
	N	%	N	%
0 – 4 korda	140	16,7	230	23,4
5 – 10 korda	100	12	146	14,8
Umbes kord kuus	114	13,6	196	19,9
2 – 3 korda kuus	205	24,5	234	23,8
Umbes kord nädalas	193	23,1	147	14,9
2 – 4 korda nädalas	70	8,4	30	3
Peaaegu iga päev	14	1,7	2	0,2

Vastajad olid esimesel korral, kui nad jõid alkoholi, enamasti vanuses 13 kuni 15 eluaastat. Noormehed olid siis keskmiselt 13aastased (st.hälve 2,6), neid 13,6 aastat vanad (st.hälve 1,9). Kõige noorem alkoholitarbija oli enda hinnangul nelja-aastane. Vanemate kasvatusstiilide ja vastaja alkoholijoomise vahel olulisi erinevusi ei esinenud.

Narkootikumide pruukimine. Erinevate narkootiliste ainete proovimisest või kasutamisest teatas 23% vastanutest, 27% noormeestest ning 20% neidudest. Tabelist 6 on näha, et poiste hulgas oli oluliselt enam neid indiviide, kes olid proovinud või tarvitanud kanepitooteid kui tüdrukute hulgas ($\chi^2 = 45,4$; $df = 1$). Kokaiini, heroini ja amfetamiini tarvitamises poiste ja tüdrukute seas olulisi erinevusi ei esinenud. Kuna paljud meelmürkidega kokkupuudet omavad respondendid jätsid vastamata küsimusele, millega mõõdeti küsitlusele eelnenud aasta jooksul narkootikumide tarvitamise kordasid, siis seetõttu uuritakse edasises analüüsis kõiki narkootikume proovinud või kasutavaid vastajaid koos.

Enamasti olid noored 15 – 17aastased, kui nad esimest korda proovisid narkootilisi aineid. Noorim hašiši või marihuaana pruukija oli 7aastane (keskmine vanus 15,6, st.hälve 1,7), teisi märgitud narkootikumide prooviti kõige nooremalt 10aastaselt (keskmine vanus 16,1, st.hälve 1,7). Erinevate narkootiliste ainete pruukimisest teatasid kõige rohkem tõrjuvast perest pärit vastajad (28%), kõige vähem aga autoriteetsete vanemate järeltulijad (17%; $\chi^2 = 18,3$; $df = 3$).

Tabel 6. Narkootiliste ainete tarvitamise kogemused poiste ja tüdrukute hulgas (N; %)

Vastaja on tarvitanud ...	Poisid		Tüdrukud	
	N	%	N	%
...hašišit või marihuaanat	216	25,2	135	13,1
...kokaiini, heroini, amfetamiini või tableti kujul narkootikumide nagu <i>ecstasy</i>	96	11,1	138	13,3

Kuritegelik käitumine. Õigusrikkumistest teatas 99 noormeest (11%) ning 31 neidu (3%; tabel 7). Esimesel korral, kui pandi toime uuritud varavastane kuritegu, oli vastaja peamiselt 14 – 17aastane. Keskmine vanus kõigi õigusrikkumiste puhul oli 15 (st.hälve varastamise puhul 2,1, sissemurdmise puhul 2,3 ning ärandamise puhul 1,8). Noorim õigusrikkuja oli 9aastane. Kõige sagedamini märkisid kuritegelikust käitumisest tõrjuva kasvatusstiiliga vastajad (12%), teiste kasvatusviiside esindajad teatasid õigusrikkumistest poole vähem ($\chi^2 = 21$; $df = 3$).

Tabel 7. Kriminaalse käitumise ilmingud poiste ja tüdrukute hulgas (N; %)

	Poisid		Tüdrukud	
	N	%	N	%
Vastaja on varastanud midagi väärtuses üle 300 krooni	67	7,8	20	1,9
Vastaja on pannud toime murdvarguse	52	6,1	12	1,2
Vastaja on ärandanud auto või mootorratta	39	4,6	18	1,7

3.2 Seksuaalse väärkohtlemise kogemused

Käesoleva uurimuse tulemused näitasid, et neid olid noormeestest statistiliselt oluliselt sagedamini olnud seksuaalse väärkohtlemise ohvrid ($\chi^2 = 181,9$, $df = 1$; tabel 8). 15% poistest ja 44% tüdrukutest teatas, et nad olid kogunud vähemalt ühte tabelis märgitud seksuaalse väärkohtlemise situatsioonidest. Siinjuures tuleb silmas pidada seda, et tegemist on noorte hinnangutega oma elu jooksul kogetud situatsioonide kohta. Teisiti öeldes

näitavad tulemused seda, kui palju noortest on määratlenud enda jaoks mingi kogetud sündmuse väärkohtlevaks.

Kõige sagedamini oli respondente käperdatud ning neile alasti eksponeeritud vastu nende tahtmist. Seksuaalsest ärakasutamisest teatas 13% noormeestest ning 42% neidudest². Seksuaalvägivalda oli enda hinnangul kogenud iga viiekümnes meessoost ning iga kümnes naissoost vastaja.

Tabel 8. Seksuaalse väärkohtlemise kogemus liikide järgi sugude lõikes (N; %)

Väärkohtlemise liik	Poisid		Tüdrukud		Kokku
	N	%	N	%	%
Keegi on eksponeerinud ennast respondentile alasti	71	8,1	138	13	10,8
Keegi on respondenti käperdanud	82	9,3	409	38,5	25,3
Keegi on sundinud respondenti masturbeerima	7	0,8	11	1	0,9
Respondenti on sunnitud suguühites olema	7	0,8	72	6,8	4,1
Respondenti on sunnitud tegema oraalseksi	7	0,8	33	3,1	2,1
Respondenti on sunnitud tegema anaalseksi	2	0,2	20	1,9	1,1

3.2.1 Respondendi esimene seksuaalse väärkohtlemise kogemus

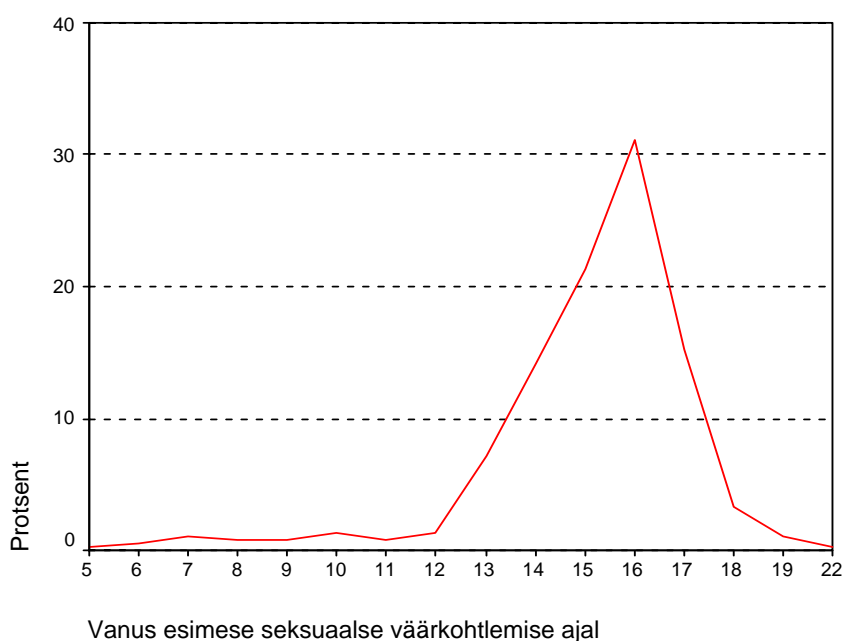
Kui respondent oli hinnanud retrospektiivselt end mõnda eespool märgitud seksuaalse väärkohtlemise situatsiooni kogenuks, siis paluti temal mõelda hetkele, kui väärkohtlemine toimus esimest korda, ning anda detailsemaid vastuseid selle situatsiooni kohta. Paraku ei võimaldanud küsimustiku metoodika hinnata kogetud väärkohtlemise liikide seost ohvri ja väärkohtleja karakteristikutega esimese juhtumi ajal, kuna väärkohtlemise liikide küsimustik ei olnud päris otseselt seotud esmakordse ohvrikslangemise kogemusega. Pealegi võidi vastajat seksuaalselt kuritarvitada mitmel korral.

Respondendi vanus esimese seksuaalse väärkohtlemise juhtumi ajal. Käesoleva uurimuse tulemustest selgus, et keskmine vanus esimese väärkohtlemise kogemuse ajal oli 15,1

² Siin on lähtutud Soonetsi (1997) seksuaalse väärkohtlemise liigitusest: seksuaalne ärakasutamine ja seksuaalvägivald. Seksuaalse ärakasutamise all peetakse silmas alasti eksponeerimist ja käperdamist, seksuaalvägivald hõlmab situatsioone nagu masturbeerima, oraal- ja anaalseksi tegema ning suguühites olema sundimist.

(st.hälve 2,1). Tütarlapsed olid esimesel korral, mil neid veendi või sunniti seksuaalsele tegevusele, kõige sagedamini vanuses 14 kuni 17 (keskmine vanus 14,9, st.hälve 2), poeglapsed 15 kuni 17 (keskmine vanus 15,6, st.hälve 2,3).

Joonis 2 illustreerib esimese seksuaalse väärkohtlemise vanuse protsentuaalset jaotumist. Näha on, et alla 12aastaste laste suhtes toime pandud seksuaalse väärkohtlemise juhtumeid on suhteliselt vähe (kokku 26, s.o 6% kõikidest väärkohtlemise juhtumitest, mille puhul on ohvri vanus märgitud). Peale 12. eluaastat tõuseb ohvriks langemise protsent märgatavalt ning kulmineerub 16. eluaasta juures. Järelikult leiab enamus väärkohtlevatest situatsioonidest aset just noorukieas (13 – 18 eluaastat). Eelnevale tuginedes võib jagada lähtuvalt ohvri vanusest seksuaalse väärkohtlemise kahte tüüpi: lapsea seksuaalne väärkohtlemine ning noorukiea seksuaalne väärkohtlemine.

Joonis 2. Respondendi vanus esimese seksuaalse väärkohtlemise ajal (%).

Väärkohtleja isik. Enamasti osutus väärkohtlejaks meessoost isik, 13% juhtudel naine. Kõigi tüdrukute (243) ja 12 poisi sõnul oli väärkohtleja mees. 37 noormeest teatas, et neid on seksuaalselt väärkohelnud naissoost isik. Poisid märkisid võrreldes tüdrukutega sagedamini väärkohtleja vanuse olevat noorema. Sagedamini jäi väärkohtleja vanus piiridesse 17 kuni 23 aastat. Väärkohtleja oli ohvrist keskmiselt 7 aastat vanem (st.hälve 8,1). 23 vastajat oli seksuaalselt ära kasutanud samaealine isik.

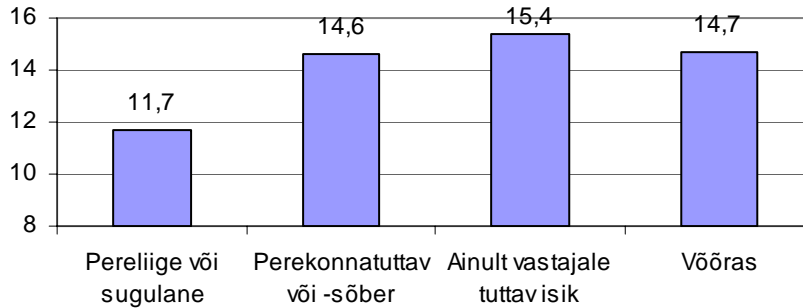
Väärkohtleja vanuses ilmneb märkimisväärseid erinevusi lapsealise ja noorukiealise suhtes toime pandud väärkohtlemise korral ($F = 14$; $df = 263$). Vastajad, keda oli väärkoheldud enne 13. eluaastat, teatasid sagedamini vanemast väärkohtlejast (keskmine vanus 28,4, st.hälve 13) kui need respondendid, kes olid seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langenud noorukieas (keskmine 21,7, st.hälve 6,9). Peaaegu pooled noorukiealisi seksuaalselt kuritarvitanud isikud olid kuni 19aastased.

Valdavalt oli väärkohtleja ainult ohvrile tuttav inimene (57% vastanutest). 28% vastajatest oli väärkoheldud võõras isik ja 9% perekonnatuttav või –sõber (tabel 9). Kõige nooremad väärkohtlejad olid ainult vastajale tuttavad isikud. Võõras isik oli valdavalt täisealine, enamasti 20ndates eluaastates indiviid.

Tabel 9. Väärkohtleja isik poiste ja tüdrukute hinnangul ning väärkohtleja vanus

Väärkohtleja isik	Poisid		Tüdrukud		Väärkohtleja vanus			
	N	%	N	%	Min	Maks	Keskm	St.hälve
Võõrasisa			5	1,9	27	37	33	4,8
Õde/vend	2	3,6	2	0,8	14	17	16	1,7
Muu sugulane	3	5,5	3	1,1	14	60	29	21,1
Perekonnatuttav või –sõber	6	10,9	24	9,2	15	47	24	6,5
Ainult vastajale tuttav isik	25	45,5	156	59,5	14	50	20,6	5,5
Võõras	19	34,5	72	27,5	14	50	24,7	8,9

Kui respondent oli väärkoheldud mõni pereliige või sugulane, siis oli vastaja esimese väärkohtleva situatsiooni ajal märgatavalt noorem kui perekonnatuttava või –sõbra, ainult vastajale tuttava või võõra isiku poolt väärkohtlemise korral ($F = 13$; $df = 299$; joonis 3). Pereliikme või sugulase poolt toime pandud väärkohtlevate juhtumite korral oli ohver sagedamini vanuses 9 kuni 13. Siinjuures tuleb märkida, et antud uurimuse meetodika ei võimalda hinnata, kui paljude pereliikme või sugulase poolt korda saadetud väärkohtlevate situatsioonide puhul on tegemist intsestiga. Perekonnatuttava või –sõbra või hoopis võõra inimese poolt toime pandud väärkohtlemise korral jäi ohvri vanus enamasti 14 – 16 eluaasta vahele, ainult vastajale tuttava isiku puhul aga 15 – 16 eluaasta vahele.

Joonis 3. Respondendi keskmine vanus aastates esimese seksuaalse väärkohtlemise situatsiooni ajal väärkohtleja isiku järgi.

Lapseealisi oli kõige rohkem seksuaalselt väärkohelnud võõras isik (11 juhtumit) ning pereliige või sugulane (6 juhtumit). Noorukiealiste puhul oli kõige sagedamini väärkohtlejaks ainult ohvrile tuttav (170 juhtumit, s.o 62%) ning võõras isik (74 juhtumit, 27%). 7 vastajat teatas pereliikme või sugulase poolt toime pandud seksuaalsest kuritarvitamisest noorukieas.

Kokkuvõtvalt võib märkida, et suurem tõenäosus langeda seksuaalse väärkohtlemise ohvraks on noorukieas. Siis on enamasti väärkohtlejaks ohvriga samaealine või mõned aastad vanem tuttav isik või täiskasvanud võõras inimene. Seksuaalset väärkohtlemist lapseas esineb suhteliselt harva (siin võib kahtlustada ka lapseas toimunud väärkohtlemise alaraporteerimist) ning väärkohtlejaks on siis tavaliselt võõras isik, pereliige või sugulane.

3.3 Seksuaalse väärkohtlemise riskitegurid

Järgnevalt analüüsitakse, millised tegurid prognoosivad kõige selgemini vastaja seksuaalse väärkohtlemise kogemuse olemasolu. Kuna lapseealise isikuga toimunud väärkohtlemise juhtumeid oli liiga vähe, et viia eraldi läbi riskitegurite statistiline analüüs, siis seetõttu käsitletakse edaspidi lapseas ja noorukieas asetleidnud väärkohtlemise kogemusi koos. Regressioonmudeliga püütakse leida kinnitust hüpoteesidele, kas seksuaalse väärkohtlemise ohvrid võivad olla sagedamini pärit tõrjutud ja autoritaarse kasvatusstiiliga perest, kas nad on kogenud kodus rohkem vaimset ja/või füüsilist vägivalda ning saanud vanematelt isikliku probleemi korral vähem abi kui seksuaalselt mitteväärkoheldud vastajad. Samuti kontrollitakse hüpoteesi, mille kohaselt vastaja probleemne käitumine võib olla ise seksuaalse väärkohtlemise riskiteguriks.

Argumentide valikul binaarse logistilise regressiooni mudelisse lähtuti sellest, et need oleksid statistiliselt oluliselt korreleeritud seksuaalse väärkohtlemise kogemuse tunnusega ning et argumentide endi vahel ei esineks märkimisväärselt olulist seost. Kuna aga vanemate kasvatusstiilide ja vaimse/füüsilise vägivalda tunnuse vahel eksisteeris suurem korrelatsioonseos ($r = 0,2$), siis võeti need tunnused mudelisse koosmõjuna. Samal põhjusel arvati koosmõjuna mudelisse ka vastaja alkoholijoomise, narkootikumide tarvitamise ning kodust öösiti vanemate teadmata eemalviibimise tunnus³. Prognoosijateks on mudelis veel vanemate usaldust iseloomustav tunnus nagu “kas respondent saab abi vanematelt?” ning tunnus vastaja kriminaalse käitumise kohta.

Tabelist 10 nähtub, et kõik mudelisse võetud argumendid prognoosivad üheskoos 6% (Nagelkerke R^2) väärkohtlemisest. Plussmärgiga koefitsient tabelis näitab, et antud tegur või kategooria suurendab tõenäosust olla seksuaalselt väärkoheldud, miinusmärk koefitsendi ees tähendab aga, et antud tegur või kategooria vähendab väärkohtlemise

Tabel 10. Respondendi seksuaalse väärkohtlemise ohvrite gruppi kuulumist prognoosiv binaarse logistilise regressiooni mudel¹, kogu valim (N = 1824; Nagelkerke $R^2 = 0,06$)

	Kordaja b	Riskisuhe
Koosmõju: vanemate kasvatusstiil + vaimne/füüsiline vägivald kodus²		
Tõrjutud kasvatusstiil + kogenud vägivalda	1,27**	3,56
Autoritaarne kasvatusstiil + kogenud vägivalda	1,02**	2,78
Lubav kasvatusstiil + kogenud vägivalda	0,88**	2,41
Abipalumine vanematelt³		
Ei paluks kummaltki vanemalt abi	0,49**	1,62
Paluks abi ühelt vanemalt	0,39**	1,48
Koosmõju: uimastite tarvitamine + vanemate teadmata öösiti kodust äraolemine⁴		
On tarvitanud uimasteid + olnud vanemate teadmata öösiti kodust ära	0,43**	1,54
Kriminaalne käitumine⁵		
On käitunud kriminaalselt	0,16	1,17
Konstant	-1,34**	0,26

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

¹ Referentgrupp: seksuaalse väärkohtlemise mittekogemine

² Referentgrupp: autoriteetne kasvatusstiil + vaimse ja/või füüsilise vägivalda mittekogemine

³ Referentgrupp: abipalumine mõlemalt vanemalt

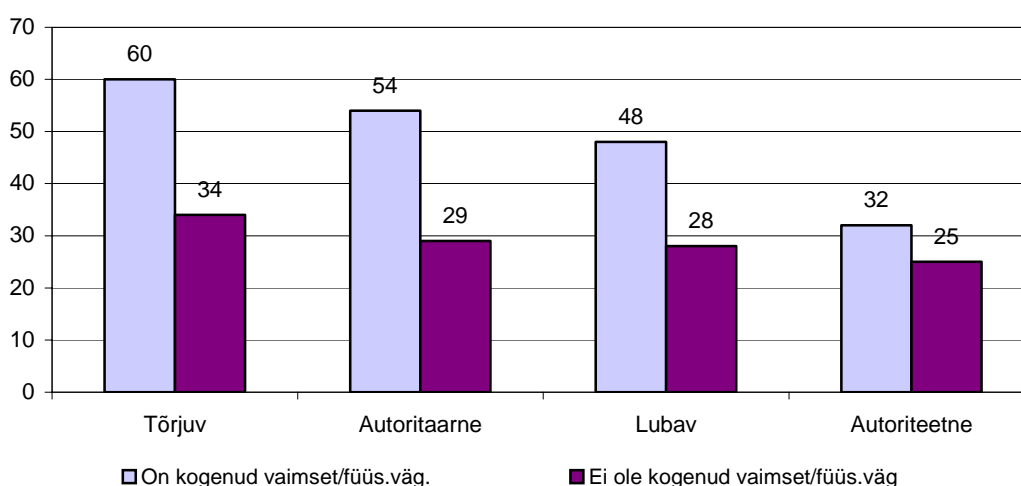
⁴ Referentgrupp: uimastite mittetarvitamine + vanemate teadmata kodust mitte äraolemine

⁵ Referentgrupp: kriminaalselt mittekäitumine

³ Alkoholi ja narkootikumide tarvitamise kohta tehti dihhotoomiline koondtunnus, kus vastaja loeti uimasteid pruukinuks siis, kui ta oli teatanud narkootikumide proovimisest või kasutamisest ja/või sagedasest (vähemalt kord nädalas) alkoholijoomisest. Respondent ei olnud uimasteid pruukinud siis, kui ta ei olnud teatanud ühestki narkootilise aine tarvitamisest ning kui ta jõi alkoholi eespool märgitust harvemini.

tõenäosust. Kõige rohkem prognoosib vastaja tõenäosust olla seksuaalselt väärkoheldud vanemate ebasoodsa kasvatusstiili ja verbaalse-füüsilise vägivalda kogemise koosmõju. Respondentidel, kelle vanemad olid tõrjuvad ning kes olid kogenud vaimset ja/või füüsilist vägivalda kodus, oli tõenäosus kogeda seksuaalset vägivalda 3,6 korda suurem, kui autoriteetsest ja mittevägivaldsest perest pärit vastajatel. Vaimse-füüsilise vägivalda kogemusega ja autoritaarse kasvatusstiiliga vastajate riskisuhe on 2,8 ning lubava kasvatusstiiliga respondentide riskisuhe on 2,4.

Joonis 4 visualiseerib, kuidas oluliselt mõjutab vanemate poolt rakendatav kasvatusmeetod ning koduvägivald seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemist. Kõige rohkem olid kogenud seksuaalset väärkohtlemist vanemate poolt tõrjutud vastajad ning kõige vähem autoriteetsetest peredest pärit vastajad. Kui vastaja oli pidanud kodus taluma veel vaimset või füüsilist vägivalda, siis kasvas oluliselt vastaja kaitsetus ning tõusis seksuaalse väärkohtlemise risk. Autoriteetse kasvatusstiiliga respondentid teatasid sagedamini kergematest väärkohtlemise juhtumitest (n.ö seksuaalsest ärakasutamisest), seevastu tõrjuvast ja autoritaarsest perest pärit vastajad olid kogenud oluliselt raskemat laadi väärkohtlemist (seksuaalvägivalda; $\chi^2 = 17,2$; $df = 3$). Kui võrrelda väärkohtleja seotust ohvriga ja vanemate kasvatusstiile, siis võib välja tuua, et pereliikme või sugulase poolt toime pandud seksuaalse väärkohtlemise korral olid ohvrid enamasti pärit tõrjuvast (7 juhtumit) ning autoritaarsest perest (5 juhtumit).

Joonis 4. Seksuaalselt väärkoheldud vastajad vaimset ja/või füüsilist vägivalda kogenute ning mittekoogenute hulgas kasvatusstiilide järgi (protsent seksuaalse väärkohtlemise tunnuse järgi)

Seksuaalse väärkohtlemise riski tõstab ka vastaja vähene interaktsioon vanematega. 14% seksuaalselt väärkoheldud ning 23% mitteväärkoheldud vastajatest väitsid, et nad räägiksid isiklikest probleemidest nii ema kui ka isaga või paluksid neilt abi ($\chi^2 = 17,1$; $df = 2$). Seda aga ei teeks ligi kolmandik seksuaalset väärkohtlemist mittekoogenud ning 41% väärkohtlemist kogenud respondentidest.

Tabelist 10 nähtub veel, et vanemate teadmata kodus mitteõõbimise ning mõnuainete tarvitamise koosmõju on oluline seksuaalse väärkohtlemise kogemuse ennustaja. Nimelt neil respondentidel, kes ei olnud õõbinud vanemate teadmata kodus ning kes olid pruukinud narkootikume ja/või joonud sageli alkoholi, oli tõenäosus kogeda seksuaalset väärkohtlemist umbes poolteist korda suurem kui neil vastajatel, kes ei olnud vanemate teadmata kodust ära ega teatanud taolisest uimastipruukimisest. Kriminaalne käitumine ei olnud antud juhul seksuaalse väärkohtlemise oluliseks prognoosijaks.

Kui teha sama mudel meessoost ja naissoost indiviidide kohta eraldi, siis võib märgata olulisi erinevusi seksuaalse väärkohtlemise ennustajate hulgas sugupoolte vahel (tabel 11). Noormeeste puhul prognoosib suhtelist tõenäosust langeda seksuaalse väärkohtlemise ohvriks kriminaalne käitumine ja autoritaarse kasvatusstiili ja vaimse ja/või füüsilise vägivalga kogemine kodus. Neidude puhul on aga olulisteks ennustajateks vanemate ebasoodsa kasvatusstiili ning vaimse ja/või füüsilise vägivalga koosmõju, vanemate teadmata öösiti kodust äraolemise ning alkoholi ja narkootikumide tarvitamise koosmõju ning tõenäosus vanematelt isikliku probleemi korral vähe tuge saada.

Tabel 11. Respondendi seksuaalse väärkohtlemise ohvrite gruppi kuulumist prognoosiv binaarse logistilise regressiooni mudel¹, poiste ja tüdrukute valim

	Poised N = 820 (Nagelkerke R ² = 0,05)		Tüdrukud N = 1004 (Nagelkerke R ² = 0,09)	
	Kordaja b	Riskisuhe	Kordaja b	Riskisuhe
Koosmõju: vanemate kasvatusstiil + vaimne/füüsiline vägivald kodus²				
Tõrjutud kasvatusstiil + kogenud vägivalda	0,32	1,38	1,36**	3,91
Autoritaarne kasvatusstiil + kogenud vägivalda	1,11*	3,04	0,73**	2,1
Lubav kasvatusstiil + kogenud vägivalda	0,3	1,3	0,76*	2,14
Abipalumine vanematelt³				
Ei paluks kummaltki vanemalt abi	0,23	1,25	0,43*	1,53
Paluks abi ühelt vanemalt	0,02	1,02	0,05	1,05
Koosmõju: uimastite tarvitamine + vanemate teadmata öösiti kodust äraolemine⁴				
On tarvitanud uimasteid + olnud vanemate teadmata öösiti kodust ära	0,16	1,18	1,1**	3
Kriminaalne käitumine⁵				
On käitunud kriminaalselt	1,01**	2,75	0,49	1,62
Konstant	-2,06**	0,13	-0,65**	0,52

* p<0,05; ** p<0,01

¹ Referentgrupp: seksuaalse väärkohtlemise mittekogemine

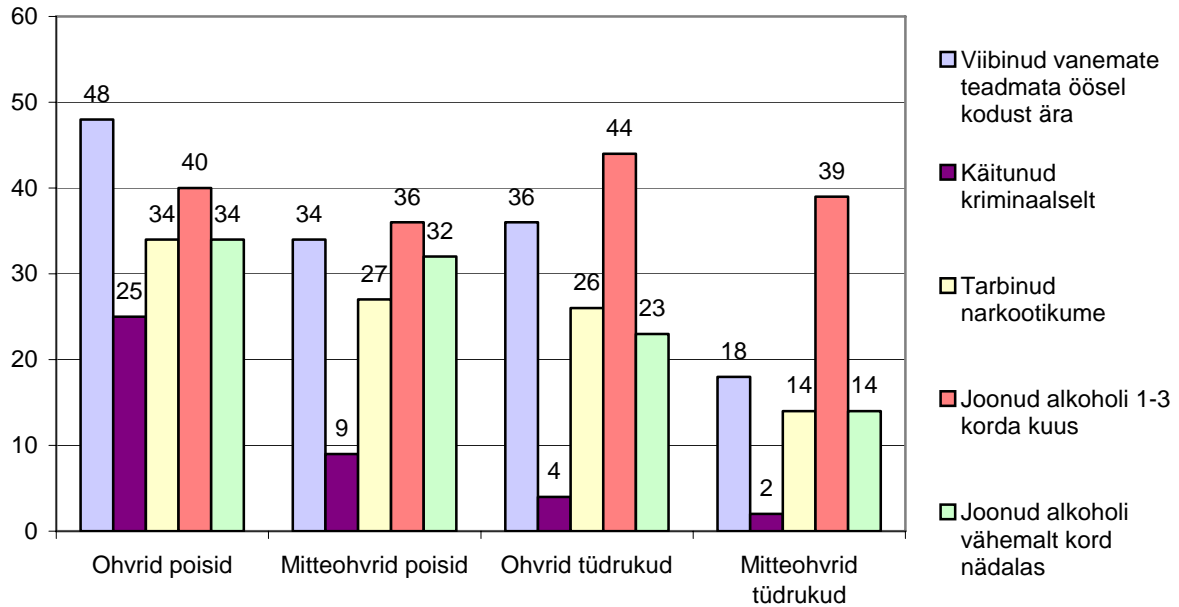
² Referentgrupp: autoriteetne kasvatusstiil + vaimse ja/või füüsilise vägivalda mittekogemine

³ Referentgrupp: abipalumine mõlemalt vanemalt

⁴ Referentgrupp: uimastite mittetarvitamine + vanemate teadmata kodust mitte äraolemine

⁵ Referentgrupp: kriminaalselt mittekäitumine

Joonis 5 illustreerib regressioonmudeli tulemusi. Jooniselt on näha, et erinevused probleemses käitumises seksuaalselt väärkoheldud ning mitteväärkoheldud tütarlaste vahel olid oluliselt suuremad kui seksuaalselt väärkoheldud ja mitteväärkoheldud noormeeste vahel. Nimelt olid olnud ohvrikogemusest teatanud tütarlapsed oluliselt sagedamini öösiti vanemate teadmata kodust ära ($\chi^2 = 39,7$; $df = 1$) ning nad olid pruukunud narkootikume ($\chi^2 = 24,1$; $df = 1$) ja joonud alkohoolseid jooke ($\chi^2 = 30,7$; $df = 3$) sagedamini kui mitteväärkoheldud sookaaslased. Kui võtta arvesse probleemkäitumise koosmõju, siis võib väita, et kodus mitteööbinud ja mõnuaineid pruukinud neidusid oli ohvrite hulgas 3 korda rohkem kui probleemsest käitumisest mitteteatanud tütarlapsi. Noormeeste puhul võib erandina välja tuua kuritegeliku käitumise, sest seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langenute seas oli kriminaalselt käitunute osakaal ligi kolm korda kõrgem kui mitteohvritest noormeeste hulgas ($\chi^2 = 28,2$; $df = 1$).

Joonis 5. Probleemse käitumise esinemine seksuaalselt väärkoheldud ja mitteväärkoheldud poiste ja tüdrukute hulgas (%)

Kokkuvõtvalt võib öelda, et vanemate rakendatav ebasoodne kasvatusmeetod, koduvägivald ja vähene abisaamise võimalus vanematelt suurendavad oluliselt vastaja riski langeda seksuaalse väärkohtlemise ohvriks. Tähelepanuväärseks väärkohtlemise riskifaktoriks on ka nooruki enda probleemkäitumine – tütarlaste puhul kodus vanemate teadmata mitteööbimine ning mõnuainete pruukimine, poiste puhul aga kuritegelik käitumine.

3.4 Probleemkäitumine seksuaalse väärkohtlemise tagajärjena ja seda soodustava tegurina

Järgnevalt analüüsitakse lähemalt kuivõrd võib vastaja problemaatiline käitumine olla seksuaalse väärkohtlemise tagajärjeks ning kui suure tõenäosusega võib see olla väärkohtlemisele eelnenud ning seda soodustav faktor. Eelnevast analüüsist selgus, et seksuaalse väärkohtlemise võib ohvri vanuse järgi jagada kahte tüüpi – lapseas (ohver 12 ja noorem) ning noorukieas (ohver 13 ja vanem) asetleidnud väärkohtlemine.

Kuna probleemkäitumist käsitletakse erialases kirjanduses peamiselt seksuaalse väärkohtlemise tagajärjena, siis võib eeldada, et vanus, millal vastaja käitus esimest korda reeglite vastaselt, on suurem kui väärkohtlemise ohvriks langes. Sellest lähtuvalt lahutati vastaja märgitud vanusest esmakordse probleemse käitumise ajal tema

ohvrikslangemise vanus. Kuna tulemused olid nii negatiivse kui ka positiivse väärtusega, siis võib järeldada, et osad respondendid olid probleemse käitumise ajal nooremad kui esmakordselt kogetud väärkohtleva situatsiooni ajal. Parema ülevaate saamiseks on vanuste erinevused liigitatud kolme gruppi vastavalt sellele, kas probleemkäitumine eelnes seksuaalsele väärkohtlemisele (vanuste vahe oli väiksem kui null), järgnes (vanuste vahe oli suurem kui null) või toimus väärkohtlemise kogemisega samas eas (vanuste vahe oli võrdne nulliga).

Tabelist 12 on näha, et lapseas asetleidnud seksuaalse väärkohtlemise juhtumite korral on probleemkäitumine vastajate hinnangul enamasti järgnenud väärkohtlemisele. Siinjuures tuleb lisada, et vanus on oluline probleemkäitumise determinant – väikesed lapsed üldiselt ei joo, ei pruugi narkootikume ega käitu kriminaalselt. Noorukieas väärkohtlemist kogenute puhul on märgata alkoholitarbimise ning vanemate teadmata kodus mitteööbimise sagedasemat eelnemist väärkohtlemisele. Kriminaalse käitumise ja narkootikumide tarbimise korral on võrdsed nende vastajate grupid, kellel vastav hälbiv käitumine eelnes või järgnes väärkohtlemisele. Paraku jätsid paljud nii väärkohtlemist kogenud (32% ohvritest) kui ka probleemselt käitunud respondendid (9 - 26% vastanutest) märkimata vanuse esmakordse situatsiooni ajal. Pealegi võib kahtlustada ka lapsea seksuaalse väärkohtlemise juhtumite alaraporteerimist. Seetõttu ei saa testida tulemuste statistilist usaldusväärsust, vaid saab rääkida võimalikest tendentsidest.

Tabel 12. Vanuse erinevused esmakordse probleemkäitumise ja seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemise ajal lapseas ja noorukieas (arv; SVK – seksuaalne väärkohtlemine)

	SVK lapseas (N = 26)				SVK noorukieas (N = 369)			
	Probleemkäitumine...				Probleemkäitumine...			
	esines üldse	eelnes SVK-le	toimus samas eas	järgnes SVK-le	esines üldse	eelnes SVK-le	toimus samas eas	järgnes SVK-le
Viibinud vanemate teadmata kodust ära	5	-	-	5	154	56	45	21
Pruukinud narkootikume	5	-	-	5	103	30	27	31
Käitunud kriminaalselt	1	-	-	1	31	13	5	12
Joonud alkoholi kord kuus või sagedamini	15	2	-	13	258	207	34	13

Järgnevalt grupeeriti invidiidid vastavalt sellele, kas nende probleemkäitumine eelnes või järgnes esimesele seksuaalse väärkohtlemise kogemusele⁴. Selgus, et 50 seksuaalsest väärkohtlemisest teatanud nooruki puhul oli probleemkäitumine esinenud esimest korda pärast ohvrikogemust. 163 noore puhul oli eelnenud väärkohtlemisele üht laadi probleemkäitumine ning 64 puhul vähemalt kaks erinevat liiki. 86% noormeeste ning 81% neidude puhul võib täheldada riskikäitumise esinemist enne väärkohtlemist. 87% noorukieas aset leidnud seksuaalse väärkohtlemise juhtumi korral oli tegemist probleemse käitumise eelnemisega.

3.5 Koduse kasvatusatmosfääri seos vastaja probleemkäitumise ja seksuaalse väärkohtlemise esinemisega

Eelnevast analüüsist selgus, et vastaja probleemne käitumine on oluline seksuaalse väärkohtlemise prognoosija. Samas aga esines ka juhtumeid, kus respondendi reegleid eirav käitumine ilmnes alles pärast seksuaalvägivalla ohvriks langemist (N = 50) ning selliseid, kus ohver ei olnud enda sõnul probleemse käitunud (N = 109). Seega ei saa nende vastajate puhul rääkida hälbelisest käitumisest kui väärkohtlemist ennustavast tegurist. Järelikult võib oletada, et nende invidiidide puhul langeb suurem väärkohtlemist prognoosiv jõud just pereteguritele. Teisiti väljendudes võib eeldada, et probleemse käitumise järgnemisest teatanud või probleemsest mittekäitunud isikute kodusoojuse, kasvatus- ja turvalisuse mustrid on erinevad võrreldes nende vastajatega, kellel probleemne käitumine eelnes ohvrikogemusele. Selle hüpoteesi tõestamiseks moodustati multinomiaalne logistiline regressioon, mille abil analüüsitakse, kas vanemate kasvatusstiil, vanematelt abisaamise tõenäosus ning koduvägivald prognoosivad rohkem või vähem vastaja kuulumist erinevatesse ohvrigruppidesse võrreldes väärkohtlemist mitte kogunud vastajate grupiga (tabel 13).

⁴ Uue koondtunnuse tegemiseks kodeeriti kodust äraolemise, narkootikumide pruukimise, vähemalt kord kuus alkoholi joomise ning kriminaalselt käitumise ning seksuaalse väärkohtlemise vanuse erinevuse tunnused ümber nii, et kui vastav probleemne käitumine järgnes väärkohtlemisele, siis sai invidiidil vastava kategooria väärtuseks 0, ning kui eelnes, siis 1. Koondtunnuse tegemisel jäeti välja juhtumid, kus probleemkäitumine ning väärkohtlemise kogemus esinesid samas eas. Järgnevalt summeeriti uued tunnused. Kui invidiidil järgnesid kõik probleemkäitumise liigid ohvrikogemusele, siis oli saadud indeksi väärtus 0. Kui indeksi väärtus oli suurem kui 0, siis oli invidiidil vähemalt üks probleemkäitumise liik eelnenud väärkohtlemisele. Seejärel kodeeriti indeks dihhotoomiliseks tunnuseks, kus skaalapunkt 1 tähendab, et invidiidil eelneb vähemalt üks probleemkäitumise liik seksuaalse väärkohtlemise kogemusele ning 2, et kõik käsitletud probleemkäitumise liigid järgnevad väärkohtlemisele.

Tabel 13. Vastaja erinevasse seksuaalse väärkohtlemise ohvrite gruppi kuulumist prognoosiv multinomiaalse logistilise regressiooni mudel (N = 1656; Nagelkerke R² = 0,07)

Prognoositav kategooria ¹		Kordaja b	Riskisuhe
Ohver – probleemkäitumist ei esinenud			
Vanemate kasvatusstiil²			
	Tõrjuv	-0,07	0,93
	Autoritaarne	0,04	1,04
	Lubav	-0,12	0,89
Vaimne/füüsiline vägivald kodus³			
	On kogenud vägivalda	1,1**	3,03
Abipalumine vanematelt⁴			
	Ei paluks kummaltki vanemalt abi	0,62†	1,87
	Paluks abi ühelt vanemalt	0,89**	2,43
	Konstant	-3,24**	
Ohver – probleemkäitumine järgnes			
Vanemate kasvatusstiil			
	Tõrjuv	1,04*	2,84
	Autoritaarne	1,28**	3,61
	Lubav	0,26	1,29
Vaimne/füüsiline vägivald kodus			
	On kogenud vägivalda	1,38**	3,96
Abipalumine vanematelt			
	Ei paluks kummaltki vanemalt abi	0,23	1,26
	Paluks abi ühelt vanemalt	0,28	1,33
	Konstant	-4,4**	
Ohver – probleemkäitumine eelnes			
Vanemate kasvatusstiil			
	Tõrjuv	0,61**	1,84
	Autoritaarne	0,18	1,2
	Lubav	0,47*	1,6
Vaimne/füüsiline vägivald kodus			
	On kogenud vägivalda	0,79**	2,19
Abipalumine vanematelt			
	Ei paluks kummaltki vanemalt abi	0,39†	1,47
	Paluks abi ühelt vanemalt	0,25	1,28
	Konstant	-2,4**	

* p<0,05; ** p<0,01; † p<0,1

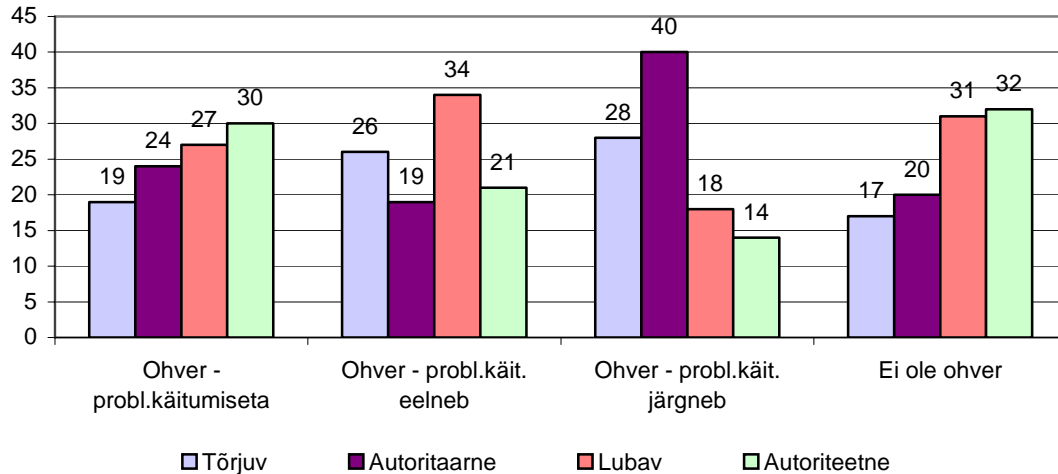
¹ Referentgrupp: seksuaalse väärkohtlemise mittekogemine

² Referentgrupp: autoriteetne kasvatusstiil

³ Referentgrupp: vaimse ja/või füüsilise vägivalda mittekogemine

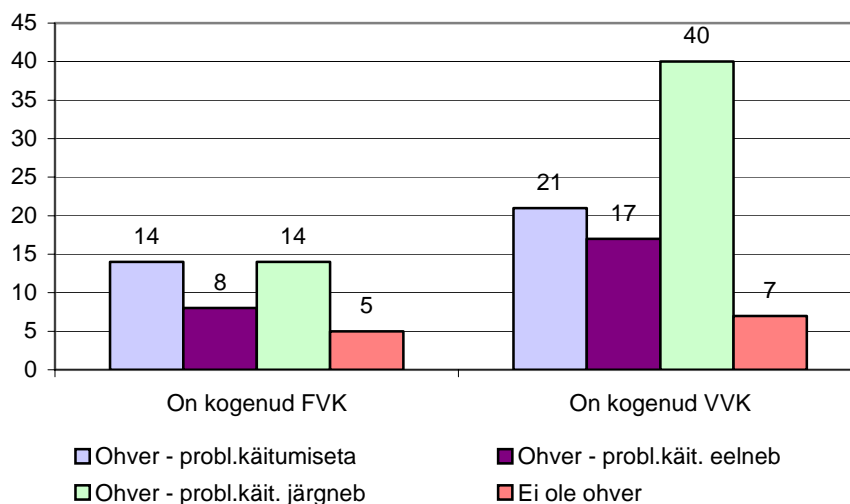
⁴ Referentgrupp: abipalumine mõlemalt vanemalt

Tabelis 13 toodud tulemused võimaldavad väita, et vanemate erinev kasvatusstiil ennustab tõesti respondentide paiknemist erinevatesse ohvrigruppidesse. Respondentide paigutumist gruppi, kus riskikäitumine järgnes ohvrikogemusele, tõstab oluliselt vanemate tõrjuv ja autoritaarne kasvatusstiil, ning gruppi, kus probleemkäitumine eelnes, suurendab tõrjuv ja lubav kasvatusstiil. Jooniselt 6 nähtub, et autoriteetsest perest pärit ohvrid, kuulusid kõige enam probleemkäitumiseta ohvrite gruppi ($\chi^2 = 34,9$; $df = 9$). Ohvrite alakategoorias, kus probleemkäitumine järgnes, domineerisid aga autoritaarse kasvatusstiiliga respondendid.

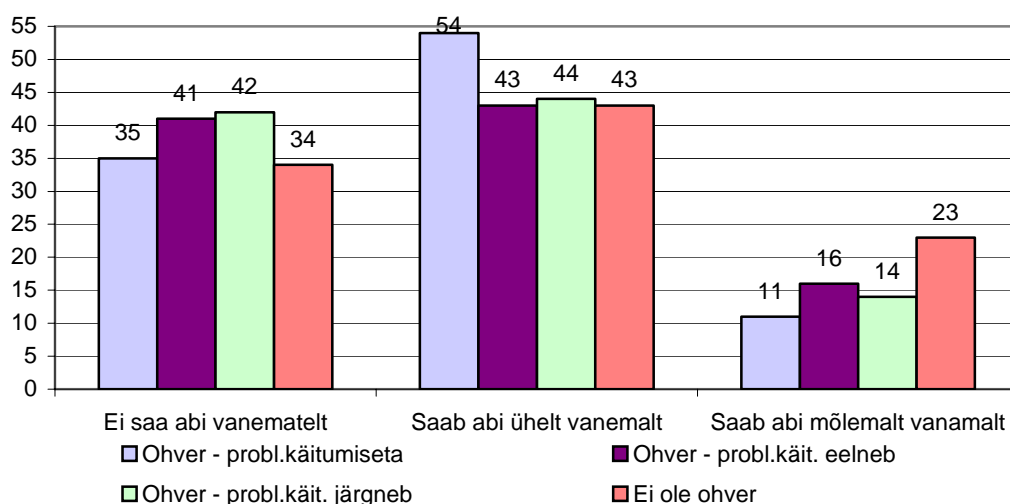
Joonis 6. Vanemate erinevate kasvatustiilide osakaal seksuaalse väärkohtlemise kogemise ja probleemkäitumise esinemise järgi (%)

Üheks olulisemaks ohvriks olemist (sõltumata probleemkäitumise esinemisest) prognoosivaks teguriks on vaimse/füüsilise vägivalda kogemine kodus. Ohvrid, kes ei olnud käitunud probleemset või kellel probleemkäitumine järgnes ohvrikogemusele, teatasid sagedamini vaimsest ($\chi^2 = 79,7$; $df = 3$) ja füüsilisest vägivallast ($\chi^2 = 23$; $df = 3$), võrreldes nende ohvritega, kellel probleemkäitumine eelnes või kes ei olnud üldse kogunud seksuaalset väärkohtlemist (joonis 7). Teiste gruppidega võrreldes olid pidanud kodus kõige rohkem vaimset vägivalda taluma ohvrid, kellel probleemne käitumine järgnes.

Joonis 7. Kodus vaimsest ja füüsilisest vägivallast teatanud vastajad seksuaalse väärkohtlemise kogemise ja probleemkäitumise esinemise järgi (%; FVK – füüsiline vägivald, VVK – vaimne vägivald)

Regressioonimudelitest selgub veel, et vastaja kuulumist probleemkäitumiseta ohvrite rühma ennustab statistiliselt oluliselt ainult ühelt vanemalt abisaamise võimalus, 10% vea tõenäosusega ka vanematelt mitteabisaamine. Jooniselt 8 ilmneb, et kõige vähem võisid enda arvates oma vanematelt abi loota probleemkäitumisega ohvrid ning kõige rohkem need, kes ei olnud üldse seksuaalset väärkohtlemist kogunud ($\chi^2 = 16$; $df = 6$).

Joonis 8. Vanematelt abisaamise võimalus seksuaalse väärkohtlemise kogemise ja probleemkäitumise esinemise järgi (%)

Kokkuvõtvalt võib öelda, et probleemkäitumiseta ohvrite kogetud kasvatusstiilide protsentuaalne jaotumine on kõige sarnasem seksuaalselt mitteväärkoheldud vastajate kasvatusstiilide mustrile. Probleemkäitumiseta noorukite seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemist soodustab aga kõige rohkem just kodus kogetud vaimne ja füüsiline vägivald ning vanematelt väike abisaamise võimalus. Probleemkäitumisega ohvrite puhul on ühtmoodi ohvrikogemust määravaks teguriks nii koduvägivald kui ka vanemate ebasoodsam kasvatusstiil – probleemkäitumise eelnemise korral lubav ja tõrjuv ning järgnemise korral autoritaarne ja tõrjuv.

4 ARUTELU

4.1 Seksuaalse väärkohtlemise esinemine noorte hulgas

Uurimusest selgus, et 31% respondentidest oli kogenud oma elu jooksul vähemalt ühte seksuaalse väärkohtlemise situatsiooni. Tüdrukud olid langenud poistest kolm korda sagedamini väärkohtlemise ohvriks. Kõige rohkem oli vastajaid nende hinnangul käperdatud ning neile alasti eksponeeritud. Seksuaalvägivallast (pealesunnitud suguühe, oraal- ja anaalseks, masturbeerimine) teatas 6% respondentidest (üks poiss viie tüdruku kohta).

Noorte vastuste puhul seksuaalse väärkohtlemise kohta tuleb arvestada sellega, et tegemist on nende retrospektiivse ning subjektiivse arvamusega. Kui nooruk leidis, et tema elus kogetud seksuaalse sisuga situatsioon oli mittesoovitud, tema jaoks ebameeldiv või valulik, siis tõlgendas noor selle situatsiooni enda jaoks väärkohtlemisena. Seega võivad noorte poolt äramärgitud väärkohtlemise juhtumid sisaldada nii otsest ja pahatahtlikku väärkohtlemist, st kellegi teise isiku poolt teadlikku seksuaalset ärakasutamist või vägivalda enesekasu (rahulduse saamise) eesmärgil, kui ka mitteotsest ja mittetahtlikku väärkohtlemist. Viimane võib aset leida enamasti noorukieas ning selle võib tingida peamiselt noorte vähene teadlikkus seksuaalkäitumisest, puudulik interaktsioon seksuaalsuhtes osalejate vahel, soovide ja ootuste vale interpreteerimine ning soorolli ootustest tulenev sotsiaalne surve.

Antud töös leiti, et enamasti oli seksuaalne väärkohtlemine toimunud noorukieas, siis kui ohver oli vanuses 13 – 18. Juhtumeid, mis toimusid 12aastase või noorema indiviidiga oli kokku 6%. Antud tulemused lähevad vastuollu Finkelhori ja Byroni (1986) ning Svedini (2001) arvamusega, mille järgi kõige sagedamini võib seksuaalne väärkohtlemine juhtuda just eel-teismeeas, sest siis on laps kõige kaitsetum. Sellist keskmise vanuse erinevust teiste uurijate tulemustega võrreldes võib seletata mitmeti. Saadavad uurimustulemused sõltuvad eelkõige sellest, millist meetodikat kasutatakse – näiteks millises vanuses lapsi küsitletakse. Eesti 2000. aasta põhikooli lõpetajate uurimus näitas, et seksuaalset väärkohtlemist kogeti esimest korda 12–13aastaselt (Soo ja Soo 2002). Vanuse suurenedes on tõenäosus langeda väärkohtlemise ohvriks ka neil, keda enne ei olnud väärkoheldud. Nii kasvab ka keskmise vanuse nivoo esmakordse väärkohtlemise ajal. Käesoleva uurimuse

puhul võib kahtlustada lapseas toimunud seksuaalse väärkohtlemise juhtumite alaraporteerimist. Eeldada võib, et respondendid ei suuda meenutada varasemaid juhtumeid või ei mäleta oma täpset vanust, millal esimene väärkohtlev situatsioon aset leidis. Lapseea seksuaalne väärkohtlemine võib olla alaraporteeritud ka seetõttu, et ei suudeta mõista adekvaatselt toimunud väärkohtlemist. Samuti võib oletada, et pereliikme või sugulase poolt korda saadetud väärkohtlemise juhtumitest ei tahetud eriti kirjutada, sest neid võib olla valusam meenutada kui perega mitteseotud isiku poolt toime pandud väärkohtlemist. Pealegi on selles eas noorukid veel oma vanematest materiaalselt ning sotsiaalselt sõltuvad, mis võib olla takistuseks oma halbade kogemuste teatamisel.

Ohvri vanuse ja väärkohtleja isiku vahelisest võrdlusest selgus, et noorukieas olevate indiviidide puhul oli kõige sagedamini seksuaalseks väärkohtlejaks omaealine või ohvrilt mõned aastad vanem tuttav isik või siis täiskasvanud, peamiselt 20ndates eluaastates võõras indiviid. Noorukiealine oli langenud ka pereliikme või sugulase poolt toime pandud väärkohtlemise ohvriks, kuid nende situatsioonide osakaal kõigist noorukiea väärkohtlemise juhtumitest oli väga väike. Lapseas asetleidnud seksuaalse väärkohtlemise korral oli enamasti väärkohtlejaks võõras isik, pereliige või sugulane. Käesoleva uurimuse tulemused langevad kõige rohkem kokku Bouvier jt (1999) uurimusega. Nemad leidsid, et seksuaalse väärkohtlemise intsidentide hulk hakkab oluliselt kasvama pärast 10. eluaastat ning et noorematel lastel on suurem risk langeda intsesti ohvriks, 12 – 17aastastel aga perevälise seksuaalvägivalla ohvriks.

Lapseas toimunud seksuaalse väärkohtlemise puhul võib olla enamasti tegemist täiskasvanu enda seksuaalsete vajaduste rahuldamisega noore lapse kaitsetust, positsioonide erinevust ja täiskasvanust sõltuvust (pereliikme puhul) ära kasutades. Lapse väärkohtlejaks osutus ka vanem õde või vend. Kui lähtuda Furnissi (1991) seletusest, siis võib õe või venna poolt toime pandud väärkohtlemise motiiviks olla sarnaselt täiskasvanutega seksuaalse rahulduse saamine. Teisest küljest võib olla aga taoline seksuaalkontakt tähelepanudefitsiidi ja lähedusvajaduse kompenseerimise püüdlus või hoopis. Käesoleva töö autor arvab, et selline seksuaalne käitumine võib väljendada ka laste uudishimu seksuaalsusega seonduva suhtes.

Noorukiealiste väärkohtlemine võib olla suures osas eakaaslaste vaheline (vastastikku) mittesoovitud seksuaalse sisuga tegevus, mis võib olla põhjustatud kehvade

seksuaalkäitumise alaste teadmiste, puuduliku kommunikatsiooni ning sotsiaalsete survete poolt. Seda eeldust kinnitavad ka mõned seksuaalkäitumise teemaliste uurimuste tulemused. Tõrik (2000) hindab 1999. aastal läbiviidud KISS-uuringu põhjal Eesti koolinoorte seksuaalkäitumise alaseid teadmisi valdavalt kehvapoolseteks või keskmisteks. Antud aastakäik sobib hästi kirjeldama käesolevas uuringus osalenute seksuaalteadmisi, sest paljud noored võisid kogeda väärkohtlemist sellel perioodil. On leitud veel, et noored tunnevad suurt sisemist survet seksuaalelu alustamiseks ning varajasi seksuaalkogemusi tajutakse, eriti poiste puhul, kui prestiiži küsimust (Alvela 2005; Lai 2004). Lai toob välja, et Eesti noored pidasid kõige sagedamini seksuaalvahekorda astumise põhjuseks suhte loomulikku arengut, samuti ka uudishimu. 24% noormeestest ning 14% neidudest väitsid, et partner veenis neid suguühtesse astuma ning 7% noorukite puhul oli partner neid selleks sundinud. Siit järeldub, et noorukitel napib julgust öelda “ei”, et vältida astumist mittesoovitavasse seksuaalsuhtesse või teistesse seksuaalse sisuga tegevustesse, mida hiljem võidakse tajuda kui väärkohtlemist.

Rosenthal jt (1991, viidanud Moore ja Rosenthal 1995) on leidnud, et 31% hilises teismeliseas noormeestest ning 9% neidudest ei julge keelduda või tunnevad end ebakindlalt, keeldudes seksuaalvahekorra partneriga. Sellist käitumist võib seletada ühest küljest traditsiooniliste soorollidega, mille järgi on mehed seksuaaltegevuses algatajad, aktiivsed ja võimukad figuurid, n.ö “kütid” (ingl. k. *hunter*), naised aga lahked, kaasatulevad ja flirtivad ning kelle ülesandeks on pakkuda meestele naudingut (Moore ja Rosenthal 1995). Teisest küljest ei julgeta öelda “ei”, sest kardetakse, et partner mõtleb, et teda ei taheta, ning jätab siis maha. Seega võib olla osa alaealiste seksuaalsest väärkohtlemisest teise isikuga/partneriga suhtlemisel ebakindluse, üksteise valestimõistmise, oma soovide mitteteavitamise ning partnerist ilmajäämise hirmu tagajärg.

Kui noorukit on väärkohelnud tundmatu isik, siis võib kahtlustada rohkem noore inimese otsest ja pahatahtlikku ärakasutamist tõenäoliselt vanema, füüsiliselt tugevama ja elukogenuma isiku poolt. Võõraste väärkohtlejate suur osakaal tuleneb sellest, et noorukieas ollakse iseseisvamad kui lapseas ning suheldakse rohkem indiviididega väljastpoolt perekonda. Samuti ei ole noorukieas välistatud peresisese seksuaalse väärkohtlemise juhtumid. Tulemuste järgi võib öelda, et enamasti toimub peresisene väärkohtlemine varajases noorukieas. Hiljem nende toimumise tõenäosus langeb, sest siis on nooruk saavutanud juba suurema küpsuse ja eneseteadlikkuse ning ta oskab paremini

ennast kaitsta. Pealegi kasvab teismelise täiskasvanuks saamisega väärkohtlemise avalikustamise oht.

4.2 Seksuaalse väärkohtlemise riskitegurid

Lapseea seksuaalse väärkohtlemise juhtumite väikese arvu tõttu kasutati käesolevas töös riskifaktorite analüüsimiseks nii lapseas kui ka noorukieas toimunud väärkohtlemise kogemusi koos. Kuna noorukieas toimunud situatsioonid oli siiski ülekaalus, siis võib eeldada, et leitud riskitegurid annavad rohkem teada sellel eluperioodil väärkohtlemise ohvriks langemise põhjuste kohta. Samas võib arvata, et kodu ja kasvatuslega seotud tegurid on nii lapseas kui ka noorukiea väärkohtlemise puhul sarnased, erinevusi võib ilmnedagi aga ohvri probleemkäitumisega seotud riskifaktorite puhul.

4.2.1 Koduse kasvatusatmosfääriga seotud riskitegurid

Vanemate kasvatusstiilide uurimisel võeti aluseks Baumrindi neljane tüpoloogia: autoriteetne, lubav, autoritaarne ja tõrjuv. Baumrind töötas teismeliste jaoks välja küll seitsmese kasvatusstiilide jaotuse, kuid käesoleva uurimuse meetodika ei võimaldanud rakendada nii täpset liigitust. Pealegi oleks seitsmese jaotuse kasutamine tähendanud valimi liigset segmenteerimist. Samuti ei saanud meetodikaga mõõta vastaja ema ja isa kasvatusstiili eraldi. Seega kajastavad tulemused respondendi subjektiivset hinnangut mõlema vanema kasvatusstiilile, st üldisele kasvatusatmosfäärile.

Kodukeskkonnaga seotud riskitegurite puhul tuleb silmas pidada seda, et tegemist võib olla nii otseste kui ka kaudsete mõjuritega seksuaalse väärkohtlemise toimumisele. Näiteks verepilastuse korral võib oletada ebasoodsa kasvatusmustriga ja vanema ja lapse vahelise negatiivse interaktsiooni otsesemat seost väärkohtlemise asetleidmisele. Perega mitteseotud isiku poolt toime pandud väärkohtlemise puhul on negatiivne kasvatusatmosfäär pigem kaudne tegur, mida võib interpreteerida kui kehavõitu “pagasit”, mis on lapsele elus iseseisvaks hakkamasaamiseks kaasa antud.

Tulemustest selgus, et seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemise tõenäosust nii lapse kui ka noorukieas tõstsid oluliselt vaimse ja/või füüsilise vägivalla kogemine kodus, vanemate tõrjuva, autoritaarse ja lubava kasvatusstiili rakendamine ning vähene võimalus

vanematelt abi saada. Uurimusest ilmses veel, et kõige vähem olid teatanud seksuaalsest väärkohtlemisest autoriteetse kasvatusena vastajad (25%), kõige rohkem aga kodus tõrjutud respondendid (40%). Kui nooruki suhtes oli kasutatud kodus vaimset või füüsilist vägivalda, siis kasvas oluliselt tema tõenäosus kogeda ka seksuaalset väärkohtlemist ning seda eriti just tõrjuva, autoritaarse ja lubava kasvatusstiiliga noorte puhul. Tulemustest lähtuvalt võib öelda, et esimene hüpotees leidis täielikult kinnitust.

Käesoleva töö tulemused on üsnagi sarnased teiste autorite tulemustega, mille järgi on seksuaalselt väärkoheldud lapsed ja noored pärit perekondadest, mida võib kirjeldada düsfunktsionaalsetena, ebastabiilsetena, sagedaste konfliktidega ning lapsi emotsionaalselt või füüsiliselt väärkohtlevatena (Brown jt 1998; Gold jt 2004; Paavilainen ja Åstedt-Kurki 2003; Soo 2002). Siinjuures tuleb nentida, et mitte kõik väärkohtlemise ohvrid ei olnud pärit vägivaldsest, väheusalduslike suhetega ja kehva kasvatusstiiliga perest. Sama väitis ka Kellogg (2002). Näiteks valitsesid Kelloggi turvalise-kindla peretüübi puhul pereliikmete vahel soojad ja mõistvad suhted ning suurem usaldus. Selliste perede lapsed olid kogenud kergemat laadi seksuaalset vägivalda ning väärkohtleja oli väljastpoolt perekonda. Käesoleva töö puhul sarnaneb selline kirjeldus kõige rohkem autoriteetse kasvatusena vastajate arvamustega. Autoriteetses peres elavad respondendid hindasid vanematelt isikliku probleemi korral abisaamise tõenäosust kõige kõrgemaks ning nad olid kogenud kõige vähem vaimset ja füüsilist vägivalda ning rasket seksuaalset väärkohtlemist.

Kuna enamasti oli seksuaalne väärkohtlemine toime pandud noorukitega ja perega mitteseotud isikute poolt, siis võib pidada vanemate kasvatusstiili pigem väärkohtlemise kaudseks soodustajaks kui otseseks riskiteguriks. Eeldada võib vanemate kasvatusena negatiivsemat mõju lapse isiksuseomaduste kujunemisele. On leitud, et leebete ja lubavate vanemate järeltulijad on ebaküpsed, vähe iseseisvad, kehvapoolse eneseregulatsioonivõimega ja sotsiaalselt vähe vastutustundlikud (Baumrind 1999; Maccoby 1980). Autoritaarsete vanemate lapsed on samuti ebaküpsed, puuduliku sotsiaalse vastutusega ja madala enesehinnanguga ning neil võib olla raskusi eakaaslastega positiivsete suhete loomisel. Järelikult võib väita, et ebaküpsus ja defitsiitne vastutusvõime muudab nii lapsed kui ka noorukid kaitsetuks, mistõttu kasvab oluliselt nende risk langeda seksuaalse väärkohtlemise ohvriks.

Tõrjuvaid peresid on peetud multiprobleemseks, see omakorda võib avaldada mõju laste tundeelule, oskustele ja käitumisele. Tõrjuvat kasvatusstiili kasutava vanema ja lapse vaheline side on nõrk. Baumrind (1999) märgib, et sellisest perest pärit teismelistel on halb eneseregulatsioonivõime ja vastutustunne ning kõrge probleemkäitumise (antisotsiaalse käitumise) tase. Seega saab öelda, et ühelt poolt oskamatus end kaitsta ja ohtusid tajuda, teiselt poolt aga kalduvus sattuda probleemsematesse situatsioonidesse, loob võimaluse kodus tõrjutud lapsi ja noorukeid seksuaalselt kuritarvitada.

Tõrjuv kasvatusstiil võib sisaldada ühest küljest vanematepoolset osavõtmatust lapsega seonduva suhtes, teisest küljest aga lapsest mittehoolimist, jahedust ning vaenulikkust lapse vastu. Esimese puhul ei pruugi vanemad lapsega vägivaldselt käituda. Siin võib kahtlustada hoopis suuremat järelvaletust lapse tegevuse üle. Richardson jt (1993) uurisid vanemate kasvatusstiilide seost järelvalvetusega ja selle tagajärgi teismeliste riskikäitumisele ja õpiedukusele. Nad leidsid, et tõrjuvad vanemad võrreldes teiste vanematüüpidega ei tunne huvi ja teavad üldse kõige vähem, kus nende lapsed viibivad pärast koolipäeva lõppu. Selle uurimuse järgi teatasid järelvalveta noored kõige sagedamini erinevatest probleemidest (alkoholi- ja narkootikumide pruukimine, riskeeriv käitumine, madal õpiedukus) ning veetsid aega noortekampadega ringi hulkudes. Suhtlemine eakaaslastega, kes on juba seotud mitmete probleemidega, võib stimuleerida ka seni mitteprobleemseid noori riskeerivalt ja problemaatiliselt käituma. See võib aga omakorda olla tõrjutud ja järelvalveta noortele ohullikaks langeda seksuaalse väärkohtlemise ohvriks väljaspool kodu võõraste isikute või endast veidi vanemate eakaaslaste poolt.

Mittehoolimist ja jahedust väljendavad tõrjuva kasvatusstiiliga vanemad võivad käituda oma järglastega ka väärkohtlevalt. Käesoleva töö tulemused näitasid, et väga paljud tõrjuva kasvatussega seksuaalse väärkohtlemise ohvrid olid kogenud kodus vaimset ja/või füüsilist vägivalda, samuti olid nad teatanud ka kõige sagedamini seksuaalsest kuritarvitamisest pereliikme või sugulase poolt. Antud tulemused sobivad hästi kokku Kelloggi (2002) mitteturvalise-ebastabiilse peretüübiga, mida iseloomustas vanemate sagedane probleemne käitumine ning füüsilise ja seksuaalse vägivalda kasutamine lapse suhtes.

Tulemustest selgus, et seksuaalset väärkohtlemist olid kogenud oluliselt vähem need vastajad, kes enda hinnangul saavad abi mõlemalt vanemalt, ning rohkem need respondendid, kes väitsid, et nad ei saa tõenäoliselt abi kummaltki vanemalt. Oma

probleemidest ja muredest vanematele rääkimine peegeldab pereliikmete vahelise kommunikatsiooni kvaliteeti ning üldist usalduslikkuse ja läheduse taset. Nooruk ei soovi pihtida vanematele siis, kui ta kardab, et teda ei mõisteta, tema hoiakuid ja vajadusi ei aktsepteerita või ignoreeritaks neid või kui ta tunneb, et ta mõtteid ja käitumist kritiseeritakse. Üldiselt räägitakse emadele rohkem oma igapäevastest muredest kui isadele, sest arvatakse, et emad mõistavad paremini ning on enam valmis noorte erinevaid vaateid tunnustama (Noller ja Callan 1991).

See, et nooruk oma probleeme vanematega ei aruta, et pea tähendama alati veel jahedaid suhteid peres. Paljudel juhtudel võib olla vanem lihtsalt lapsele kättesaamatu kas siis tööga hõivatuse või kontakti puudumise tõttu peamiselt üksikvanemaga perede puhul. On leitud, et üksikvanemaga ja võõrasvanemaga noortel on suurem risk kogeda seksuaalset väärkohtlemist võrreldes nendega, kes elavad mõlema bioloogilise vanemaga (King jt 2004). Seevastu märgib Baumrind (1999), et perestruktuurist olulisemaks probleemide ilmnemise määrajaks on vanema kasvatus. Olgu laps ühe või kahe vanemaga perest, kui kodus rakendatakse autoriteetset kasvatust, siis on laps teatanud rohkem prosotsiaalsest ja vähem probleemsest käitumisest. Kui vanemad on aga vähem toetavad ja kontrollivad, siis hoolimata peretüübist, esineb noorukil rohkem probleeme. Käesoleva töö autor kaldub arvama, et olenemata perestruktuurist on tähtsam kommunikatsiooni kvaliteet ja usalduslik suhe lapse ja vanema vahel. Kui noor ja arenev isik ei saa, ei taha või ei julge mingil põhjusel vanemalt küsida nõu ja abi, siis jäävad lahendamata nooruki probleemid ning tagasihoidlikuks ka tema teadmistepagas, millega iseseisvalt hakkama tuleb saada. See suurendab aga ebaküpsust ja kaitsetust väliste ohtude ees.

Erandi võib moodustada intsest, sest selle toimumise puhul on lapse suu “suletud” väärkohtleja ähvarduste ja emapoolse mitteuskumise või tõrjumise tõttu. Intsesti esinemine peres ei pea tähendama veel seda, et laps ei räägi enam ühestki oma probleemist vanematele, kuid arvata võib, et sellise seksuaalsuhte toimumine alandab oluliselt pereliikmete vahelist usaldust.

Soolised erinevused perekonnaga seotud riskitegurite puhul. Kui vaadata eraldi peretegurite ja seksuaalse väärkohtlemise vahelist seost sugude lõikes, võib märgata mõningaid erinevusi sugupoolte vahel. Noormeeste puhul tõstis oluliselt seksuaalse väärkohtlemise riski vanemate autoritaarne kasvatus ning vaimse ja/või füüsilise vägivalla

kasutamine kodus. On leitud, et autoritaarne kasvatus võib kahjustada poeglapsi oluliselt rohkem kui tütarlapsi, sest selline kasvatus pärsib poiste puhul tunduvalt enam nende vajaliku iseseisvuse ja enesekindluse arengut, samas aga kujundab neist suurema tõenäosusega vihased ja deviantseid isiksused (Maccoby 1980). Tütarlaste kasvatus on sisaldanud alati rohkem kontrolli, keelde ja käske, seetõttu ei ole autoritaarne kasvatusstiil nende puhul nii kahjustav.

Tüdrukute seksuaalse väärkohtlemise kogemise riski suurendas leebe, autoritaarse ja tõrjuva kasvatusstiili rakendamine vanemate poolt, koduvägivalla kogemine ning vanematelt isikliku probleemi korral abi mittesaamise tõenäosus. Eriti suur risk langeda seksuaalse väärkohtlemise ohvriks oli neil neidudel, kelle vanemad olid tõrjuvad ning kes olid kogenud kodus vaimset ja füüsilist vägivalda. Sellist tulemust võib seletada suurema järelvalvetusega, mis on omane tõrjuvale kasvatusstiilile. Richardson jt (1993) märgivad, et järelvalveta teismelistel tüdrukutel on poistest oluliselt suurem võimalus sattuda erinevatesse probleemidesse ning käituda riskantselt. Kuna tüdrukud arenevad füüsiliselt poistest varem, siis nad võivad tajuda iseend enam küpsemana kui nad tegelikult on ning eelistada ka seetõttu suhtlemisel vanemaid noormehi (Richardson jt 1993), kes võivad aga hoopis ära kasutada tütarlaste elukogenematust ning osutada väärkohtlejateks.

4.2.2 Ohvri enda probleemkäitumisega seotud riskitegurid

Käesolevas töös leidis osaliselt kinnitust hüpotees, et ohvrite endi probleemne käitumine võib soodustada seksuaalse väärkohtlemise toimumist. Sugupoolte vahel ilmsid siin teatavad erinevused. Noormeeste väärkohtlemise riski suurendas oluliselt õigusrikkumiste toimepanek. Neidude ohvrikslangemist ennustas aga sagedasem alkoholitarmine, narkootikumide pruukimine ning vanemate teadmata öösiti kodust äraolemine. Viimatimärgitud probleemidest teatasid märgatavalt rohkem ka ohvritest noormehed võrreldes mitteohvritest noormeestega, kuid mõnuainete tarvitamine ja kodus mitteviibimine ei olnud meessoos puhul statistiliselt oluliseks väärkohtlemise prognoosijaks. Tüdrukute valimi puhul võis märgata veidi suuremat kriminaalselt käitunute osakaalu ohvrite hulgas võrreldes mitteohvritega, kuid mainitud tulemus ei olnud statistiliselt oluline eelkõige seetõttu, et õigusrikkujate arv neidude seas oli üsna väike.

Käesoleva töö tulemused langevad osaliselt kokku Kingi jt (2004) tulemustega, mille järgi alkoholipruukimine suurendab vägistamise või selle katse toimumise riski. Erinevus ilmnes aga narkootikumide kasutamise osas. Kingi uurimuse järgi illegaalsete uimastite tarvitamine ei omanud mingit seost seksuaalvägivallaga. King jt tunnistavad siinjuures, et nende uurimuses võis narkootikumide kasutamine olla alaraporteeritud.

Antud töös ilmnunud seoseid võib kinnitada tõsiasi, et alkoholi ja narkootikume tarvitajate osakaal on Eesti noorte hulgas oluliselt tõusnud. Kasvanud on nii kange alkoholi pruukijate kui ka end purjujoovate teismeliste arv ning vähenenud erinevused poiste ja tüdrukute alkoholitavitamise kogemuste vahel, seda peamiselt tütarlaste probleemsemate joomistavade kasvu tõttu (Derman 2004). Kõige populaarsemaks mõnuainete pruukimise kohaks noorte seas on peod ja baarid. Heinla (2004) märgib, et eriti tütarlastele on uimastitarvitamise riskiteguriks õhtuti sagedane pidudel ja baarides käimine. Samas on leitud ka, et pidudel ja teistes sellistes vaba aja veetmise kohtades on kõige suurem võimalus langeda seksuaalse väärkohtlemise ohvriks (Rosental ja Tilk 1999; Soo 2005). Uimastid ühest küljest soodustavad suhtlemist ning aitavad unustada argimuresid, teisest küljest alandavad nad valvsust ja ohutaju ning joobes olles ei mõelda enam niivõrd oma tegude tagajärgedele. Siit järelduvalt võivad teismelised oma ealise (ja ka kasvatuses tuleneva) ebaküpsuse tõttu olla “kerge saak” potentsiaalsele väärkohtlejale. Pealegi on uurimustest leitud, et 37% ohvritest oli seksuaalse väärkohtlemise ajal joobes (Soo 2004). Enamusel juhtudest, kui ohver oli alkoholi või narkootikume pruukinud, oli seda teinud ka väärkohtleja.

Teise võimaliku seletusena võib välja tuua alkoholipruukimise ning riskantse seksuaalkäitumise vahelise seose. On täheldatud, et suurem alkoholipruukimine võib viia seksuaalelu varajase alguseni, alkoholipruukijatel on rohkem seksuaalkogemusi ning mitmeid sekspartnereid alkoholi mittepruukijatega võrreldes (Lai 2004). Lai märgib, et mõned noored tarvitavad enne seksuaalvahekorda alkoholi selleks, et tunda end seksuaalsuhtes kindlamini.

Käesoleva töö tulemust, mille järgi õigusrikkumisi sooritanutel on suurem risk kogeda seksuaalset väärkohtlemist, kinnitab ka Kingi jt (2004) uurimus. Nad leidsid oma uuringus, et antisotsiaalne käitumine (varastamine, vara kahjustamine, kiusamine koolis, kaklemine) tõstab nii noormeeste kui ka neidude võimalust langeda seksuaalse väärkohtlemise ohvriks.

Kui nooruk käitub kriminaalselt, siis on tal ka tõenäoliselt deviantsusele kalduvad sõbrad ja tuttavad. Hälbivus on aga seotud suurema agressiivsusega (Barnow jt 2005) ning toob kaasa ka muutused väärtushinnangutes (Romero jt 2001). Kõrgenenud agressiivsuse tase, nihkes moraalinormid ning vägivalla pidamine probleemide lahendamise meetodiks annab piisavalt alust kasutada teisi seksuaalselt ära. Seetõttu võib ka eeldada, et kriminaalselt käituvatel noorukitel on suurem tõenäosus kogeda seksuaalset väärkohtlemist teiste probleemset käituvate noorte poolt.

Probleemkäitumise seosed ohvri vanusega. Lähtuvalt eespool toodud seksuaalse väärkohtlemise jaotusest ohvri vanus järgi võib väita, et lapseas asetleidnud seksuaalse kuritarvitamise korral on ohvri probleemkäitumine peamiselt väärkohtlemise tagajärjeks. Kuigi analüüsis olnud lapsea seksuaalse väärkohtlemise juhtumite arv oli väga väike, võib siiski pidada hüpoteesi 3.1 kinnitunuks.

Laps võib hakata kasutama uimasteid, et leevendada valusatest kogemustest tingitud ärevust ja depressiooni ning tõsta oma enesetunnet. Pereliikme või sugulase poolt toime pandud väärkohtlemise puhul võib ohver kodust eemalviibimisega püüda vältida väärkohtlemise kordumist. Perevälise seksuaalse väärkohtlemise korral võib kodus mitteöövimine väljendada ohvri protesti või pettumust vanematepoolse vähese toetuse, kaitse ja abisaamise suhtes. Kuna probleemkäitumise liigid on omavahel oluliselt seotud, siis võib üks viia teiseni. Ja nii ka alkoholi- ning narkootikumide pruukimine võib viia kodus vanemate teadmata mitteöövimiseni, näiteks kellegi pool pidutsedes ei mindagi ööseks koju.

Hüpoteesis 3.2 väideti, et noorukieas on probleemkäitumine seksuaalset väärkohtlemist soodustav faktor. Tulemustest selgus aga, et selles eas toimunud väärkohtlemise korral võib ohvri probleemkäitumist ühest küljest käsitleda väärkohtlemise tagajärjena, teisest küljest aga väärkohtlemist soodustava tegurina. Samas ei saa välistada ka teisi tegureid, mis võivad osutada määravaks nooruki problemaatilise käitumistee valimisel. Näiteks võib nooruki uimastite kasutamist, kriminaalset käitumist ning kodus mitteöövimist põhjustada hoopis vanemate negatiivsem interaktsioon lapsega ja vähem toetav ning kontrolliv või vastupidiselt – ülemäära kontrolliv kasvatusstiil. Samuti võib põhjuseks olla ka tuttavate ja sõprade mõju.

4.3 Vanema kasvatustiilide ja probleemkäitumise seos seksuaalse väärkohtlemisega

Järgnevalt on võetud kokku analüüsis saadud tulemused seksuaalse väärkohtlemise, koduse kasvatuse atmosfääri ning probleemkäitumise kohta ning on töötatud välja mudel, mis kirjeldab seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemise tõenäosust iga kasvatustiili puhul eraldi, võttes sealjuures arvesse koduvägivalla ja probleemkäitumise mõju väärkohtlemise kogemisele. Tabelis 14 märgitud seksuaalse väärkohtlemise kogemise tendentsid kasvatustiiliti käivad nii lapseas kui ka noorukieas toimunud väärkohtlemise kohta.

Tabel 14. Seksuaalse väärkohtlemise kogemise tõenäosus kasvatustiilide järgi

Kasvatustiil	Seksuaalse väärkohtlemise riski suurus ja seda mõjutavad tegurid
Autoriteetne	<ul style="list-style-type: none"> • Väike risk kogeda seksuaalset väärkohtlemist • Riski võib tõsta vaimne/füüsiline vägivald kodus • Nooruki enda probleemkäitumise tase madalam ega mõjuta oluliselt ohvriks langemist • Kogetud vägivald on peamiselt kergemat laadi, väärkohtleja ei ole pereliige või sugulane
Lubav	<ul style="list-style-type: none"> • Keskmine risk kogeda seksuaalset väärkohtlemist • Riski tõstab oluliselt vaimne/füüsiline vägivald kodus • Nooruki enda probleemkäitumise tase keskmine • Probleemkäitumine on oluline väärkohtlemise riskitegur – enamasti soodustab ohvriks langemist (enamasti noorukieas) • Kogetud vägivald on peamiselt kergemat laadi, väärkohtleja ei ole üldjuhul pereliige või sugulane
Autoritaarne	<ul style="list-style-type: none"> • Suur risk kogeda seksuaalset väärkohtlemist • Riski tõstab oluliselt vaimne/füüsiline vägivald kodus • Nooruki enda probleemkäitumise tase keskmine • Probleemkäitumine on enamasti kui potentsiaalne tagajärg (nii lapse- kui ka noorukieas) • Kogetud vägivald võib olla nii kergemat kui ka raskemat laadi, väärkohtleja võib olla pereliige või sugulane
Tõrjuv	<ul style="list-style-type: none"> • Väga suur risk kogeda seksuaalset väärkohtlemist • Riski tõstab oluliselt vaimne/füüsiline vägivald kodus • Nooruki enda probleemkäitumise tase kõrge • Probleemkäitumine võib olla nii väärkohtlemist soodustav faktor (noorukieas) kui ka võimalik tagajärg (nii lapse- kui ka noorukieas) • Kogetud vägivald võib olla nii kergemat kui ka raskemat laadi, väärkohtleja võib olla pereliige või sugulane

Seksuaalse väärkohtlemise kogemise tõenäosus autoriteetse ja lubava kasvatustiili puhul. Kasvatustiilide järgi seksuaalse väärkohtlemise kogemise tõenäosust hindavast mudelist selgub, et noored autoriteetsest perekonnast on kogenud oma elus kõige vähem seksuaalset

väärkohtlemist. Samuti esineb autoriteetses peres ka väga vähe vaimset ja füüsilist vägivalda. Kodus kogetud vaimne või füüsiline vägivald võib autoriteetse kasvatusena noorte puhul tõsta seksuaalse väärkohtlemise riski, kuid mitte nii oluliselt kui teiste kasvatustüüpide puhul. Probleemkäitumise tase oli selle tüübi puhul kõige madalam ning statistiliselt ei olnud see oluliseks riskiteguriks. Baumrind (1999) väidabki, et autoriteetsetest peredest pärit vastajad tarvitavad kõige vähem uimasteid võrreldes teiste tüüpidega ning nende vanemad ei kiida heaks noorte uimastipruukimist.

Kuna antud magistr töö aluseks olev uurimus ei võimaldanud hinnata täpsemalt väärkohtlevate situatsioonide toimumise tagamaid (näiteks toimumise kohta või kes oli konkreetselt 'vastajale tuttav isik'), siis ei saa ka antud tulemuste põhjal kindlalt öelda, mis võis tingida autoriteetse kasvatusena noorte väärkohtlemise ohvriks langemise. See oleks teema, mis eeldaks täiendavaid uurimusi. Samas tuleb nentida, et ükskõik kui kompetentne inimene on ja kui hästi ta oskab probleemsetes situatsioonides toime tulla, ei ole ta ikkagi kaitstud kellegi ootamatu ja pahatahtliku rünnaku eest.

Lubavatest peredest pärit noorukitel on juba suurem risk kogeda seksuaalset väärkohtlemist kui autoriteetse kasvatusena noortel ning seda riski tõstab oluliselt nii vaimse ja füüsilise vägivalda kasutamine noore suhtes kodus kui ka tema probleemne käitumine. Ka Baumrind (1999) märgib, et vähe direktiivsete ja kontrollivate vanemate (täpsemalt öeldes demokraatlikku ja mittedirektiivset stiili rakendavate vanemate) teismeliseas järeltulijatel on suurem tõenäosus kasutada alkoholi ja narkootikume.

Seksuaalse väärkohtlemise kogemise tõenäosus autoritaarse kasvatustüübi puhul. Autoritaarse kasvatusena noortel võib olla suhteliselt suur risk kogeda seksuaalset väärkohtlemist, eriti suur on risk neil, kes on pidanud taluma kodus vaimset või füüsilist vägivalda. Erinevalt lubavast kasvatustüübilt ilmneb probleemkäitumine autoritaarse puhul sageli pärast seksuaalse väärkohtlemise ohvrikogemust. Baumrindi (1999) järgi on direktiivsed ja autoritaarsed noored väiksema uimastipruukimisega, sest nende käitumise suhtes rakendatakse pidevat kontrolli. Noller ja Callan (1991) väidavad siinjuures vastupidist. Nende järgi autoritaarne ja *laissez-faire* distsiplineerimisstiil tõstab oluliselt noorte uimastikasutamise tõenäosust. Autoritaarse kasvatustehnika puhul esineb sagedamini vanema ja teismelise vahelisi konflikte ning noor kogeb rohkem frustratsiooni. Vanemate ranged nõudmised ning teismelise iseseisvuse ja vabaduse piiramine võib viia

vähese autonoomsuse ja initsiatiivikuse väljakujunemiseni (Noller ja Callan 1991). Autoritaarse kasvatusena noored võivad käituda kahel viisil. Nad võivad olla kas väga alistuvad, sõltuvad ja kergesti alluvad teistele või protestivad ja mässumeelsed. Eriti viimased võivad hakata käituma “halbasti”, et “maksta kätte” vanematele range distsipliini ja karmide karistuste eest või võidelda sellisel viisil välja suuremat vabadust (Noller ja Callan 1991).

Arvata võib, et eriti alluvad ja autoriteetse isiku juhtnööridest sõltuvad autoritaarse kasvatusena lapsed ja noorukid võivad langeda kergesti seksuaalse väärkohtlemise ohvriks, sest neil kipub jääma vajaka iseseisvusest ja enesekindlusest, nad on vastuvõtlikud eakaaslaste survele ning hõlpsasti manipuleeritavad, kuna neid on õpetatud usaldama väljastpoolt tulevaid arvamusi ja instruksioone. Samas ei ole ka mässumeelsete ning vanemate kehtestatud korda eirata püüdvate noorte seksuaalse väärkohtlemise risk väike. Võib eeldada, et selliste noorukite emotsionaalne suhe oma vanematega on eriti habras. Käesoleva magistr töö tulemused näitasid ka, et ligi pooled autoritaarse kasvatusena noortest ei saa vanematelt vajadusel abi ning 39% võivad loota abisaamisele ainult ühelt vanemalt. Vähene soojus, mõistmine ja toetus kodus viib noored eakaaslaste gruppi, kus noor püüab leida vajakajäänud aktsepteerimist omandades grupi kultuuri, isegi kui sellesse kuulub seadusi eirav tegevus. Noller ja Callan (1991) väidavadki, et mida nõrgem on vanematepoolne toetus, soojus ja hoolivus, seda suurem on eakaaslaste mõju noorele isiksusele. Järeldada võib, et nooruki ebaküpsus ning protestimeelsusest tulenev impulsiivsus võivad soodustada seksuaalset ära kasutamist.

Eespool märgiti, et alati ei ole päris kindel põhjus-tagajärg suhe, siis ei saa ka autoritaarse stiili puhul päris kindlalt väita, et ilmnunud probleemkäitumine on kindlasti seksuaalse väärkohtlemise tagajärg. Ei saa välistada võimalust, et nii väärkohtlemine kui ka probleemne käitumine on ühtmoodi vanemate range ja iseseisvust piirava kasvatusena ning leigevõitu suhte tulemus. Uimasteid võib pruukida noor näiteks selleks, et leevendada oma muret ja pettumust või väljendada hoopis vastuseisu kitsendustele autonoomsuse taotlemisel.

Tabelis 14 on kajastatud, et autoritaarsetes peredes võib toimuda ka verepilastuslikke juhtumeid. Sellise tulemuse seletamisel saab väga hästi kasutada Kelloggi (2002) kirjeldust mitteturvalisest-suletud peretüübist. Nagu uurija väidab, on selline pere väga patriarhaalne

– autoritaarne isa valitseb nii laste kui ka ema üle, kasutades füüsilist ja seksuaalset vägivalda. Peret iseloomustavad kehvad suhtlemismustrid ja raskused probleemide lahendamisel. Eeldada võib, et sellises kodus ei tihka laps minna abi paluma rangelt ja väärkohtlevalt isalt ning abitult ja sõltuvalt emalt ei ole ka suurt toetust loota. Sellisest perest pärit laps või nooruk on väga kaitsetu ka perevälise vägivalla suhtes.

Seksuaalse väärkohtlemise kogemise tõenäosus tõrjuva kasvatusstiili puhul. Kõige suurem risk kogeda seksuaalset väärkohtlemist on tõrjutud kasvatusstiiliga lastel ja noortel. Tõrjutud kasvatussega vastajate probleemkäitumise tase on ka kõige kõrgem võrreldes teiste tüüpidega. Sama leidis ka Baumrind (1999). Tema järgi on sagedased narkootikumide kasutajad ning eriti just sõltuvusse langenud noored emantsipeerunud ja võõrandunud vanematest. Neil esineb palju eksternaalseid probleeme ning riskantset seksuaalkäitumist. Eriti tüdrukuid võivad ohustada ebasoodsad välised mõjutused. On leitud veel, et vanemate poolt tõrjutud kasvatussega noortel on kõige väiksem järelvale ning seega kõige suurem oht tänaval hulkumiseks ning seadusi rikkuvaks tegevuseks (Noller ja Callan 1991; Richardson jt 1993).

Nagu autoritaarse kasvatusstiili puhul sai välja toodud, suurendab tagasihoidlik vanemate soojus ja toetus sõprade ja tuttavate mõju nooruki tegevuse üle. Järelikult võib eeldada, et vähese küpsuse ja sotsiaalse vastutusega, sageli (pidudel) alkoholi ja narkootikumide pruukivad või illegaalsele tegevusele kalduvate eakaaslastega lävivad tõrjutud noored võivad seada end ise pahaaimamatult seksuaalse väärkohtlemise ohtu. Mittesoovitud seksuaalsuhte toimumist võivad soodustada ühest küljest tõrjuva kasvatussega noorte suurem tõenäosus riskantseks seksuaalkäitumiseks, teisest küljest uimastite negatiivne mõju reaalsustajule ja ohutundele. King jt (2004) spekulatsioonid, et alkoholi pruukivate eakaaslaste gruppi kuuluvatel tüdrukutel võib olla suurem võimalus seksuaalsele ärakasutamisele just vanema meessoost grupiliikme poolt.

Käesoleva töö tulemustest selgus, et osad tõrjuva kasvatusstiiliga seksuaalselt kuritarvitatud noored võivad hakata käituma probleemset alles pärast ohvrikogemust. Seega võib nende noorte puhul rääkida uimastipruukimisest, õigusrikkumistest ja kodus vanemate teadmata mitteõõbimisest kui ühest võimalikust väärkohtlemise tagajärjest. Tõrjutud noortel võib olla üsnagi madal enesehinnang. Oluliselt alandab enesest lugupidamist ka seksuaalne väärkohtlemine (Browne ja Finkelhor 1986; Moore ja

Rosenthal 1995; Soo 2002). Seega noortel, kes arvavad, et nad ei vasta ühiskonna konventsionaalsetele standarditele, võib kujuneda negatiivne enesekujund ning oma pettumuse varjamiseks võivad nad otsida aktsepteerimist deviantsete eakaaslaste grupist, mille tagajärjeks on uimastite kasutamine ning kasvav riskikäitumine (Richardson jt 1993).

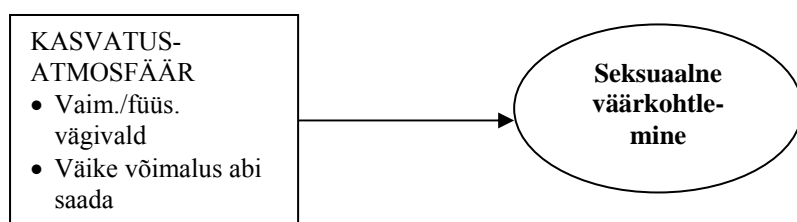
Tõrjuvasse kasvatusetüüpi kuuluvatel lastel ja noortel võib olla suurem tõenäosus kogeda seksuaalset väärkohtlemist ka kodus. Intestuaalse tõrjuva peretüübi kirjeldus harmoneerub hästi Furnissi (1991) konflikte reguleeriva perekonna lähenemisega. Furniss iseloomustab perekondi, kus intsest täidab tülide reguleerimise rolli, madala suhetekvaliteedi, kõrge agressiivsuse tasemega, arvukate probleemidega abikaasade vahel ning lagunemisohtu olevat. Järelikult võib arvata, et sellisest kodust pärit noor on kogenud peale seksuaalse ärakasutamise nii vaimset kui ka füüsilist vägivalda ning kaootilistest ja jahedatest peresuhetest tingituna ei ole tal võimalust vanematelt abi saada.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et kehv kodune kasvatusatmosfäär võib kujundada noorest arenevast isikust sotsiaalselt vähekompetentse, puuduliku vastutusvõimega ja negatiivse minapildiga indiviidi, kes võib olla väga vastuvõtlik väljastpoolt tulevatele mõjutustele ning kaitsetu väliste ohtude ees. Sellistel noortel on suurem tõenäosus langeda kellegi pahatahtliku seksuaalse rünnaku ohvriks või kogeda mittesoovitud seksuaalvahekorda või seksuaalset lähenemist eakaaslase poolt. Noortel lastel võib olla aga suurem risk seksuaalsele kuritarvitamisele võõra isiku (näo kommionu) poolt. Intestuaalse pere puhul näitab probleemne kodune kasvatusatmosfäär pigem perekonna üldist düsfunktsionaalsust ning on lapse või nooruki vanematest sõltuvuse tõttu otsene seksuaalse väärkohtlemise riskiallikas.

Probleemne käitumine mängib seksuaalse väärkohtlemise kogemise puhul kahesugust rolli. Nimelt võib probleemkäitumine olla kui väärkohtlemise soodustaja, aga ka kui võimalik tagajärg. Soodustamise puhul võib täheldada probleemkäitumise otsust (uimasteid tarbides kaotatakse ohutunde ja kontroll ning seetõttu langetakse vägivalda ohvriks) ja kaudset mõju (näiteks suhtlemine probleemset käituvate eakaaslastega) väärkohtlemise kogemisele. Arvestades ohvri vanust ja probleemkäitumise esinemist võib eeldada, et lapseas asetleidnud seksuaalse kuritarvitamise korral on probleemkäitumine enamasti väärkohtlemise tagajärg. Noorukieas toimunud väärkohtlemise puhul võib see olla nii

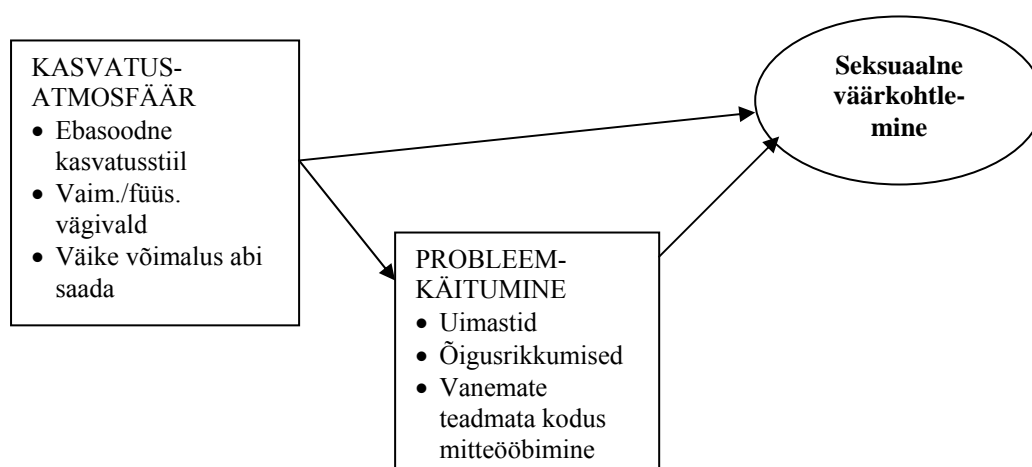
tagajärg kui ka väärkohtlemist soodustav faktor. Siinjuures tuleb siiski nentida, et me ei saa täielikult välistada ka teistsuguseid põhjus-tagajärg suhete olemasolu. Näiteks võib olla nooruki probleemkäitumine hoopis koduse kasvatus tulem.

Käesoleva töö tulemusi arvestades saab välja joonistada kolm võimalikku arenguteed seksuaalse väärkohtlemiseni. Esimese tee kohaselt on seksuaalse väärkohtlemise prognoosijaks ainult kodu vähene turvalisus (vaimne ja/või füüsiline vägivald) ja piiratud abisaamise võimalus vanematelt (joonis 9). Selline seos võib esineda nii lapsealise kui ka noorukiealise seksuaalse väärkohtlemise puhul.

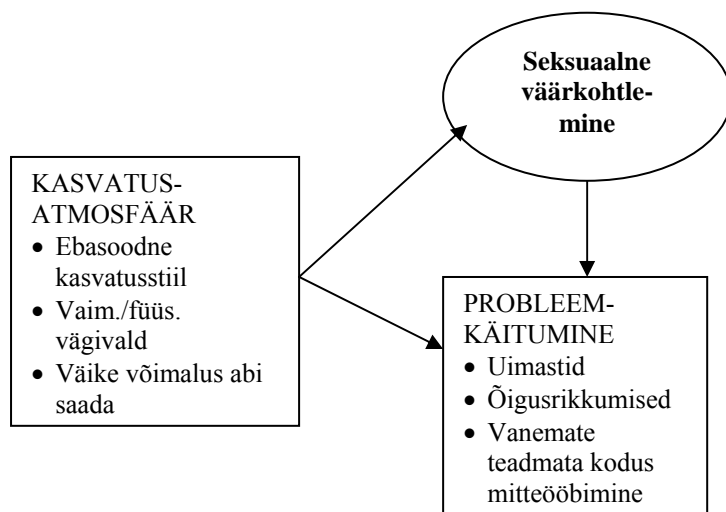
Joonis 9. Kodune kasvatusatmosfäär seksuaalse väärkohtlemise riskitegurina

Teise tee järgi võib noore ebasoodne kasvukeskkond tõugata ta kõigepealt kasutama alkoholi ja narkootikume, sooritama kuritegusid ja kodus mitte ööbima (joonis 10). Seejärel võib noor nii vähese perepoolse toetuse ja kontrolli kui ka probleemkäitumise soodustamisel langeda seksuaalse väärkohtlemise ohvriks. Antud arengusuund iseloomustab peamiselt noorukieas toimunud väärkohtlemist.

Joonis 10. Kodune kasvatusatmosfäär ja probleemkäitumine seksuaalse väärkohtlemise riskiteguritena

Kolmas võimalik tee näeb ette ebasoodsa kasvukeskkonna mõju seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemisele (joonis 11). Probleemkäitumise ilmumine võib olla nii kodukasvatuse kui ka väärkohtlemise tagajärg. See arengusuund kehtib lapse- ja noorukiealise seksuaalse väärkohtlemise puhul.

Joonis 11. Seksuaalne väärkohtlemine ja probleemkäitumine kui koduse kasvatusatmosfääri tagajärg

KOKKUVÕTE

Käesolev magistritöö käsitleb laste ja noorukite seksuaalse väärkohtlemise temaatikat. Antud teema uurimisel osutus suureks probleemiks erialases kirjanduses valitsev segadus terminite ja mõistetega, sest erinevad autorid defineerivad ja klassifitseerivad laste (seksuaalset) väärkohtlemist erinevalt. See aga muudab raskeks uurimustulemuste võrdlemise, sest erinev väärkohtlemise käsitlus tähendab ka sisult erinevate metodoloogiate kasutamist.

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli teada saada, kui paljud Eesti noored on kogunud oma elus seksuaalset väärkohtlemist ning kui oluliseks seksuaalse väärkohtlemise riskiteguriks on vastaja kodune kasvatusatmosfäär. Peale selle sooviti välja selgitada, kas vastaja probleemkäitumine võib olla seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemist soodustav tegur või on hoopis selle potentsiaalne tagajärg ning kas siin esineb olulisi erinevusi lapseas ja noorukieas toimunud väärkohtlemise puhul. Empiirilise uurimuse aluseks oli 2003. aastal läbiviidud uuringu “Seksuaalse väärkohtlemise kogemused ja hoiakud Eesti noorte hulgas” andmestik, mis hõlmas 1943 gümnaasiumi ja kutsekoolinoort üle Eesti. Noored olid valdavalt vanuses 16 – 18.

Töös püstitati kolm põhihüpoteesi. Esimene hüpotees – negatiivne kodune kasvatusatmosfäär suurendab oluliselt seksuaalse väärkohtlemise kogemise tõenäosust – sai töös täielikult tõestatud. Teises hüpoteesis oletati, et noorukite enda probleemkäitumine on oluliseks seksuaalse väärkohtlemise riskiteguriks. Üldiselt leidis ka see hüpotees kinnitust, kuid poisitel ja tüdrukutel osutusid erinevad probleemkäitumise liigid olulisteks riskiteguriteks. Kolmandas hüpoteesis otsiti tõestust eeldusele, et lapsealise seksuaalse väärkohtlemise puhul on probleemkäitumine väärkohtlemise tagajärjeks, noorukiealise puhul aga väärkohtlemist soodustavaks faktoriks. Ka see hüpotees kinnitus osaliselt.

Põhilised töö tulemused olid järgmised:

- 31% noortest hindas end elu jooksul seksuaalset väärkohtlemist kogenuks, tüdrukud kolm korda sagedamini kui poisid. Enamasti langeti seksuaalse väärkohtlemise ohvriks noorukieas (13 – 18aasta vanuselt). Lapseas tuli seksuaalset väärkohtlemist väga harva ette. Siinjuures ei saa välistada ka viimase alaraporteerimist. Noorte vastused väärkohtlemise küsimustele väljendasid noorte

subjektiivseid hinnanguid elus kogetud situatsioonide kohta. Teisiti öeldes, kui läbielatud seksuaalse sisuga situatsioon oli vastaja jaoks mittesoovitud, valulik või ebameeldiv, siis tõlgendas noor selle enda jaoks väärkohtlemisena.

- Noorukiealiste seksuaalseks väärkohtlejaks oli enamasti ohvrist mõni aasta vanem tuttav isik. Eakaaslaste vahel toimunud väärkohtlemine ei pruugi olla alati toimepanija teadlik ja pahatahtlik rünnak seksuaalse rahulduse saamise eesmärgil, vaid võib olla ka (vähemalt ohvri poolt tajutud) mittesoovitud seksuaalsuhe või lähenemiskatse. Sellise väärkohtlemise toimumise põhjuseks võivad olla noorte kehvad seksuaalkäitumise alased teadmised, partneritevaheline puudulik kommunikatsioon, soovide ja ootuste valesti interpreteerimine ning soorolli ootustest tulenev sotsiaalne surve. Nooruki väärkohtlejaks võis olla veel võõras täiskasvanud isik, väga harva ka pereliige või sugulane. Lapseelisi oli kõige sagedamini seksuaalselt kuritarvitanud võõras inimene ja perekonnaga seotud isik.
- Seksuaalse väärkohtlemise riski lapse- ja noorukieas tõstis oluliselt kehv kodune kasvatusatmosfäär – tõrjuva, autoritaarse ja lubava stiiliga kasvatus, vaimse ja/või füüsilise vägivalda kogemine kodus ning väike tõenäosus saada isikliku probleemi korral mõlemalt vanematelt abi. Eriti suur risk kogeda seksuaalset väärkohtlemist oli neil vastajatel, kelle vanemad olid tõrjuvad ning kelle suhtes oli rakendatud kodus vaimset või füüsilist vägivalda. Kõige väiksem tõenäosus langeda seksuaalse väärkohtlemise ohvriks oli autoriteetse kasvatuslega lastel ja noortel.
- Kuna seksuaalset väärkohtlemist oli kogetud peamiselt noorukieas ja perega mitteseotud isiku poolt, siis võib pidada kodu ja kasvatuslega seotud riskitegureid kaudseteks mõjutajateks. Ebasoodsa kasvatusstiiliga, väheausalduslikus ja mitteturvalises peres elamine ei soosi eriti lapse kognitiivsete ja sotsiaalsete oskuste, enesereguleerimis- ja vastutusvõime täisväärtuslikku väljaarenemist. Oma ebakompetentsuse ja endast madala lugupidamise tõttu on nad teiste poolt hõlpsasti mõjutatavad ja seega ka “kerge saak” potentsiaalsele väärkohtlejale.
- Noorukiealiste seksuaalse väärkohtlemise korral oli nooruki enda probleemkäitumine oluline väärkohtlemise riskitegur, seda eriti lubava ja tõrjuva kasvatuslega noorte puhul. Uimasteid pruukivatel ning vanemate teadmata kodus mitteöövivatel tütarlastel oli suurem tõenäosus kogeda seksuaalset väärkohtlemist kui probleemselts mittekäitunud neidudel. Noormeeste puhul tõstis väärkohtlemise kogemise riski nende endi kriminaalne käitumine. Probleemkäitumisel võib olla nii

otsene kui ka kaudne mõju väärkohtlemise kogemisele. Uimastitarvitamine võib vahetult luua soodsa võimaluse nooruki seksuaalseks ärakasutamiseks, seda peamiselt uimastite toime tõttu kesknärvisüsteemile. Kaudse mõjuna võib nimetada näiteks probleemset käituvate noorukite kuulumist sõprus- või tutvuskonda, mida iseloomustab samuti riskikäitumine. Sellistel noortel võib olla aga suurem tõenäosus langeda mõne gruppi kuuluva või sellega seotud isiku kuritarvitamise ohvriks.

- Probleemkäitumine on seksuaalse väärkohtlemise tagajärjeks enamasti lapsealise ning osadel juhtudel ka noorukiealise isiku väärkohtlemise korral. Need lapsed ja noored on sagedamini pärit autoritaarse kasvatusstiiliga kodudest. Uimasteid võidakse pruukida selleks, et vabaneda depressioonist ja ärevustundest ning kompenseerida alanenud enesehinnangut. Samas ei saa välistada ka seda, et probleemkäitumine ise on kehvade koduse kasvatusatmosfääri tagajärg.
- Üldjuhul oli suurem tõenäosus langeda seksuaalse väärkohtlemise ohvriks noortel, kellel oli kehvem kodune kasvatusatmosfäär ja kes olid käitunud ise probleemset. Samas oli ka ohvreid, kes hindasid positiivsemalt vanemate kasvatust ja koduturvalisust ning kellel ei esinenud probleemkäitumist.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et seksuaalne väärkohtlemine noorte hulgas on üsnagi levinud nähtus ning nii kodu kui ka ühiskonna poolne panus laste ja noorte turvalise ning vägivallavaba elu kindlustamisel peaks olema suurem. Käesolev magistr töö esitab olulise väljakutse tervisekasvatuse õpetajatele panna õppetöös suuremat rõhku noorte reproduktiivkäitumise alaste teadmiste edendamisele. Samuti on tähtis julgustada noori seksuaalsuhtega seotud soove ja arvamusi väljendavale dialoogile partnerite vahel ning kujundada noortes taunivat hoiakut uimastipruukimisse kui nende tervist ja turvalisust ohtuseadvasse käitumisse. Mida kompetentsemad on noored kõige seksuaalkäitumisega seonduva suhtes ning mida vähem riskantselt nad ise käituvad, seda väiksem tõenäosus on neil langeda seksuaalse väärkohtlemise ohvriks.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Abel G.G., Becker J.V., Cunningham-Rathnew J., Mittelman M., Rouleau J.L. (1988). Multiple paraphilic diagnoses among sex offenders. *Bulletin of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 16, 2: 153-168.
- Allaste A-A. (2005). Uimastitarvitajate kultuurid. *Uimastid ja uimastitarvitajad Eesti ühiskonnas/* A-A. Allaste, A. Lagerspetz, A. Kurbatova. Valgus: 9-89.
- Alvela A. (2005). Suguelu algus ja seksuaalharidus Eestis. *Meeste identiteeti ja muutuvaid soorolle käsitlevate uurimissuundade ja –probleemide aluste väljatöötamine. Artiklite kogu/* D. Kutsar. EV Sotsiaalministeerium, Tartu Ülikool.
- Arias I., Pape K.T. (1994). Physical abuse. *Handbook of developmental family psychology and psychopathology /* L. L'Abate. New York, John Wiley & Sons.
- Bailey J.A., McCloskey L.A. (2005). Pathways to adolescent substance use among sexually abused girls. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 33, 1: 39-53.
- Barnett D., Manly J. Cicchetti D. (1995). Defining child maltreatment: The interface between policy and research. *Child abuse, child development, and social policy/* D. Cicchetti, S.L. Toth. New Jersey, Ablex Publishing Corporation.
- Barnow S., Lucht M., Freyberger H.-J. (2005). Correlates of aggressive and delinquent conduct problems in adolescence. *Aggressive Behavior*, 31: 24-39.
- Baumrind D. (2005). Patterns of parental authority and adolescent autonomy. *New directions for child and adolescent development*, 108: 61-69.
- Baumrind D. (1999). The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *Adolescents and their families. Structure, function, and parent-youth relationships/* R.M Lerner, D. R. Castellino. New York, Garland Publishing: 22-61.
- Baumrind D. (1994). The social context of child maltreatment. *Family Relations*, 43: 360-368.
- Baumrind D. (1966). Effects of authoritative parental control on child behavior. *Child Development*, 37, 4: 887- 907.
- Beitchman J.H., Zucker K.J., Hood J.E., DaCosta G.A., Akman D., Cassiva E. (1992). A review of the long-term effects of child sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 16: 101-118.
- Bergen H.A., Martin G., Richardson A.S., Allison S., Roeger L. (2003). Sexual abuse, antisocial behavior and substance use: gender differences in young community adolescents. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 38: 34-41.
- Bouvier P., Halpérin D., Rey H., Jaffé P.D., Laederach J., Mounoud R.-L., Pawlak C. (1999). Typology and correlates of sexual abuse in children and youth: Multivariate analyses in a prevalence study in Geneva. *Child Abuse & Neglect*, 23, 8: 779-790.
- Brown J., Cohen P., Johnson J.G., Salzinger S. (1998). A longitudinal analysis of risk factors for child maltreatment: Findings of a 17-year prospective study of officially recorded and self-reported child abuse and neglect. *Child Abuse & Neglect*, 22, 11: 1065-1078.
- Browne A., Finkelhor D. (1986). The impact of child sexual abuse: A review of the research. *Psychological Bulletin*, 99: 66-77.
- Chandy J.M., Blum R.W., Resnick M.D. (1996). Gender-specific outcomes for sexually abused adolescents. *Child Abuse & Neglect*, 20, 12: 1219-1231.
- Child Sexual Abuse (1997). *Sexual Assault Crisis Center's Homepage*.
<http://cs.utk.edu/~bartley/sacc/childAbuse.htm>

- Derman N. (2004). Legaalsed uimastid – alkohol ja tubakas. *Trendid koolinoorte uimastitarvitamises. 15-16-aastaste õpilaste legaalse ja illegaalse narkootikumide kasutamise Eestis/ A-A. Allaste. Tallinn, TPÜ Kirjastus: 12-20.*
- Diagnostic and statistical manual of mental disorders (1987). American Psychiatric Association (3rd ed., rev), Washington, DC.
- Diagnostic and statistical manual of mental disorders (1994). American Psychiatric Association (4th ed.), Washington, DC.
- Downs W.R., Harrison L. (1998). Childhood maltreatment and the risk of substance problems in later life. *Health and Social Care in the Community*, 6: 35-46.
- Finkelhor D. (1984). Child sexual abuse: New theory and research. New York, Free Press.
- Finkelhor D., Araji S. (1986). Explanations of pedophilia: A four factor model. *The Journal of Sex Research*, 22, 2: 145-161.
- Finkelhor D., Byron L. (1986). High-risk children. *Sourcebook on child sexual abuse/ D. Finkelhor. Beverly Hills, CAA, Sage.*
- Finkelhor D., Hotaling G.T., Lewis I.A., Smith C. (1990). Sexual abuse in a national survey of adult men and woman: prevalence characteristics and risk factors. *Child Abuse and Neglect*, 14: 19 – 28.
- Flitcraft A.H., Hadley S.M. (1994). Diagnostic and treatment guidelines on domestic violence. *American Medical Association*, 9: 4-19.
- Frude N. (1982). The sexual nature of sexual abuse: A review of literature. *Child Abuse & Neglect*, 6: 211-223.
- Furniss T. (1991). The multi-professional handbook of child sexual abuse. London, New York, Routledge.
- Garbarino J. (1989). Troubled youth, troubled families: the dynamics of adolescent maltreatment. *Child maltreatment. Theory and research on the causes and consequences of child abuse and neglect/ D. Cicchetti, V. Carlson. Cambridge University Press: 685-705.*
- Gil D.G. (1970). Violence against children: physical child abuse in the United States. Cambridge, Harvard University Press.
- Gold S.N., Hyman S.M., Andrés-Hyman R.C. (2004). Family of origin environments in two clinical samples of survivors of intra-familial, extra-familial, and both types of sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 28: 1199-1212.
- Granström V., Kuoppasalmi K. (2000). Psühhodünaamiline taust. *Narkoloogia/ M. Salaspuro, K. Kiianmaa, K. Seppä. Tallinn, AS Medicina: 29-32.*
- Groth N.A., Hobson W.F., Gary T.S. (1982). The child molester: Clinical observations. *Social work and child sexual abuse/ J. Conte, D. Shore. New York, Haworth.*
- Harrison P.A., Fulkerson J.A., Beebe T.J. (1997). Multiple substance use among adolescent physical and sexual abuse victims. *Child Abuse & Neglect*, 21, 6: 529-539.
- Haugaard J.J. (1994). Sexual abuse in families. *Handbook of developmental family psychology and psychopathology / L. L'Abate. New York, John Wiley & Sons.*
- Heinla E. (2004). Kool ja vaba aeg. *Trendid koolinoorte uimastitarvitamises. 15-16-aastaste õpilaste legaalse ja illegaalse narkootikumide kasutamise Eestis/ A-A. Allaste. Tallinn, TPÜ Kirjastus: 35-40.*
- Hodgkin R., Newell P. (eds.). (1998). Child's right to protection from all forms of violence. *Implementation handbook for the convention on the rights of the child. UNICEF, United Nations Children's Fund: 237-256.*
- Howells K. (1981). Adult sexual interest in children: Considerations relevant to theories of aetology. *Adult sexual interest in children/ M. Cook, K. Howells. New York, Academic Press: 55-94.*

- Hurt S.N., Germain R., Brassard M.R. (1987). The challenge: To better understand and combat the psychological maltreatment of children and youth. *Psychological maltreatment of children and youth/* M.R. Brassard, R. Germain, S.N Hurt. Elmsford, New York, Pergamon.
- Incest. (2005). *Encyclopaedia Britannica*. <http://search.eb.com/eb/article-9042245> (01.11.2005)
- Itzin C. (2000). Incest, 'paedophilia', pornography and prostitution. Conceptualising the connection. *Home truths about child sexual abuse: influencing policy and practice a reader/* C. Itzin. London, New York, Routledge: 87-100.
- Kellogg N.D. (2002). Child sexual abuse: a marker or magnifying glass for family dysfunction? *The Social Science Journal*, 39: 569-582.
- Kelly R.J., Lusk R. (1992). Theories of pedophilia. *The sexual abuse of children: Theory and research/* W. O'Donohue, J.H. Geer. New Jersey, London Lawrence, Erlbaum Associates: 168-203.
- Kelly L., Regan L., Burton S. (2000). Sexual exploitation. A new discovery or one part of the continuum of sexual abuse in childhood? *Home truths about child sexual abuse: influencing policy and practice a reader/* C. Itzin. London, New York, Routledge: 70-86.
- Kendall-Tackett K.A., Williams L.M., Finkelhor D. (1993). Impact of sexual abuse on children: A review and synthesis of recent empirical studies. *Psychological Bulletin*, 113: 164-180.
- Kiinamaa K. (2000). Alkohol. *Narkoloogia/* M. Salaspuro, K. Kiinmaa, K. Seppä. Tallinn, AS Medicina: 102-113.
- Kiinamaa K., Hyytiä P. (2000). Psühhotroopsete ainete toime neurobioloogiline alus. *Narkoloogia/* M. Salaspuro, K. Kiinmaa, K. Seppä. Tallinn, AS Medicina: 92-101
- King G., Flisher A.J., Noubary F., Reece R., Marais A., Lombard C. (2004). Substance abuse and behavioral correlates of sexual assault among South African adolescents. *Child Abuse & Neglect*, 28: 683-696.
- Kinship. (2005). *Britannica Student Encyclopedia*. <http://search.eb.com/eb/article-26014> (01.11.2005)
- Lai K. (2004). Noorte seksuaalkäitumist mõjutavad tegurid. *Lapse kasvukeskkond ja sotsiaalsed oskused. Teadusartiklite kogumik/* T. Tulva, Tallinn, Tallinna Pedagoogikaülikool, Lastekaitse Liit: 126-144.
- Lapse Õiguste Konventsioon. (1994). Tallinn, Inimõiguste Instituut.
- Lau A.S., Leeb R.T., English D., Graham J.C., Briggs E.C., Brody K.E., Marshall J.M. (2005). What's in a name? A comparison of methods for classifying predominant type of maltreatment. *Child Abuse & Neglect*, 29: 533-551.
- Liebschutz J., Savetsky J.B., Saitz R., Horton N.J., Lloyd-Travaglini C., Samet J.H. (2002). The relationship between sexual and physical abuse and substance abuse consequences. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 22: 121-128.
- Maccoby E.E. (1980). Child-rearing practices and their effects. *Social development. Psychological growth and the parent-child relationship/* E.E. Maccoby. New York, Harcourt Brace Jovanovich: 352-407.
- Manly J.T. (2005). Advances in research definitions of child maltreatment. *Child Abuse & Neglect*, 29: 425-439.
- Minuchin P. (1985). Families and individual development: Provocations from the field of family therapy. *Child Development*, 56, 2: 289-302.
- Moffitt T.E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100, 4: 674-701.
- Moore S., Rosenthal D. (1995). Sexuality in adolescence. London, Routledge.

- Muehlenhard C.L., Powch I. G., Phelps J.L., Giusti L.M. (1992). Definitions of rape: Scientific and political implications. *Journal of Social Issues*, 48, 1: 23 – 44.
- Murray J.B. (2000). Psychological profile of pedophiles and child molesters. *The Journal of Psychology*, 134, 2: 211-224.
- National Research Council (1993). Understanding child abuse and neglect. Washington, DC: National Academy Press.
- Newcomb M.D., Locke, T.F. (2001). Intergenerational cycle of maltreatment: a popular concept obscured by methodological limitations. *Child Abuse & Neglect*, 25: 1219-1240.
- Noller P., Callan V. (1991). The adolescent in the family. London, Routledge.
- Paavilainen E., Åstedt-Kurki P. (2003). Functioning of child maltreating families: lack of resources for caring within the family. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 17, 2: 139-147.
- Richardson J.L., Radziszewska B., Dent C.W., Flay B.R. (1993). Relationship between after-school care of adolescents and substance use, risk taking, depressed mood, and academic achievement. *Pediatrics*, 92, 1: 32-38.
- Romero E., Sobral J., Luengo M.A, Marzoa J.A. (2001). Values and antisocial behavior among spanish adolescents. *Journal of Genetic Psychology*, 162, 1: 20-40.
- Rosental M., Tilk K. (1999). Lapse seksuaalne väärkohtlemine Eestis. Tartu Ülikool
- Rush F. (1980). The best keep secret: Sexual abuse of children. New york, MCGraw-Hill.
- Russel D.E.H. (1984). The prevalence and seriousness of incestuous abuse: step-fathers vs. biological fathers. *Child Abuse & Neglect*, 8: 15 – 22.
- Schechter M.D., Roberge L. (1976). Sexual exploitation. *Child Abuse and Neglect: The Family and the Community/* R.E. Helfer, C.H. Kempe. Ballinger, Cambridge, Mass.
- Smart C. (2000). Reconsidering the recent history of child sexual abuse, 1910-1960. *Journal of Social Policy*, 29, 1: 55-71.
- Soo K. (2005). Seksuaalse väärkohtlemise ohver. *Sotsiaaluuring. Erikoolides ja laste hoolekandeesutustes elavate noorte hoiakud ja kogemused seoses seksuaalse, vaimse ja füüsilise vägivallaga/* K. Soo. Tartu.
- Soo K. (2004). Seksuaalse väärkohtlemise kogemused. *Sotsiaaluuring. Seksuaalse väärkohtlemise kogemused ja hoiakud Eesti noorte hulgas/* K. Soo, D. Kutsar. Tartu.
- Soo K. (2002). Teismelise väärkohtlemise riskitegurid ja tagajärjed. Bakalaureusetöö; Tartu Ülikool, sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika osakond.
- Soo K., Soo I. (2002). Teismeliste väärkohtlemine Eestis: riskitegurid ja tagajärjed. Tartu.
- Soonets R. (1997). Lapse väärkohtlemise mõiste ja liigid. *Laste väärkohtlemine/* D. Kutsar. Tartu: 91-105.
- Sootak J., Pikamäe P. toim. (2004). Seksuaalse enesemääramise vastased süüteod. *Karistusseadustik: kommenteeritud väljaanne/* Tallinn, Juura: 300-309.
- Southwick Bensley L., Spieker S.J., Van Eenwyk J., Schoder J. (1999). Self-reported abuse history and adolescent problem behaviors. II. Alcohol and drug use. *Journal of Adolescent Health*, 24: 173-180.
- Stiles M.M. (2002). Witnessing domestic violence: The effect on children. *American Family Physician*, 66, 11: 2052-2066.
- Straus M., Gelles R.J., Steinmetz S.K. (1980). Behind closed doors: Violence in the american family. New York, Doubleday.
- Svedin C.G. (2001). Sexual abuse of children: Causes and risk. (Expert report). Socialstyrelsen, The National Board of Health and Welfare: 3-42.
- Svedin C.G., Back C., Söderback S-B. (2002). Family relations, family climate and sexual abuse. *Nord Journal of Psychiatry*, 56, 5: 355-362.

- Tõrik S. (2000). Noorte seksuaalkäitumine ja teadmised reproduktiivtervise riskide allikana. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, sotsioloogia osakond.
- Undusk R. (2004). Illegaalsed uimastid. *Trendid koolinoorte uimastitarvitamises. 15-16-aastaste õpilaste legaalse ja illegaalse narkootikumide kasutamine Eestis/ A-A. Allaste*. Tallinn, TPÜ Kirjastus: 21-34.
- Vander Mey, B.J. (1992). Theories of incest. *The sexual abuse of children: Theory and research/ W. O'Donohue, J.H. Geer*. New Jersey, London, Lawrence Erlbaum Associates: 204-260.
- Vander Mey, B.J., Neff, R.L. (1986). Incest as child abuse: Research and applications. New York: Praeger.
- Veneziano C., Veneziano L. (2002). Adolescent sex offenders. A review of the literature. *Trauma, Violence & Abuse*, 3, 4: 247-260.
- Widom C.S. (1994). Childhood victimization and adolescent problem behaviors. *Adolescent problem behaviors: Issues and research/ R.D. Ketterlinus, M.E. Lamb*. New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates: 127-164.